

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ

V 1972

ATHENS ANNALS OF ARCHAEOLOGY

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΘΗΝΑΙ

« ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ »
« ATHENS ANNALS OF ARCHAEOLOGY »
(AAA)

Τὰ « Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν » εἶναι τετραμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ταχείας ἀρχαιολογικῆς ἐνημερώσεως. Ἐκδίδονται παρὰ τῆς Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κατ' Ἀπρίλιον, Αὔγουστον καὶ Δεκέμβριον.

ΙΔΡΥΤΗΣ : Καθηγητὴς ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων

ΣΥΝΤΑΞΙΣ : Ἀθηνᾶ Γ. Καλογεροπούλου

ΣΕΛΙΔΩΣΙΣ : Λουΐζα Μοντεσάντου

ΤΥΠΟΓΡ. ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ : Μαρία Γιαννακοπούλου, Αἰκ. Φτυαρᾶ

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : Γραφικαὶ Τέχναι Ἰ. Μακρῆς Α.Ε.

Συνδρομὴ ἐτησία ἐσωτερικοῦ : δι' ἕκαστον τόμον δρχ. 200· ἐξωτερικοῦ : $ 10.

Τιμὴ ἑκάστου τεύχους δρχ. 60· διὰ τὸ ἐξωτερικὸν $ 3.50.

Εἰκὼν ἐξωφύλλου: Μερέντα. Ἡ κόρη Φρασίκλεια τοῦ γλύπτου Ἀριστίωνος Παρίου.

COPYRIGHT 1972: ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΑΠ
ΤΟΣΙΤΣΑ 1, ΑΘΗΝΑΙ (147)

« Athens Annals of Archaeology » is a periodical for the quick communication of the archaeological news from Greece. AAA is issued every April, August and December by the General Inspectorate of Antiquities and Restoration.

FOUNDER : The Inspector General of Antiquities and Historical Monuments, Prof. SP. MARINATOS.

EDITOR : Athena G. Kaloyeropoulou. ART EDITOR : Louisa Montesantou. Texts translated into English by Mrs H. Zigada.

TYPOGRAPHICAL CORRECTIONS : Maria Yannakopoulou, K. Ftyara

PRINTED : by J. Makris S.A. Athens.

Address : TAP Service; 1, Tossitsa Str., Athens (147).

Subscription $ 10 per volume. Single numbers $ 3.50.
Please give six weeks notice of change of address.

Picture on the cover: Merenda. The Kore Frasikleia, work of the sculptor Aristion of Paros.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ V, ΤΕΥΧΟΣ 2

1972

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ	Σελὶς		Page
Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Γεωμετρικοὶ τάφοι εἰς περιοχὴν Κυνοσάργους	165 - 175	Résumé	175 - 176
Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Εἰδήσεις ἐκ τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Ἀθηνῶν	176 - 182	Summary	182
Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Χαλκοῦς Sestertius Ἀλεξάνδρου Σεβήρου	183 - 185	Summary	185
Χ. ΚΡΙΤΖΑΣ, Νέα ἐκ τῆς πόλεως Ἐπιδαύρου	186 - 198	Summary	198 - 199
N. LAMBERT, Fouilles Franco - helléniques à la grotte d'Alépotrypa	199 - 202	—	—
H. EDGERTON - N. SCOUFOPOULOS, Sonar search at Gytheion harbor	202 - 206	—	—
Λ. ΠΑΡΛΑΜΑ, Νεκροταφεῖον τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. παρὰ τὸ Μάζι Ὀλυμπίας	206 - 223	Summary	223
ΑΛΚ. ΧΩΡΕΜΗ, Μωσαϊκὸν δάπεδον ἐξ Ἐρετρίας	224 - 227	Summary	227
ΑΓΓ. ΧΩΡΕΜΗΣ, Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐξ Ὠρεῶν	227 - 230	Summary	230
ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἀνασκαφὴ εἰς Ἁγίαν Πελαγίαν Ἡρακλείου	230 - 243	Résumé	243 - 244

ΣΚΙΝΔΑΛΑΜΟΙ			
N. METAXA - PROKOPIOU — J. FREL, Two Panathenaic dedications in Eleusis	245 - 248	—	—
E. VANDERPOOL, The inscription on the Theron stele	248 - 251	—	—
Φ. ΠΕΤΣΑΣ, "Συμπερίπολοι Ἀρτέμιτι"	252 - 254	Summary	254
V. KENNA, Economy in the Middle Minoan Age	255 - 258	—	—
U. KNIGGE, Die Gesandtenstelen im Kerameikos	258 - 265	—	—
V. KARAGEORGHIS, Note on a terra - cotta group of the Late Bronze Age from Cyprus	265 - 271	—	—
ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, Χαλκῆ ὑδρία ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἐμπορίῳ	271 - 274	Summary	274
Κ. ΓΑΛΛΗΣ, Ἐπιγραφαὶ ἐκ Λαρίσης	275 - 282	Summary	282
C. DAVARAS, The oval house at Chamaizi reconsidered	283 - 288	—	—
J. SAKELLARAKIS - J. P. OLIVIER, Deux fragments de tablettes en linéaire B de Cnossos au Musée National d'Athènes	289 - 292	—	—
B. D. MERITT, A decree of the year of Leostratos	292 - 293	—	—
SP. MARINATOS, New advances in the field of ancient pottery technique	293 - 297	—	—
ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, Ἡ κόρη Φρασίκλεια Ἀριστίωνος τοῦ Παρίου καὶ κοῦρος μαρμάρινος ἀνεκαλύφθησαν ἐν Μυρρινοῦντι	298 - 314	Résumé	315 - 324

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ			
Μ. ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ, Μυκηναϊκὰ ἐπιθετικὰ ὅπλα	325 - 331	—	—
Mycenaean offensive weapons	—	—	331 - 337
CORRIGENDA	338	—	—

1550



Μερέντα. Ἡ κόρη Φρασίκλεια Ἀριστί-
ωνος τοῦ Παρίου

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΚΥΝΟΣΑΡΓΟΥΣ

Συστὰς ἀρχαίων τάφων ἀνεσκάφη εἰς οἰκόπεδον, κείμενον κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Βουλιαγμένης, Τριβωνιανοῦ, Εὐπόμπου*. Ἡ ὕπαρξις νεκροπόλεως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κυνοσάργους ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐκ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν[1], κατὰ τὰς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τμήματα ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν τάφοι, κλιμακούμενοι χρονολογικῶς ἀπὸ τῆς Κλασσικῆς μέχρι τῆς Παλαιοχριστιανικῆς περιόδου· συγκεκριμένως τὸ νεκροταφεῖον αὐτὸ ἀνεπτύχθη ἑκατέρωθεν καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία συνέδεε τὰς Διομείας πύλας μὲ τοὺς ΝΑ. δήμους τῆς Ἀττικῆς.

Ἠρευνήθησαν συνολικῶς 40 τάφοι (σχέδ. 1 - 2· εἰκ. 1), ἡ χρονολογικὴ κατάταξις τῶν ὁποίων κυμαίνεται ἀπὸ τῆς Γεωμετρικῆς μέχρι τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου. Ἐννέα (I, II, III, VI, VII, IX, XII, XVIII, XIX) χρονολογοῦνται εἰς τὸν 8ον αἰ. π.Χ., δύο (IV, XIII) εἰς τὸν 5ον αἰ. π.Χ., ἓξ (XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL) εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον καὶ εἷς (XXXIV) εἰς τὴν Ρωμαϊκήν, ἐνῷ οἱ λοιποὶ 22 τάφοι παραμένουν ἀταύτιστοι, λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως στοιχείων διὰ τὴν χρονολόγησίν των. Ἅπαντες εἶχον λαξευθῆ εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος, τὴν κιμιλιάν, πλὴν ἑνὸς (XXXIV), ὁ ὁποῖος εἶχε κατασκευασθῆ ἐπ' αὐτῆς τῆς κιμιλιᾶς διὰ λίθων καὶ κονιάματος. Αἱ διαστάσεις τῶν ὀρυγμάτων ποικίλλουν ἀπὸ 2 × 1.40 ἕως 0,80 × 0,50 μ. Ἡ κιμιλιὰ ἐδῶ παρουσιάζει ἰσχυρὰν κλίσιν ἀπὸ Α - Δ., ὥστε ἡ στάθμη της πρὸς Α. κεῖται 3.45 μ. ὑψηλότερον τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ Βουλιαγμένης καὶ πρὸς Δ. 1.90 μ. κάτωθεν τοῦ καταστρώματος τῆς αὐτῆς ὁδοῦ. Λόγῳ τῆς ὑψηλῆς στάθμης τῆς κιμιλιᾶς τὰ καλύμματα τῶν περισσοτέρων τάφων εἶχον καταστραφῆ καὶ τὸ περιεχόμενόν των εἶχε διαταραχθῆ· μόνον εἰς πέντε τάφους (XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXIX XL) τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου διετη-

* Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1971 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑπογραφομένης καὶ τὴν συνεχῆ παρακολούθησιν τῆς ἀρχαιολόγου κ. Νίκης Μεταξᾶ - Προκοπίου· ἡ ἀποτύπωσις καὶ ἡ σχεδίασις ὀφείλεται εἰς τὴν ἀρχιτέκτονα κ. Μάνιαν Μαραγκάκη - Φουντούκου.

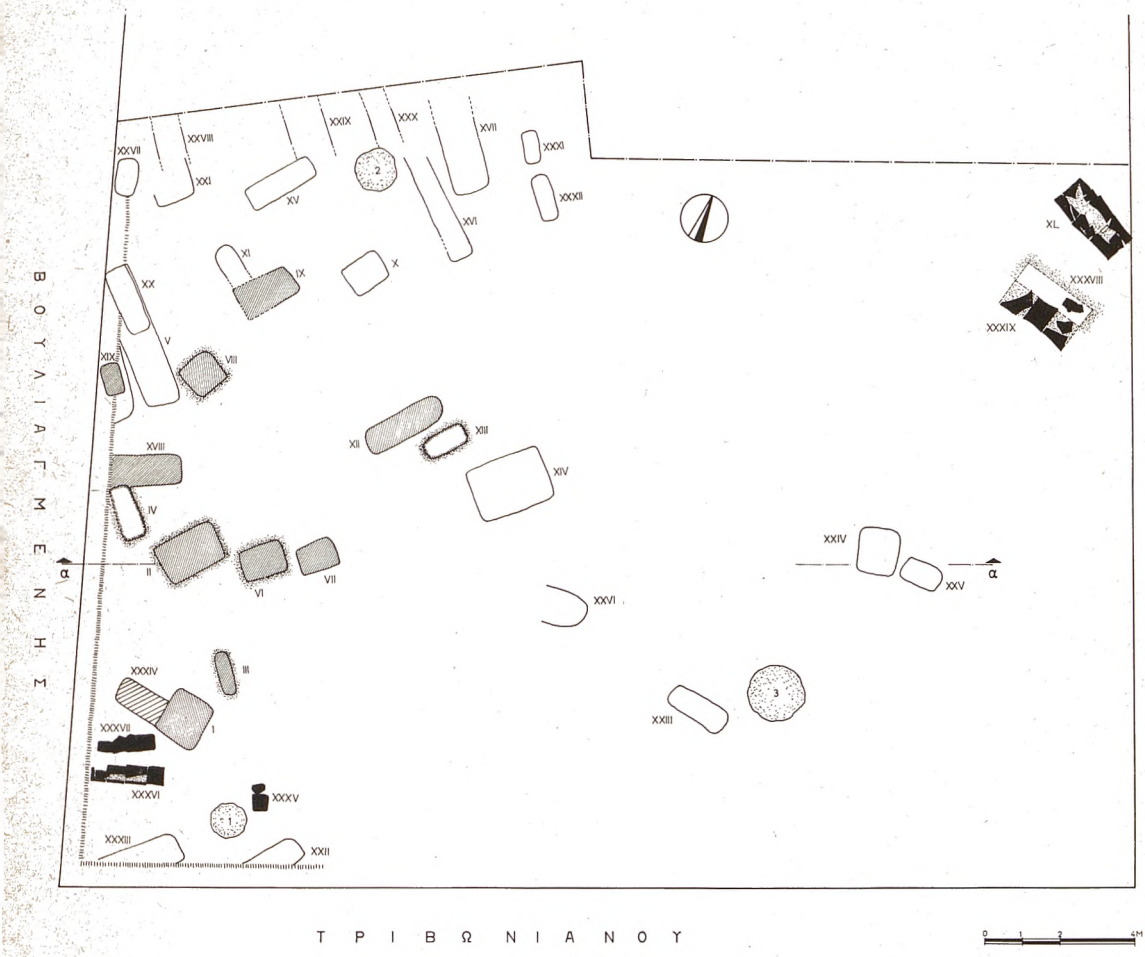
1. Βλ. Χρονικὰ ΑΔ τῶν τόμων: 22 (1967), σ. 84· ΑΔ 23 (1968), σ. 61· ΑΔ 24 (1969), σ. 31· ΑΔ 25 (1970), σ. 49, 53, 64, 67, 77· κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν Θεοφιλοπούλου (ἀνασκαφὴ 1970) καὶ Περραιβοῦ (ἀνασκαφὴ 1970), ὡς καὶ εἰς τὸ οἰκόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βούρβαχη 21 (ἀνασκαφὴ 1970).



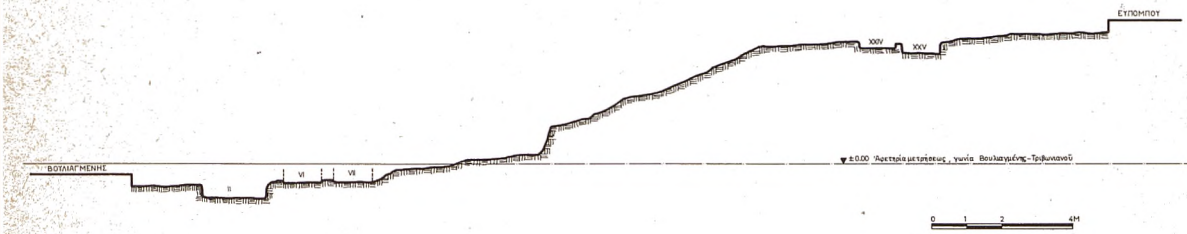
Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς. Δυτικὸς τομεὺς τοῦ οἰκοπέδου

ροῦντο θραύσματα τῶν κεραμίδων, μὲ τὰς ὁποίας οὗτοι ἐκαλύπτοντο. Αἱ ταφαὶ διακρίνονται εἰς καύσεις καὶ ἐνταφιασμούς—καύσεις διεπιστώθησαν εἰς ἑπτὰ μόνον (II, III, IV, VI, VIII, XIII, XXXVIII).

Παρὰ τὰς ἐπαλλήλους καταστροφὰς ἢ συλήσεις ὁ καθαρισμὸς τῶν τάφων ἀπέδωσε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀγγείων καὶ



Σχέδ. 1, 2. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς ἀνασκαφῆς





Εἰκ. 2. Γεωμετρικὸς σκύφος ἐκ τοῦ τάφου Ι

Εἰκ. 3. Γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ τάφου ΙΙΙ



κοσμημάτων, ἡ σύντομος περιγραφὴ τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ κατὰ ἀριθμητικὴν τάξιν.

Τάφος Ι. Ἐκ τῶν θραυσμάτων, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν, συνεκολλήθη εἷς σκύφος (εἰκ. 2), ὕψ. 0,075 μ., μὲ διακόσμησιν μαιάνδρου διαγραμμισμένου ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ἀστερίσκων πλησίον τῶν λαβῶν, τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.[2]

Τάφος ΙΙ. Τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Συνελέγησαν θραύσματα ἀνήκοντα εἰς ἐννέα πυξίδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρεται ἐδῶ ἡ μία[3], ὕψ. 0,09 διαμ. 0,25 μ.· τὸ κάλυμμά της, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἵστατο πλαστικὸν τέθριππον, φέρει διακόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων καὶ λοξῶν γραμμιδίων κατὰ τὴν περίμετρον, ὁ δὲ κορμὸς περιβάλλεται διὰ μαιάνδρου διαγραμμισμένου, ὁ ὁποῖος περιέχεται μεταξὺ δύο ταινιῶν ἐκ γραμμῶν ἄνω καὶ ὀδοντωτοῦ κοσμήματος καὶ γραμμῶν κάτω. Ἐπὶ τῆς βάσεως ρόδαξ ὀκτὼ πετάλων καὶ ἀστερίσκοι. Ἐπίσης συνεκολλήθη τὸ κάτω ἥμισυ ἀμφορέως[4], σωζ. ὕψ. 0,25 μ., ὁ ὁποῖος διαιρεῖται εἰς ἐπαλλήλους ζώνας τοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ, κοσμουμένας μὲ δύο ὁριζοντίους γραμμάς. Ἀνευρέθησαν ἀκόμη δύο τμήματα σιδηροῦ ξίφους, σωζ. μήκ. 0,41 καὶ 0,10 μ., τοῦ μεγαλυτέρου διασώζοντος μέρος τῆς λαβῆς μετὰ τῶν δύο ἥλων.

Τάφος ΙΙΙ. Συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πλουσιωτέρων τάφων, χρονολογεῖται καὶ οὗτος εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Τὸ σημαντικώτερον τῶν ἀγγείων του ἦτο εἷς ἀμφορεὺς (εἰκ. 3), ὕψ. 0,41 διαμ.

2. Πρβλ. Kerameikos, VI, πίν. 92, ἀρ. 273, καὶ πίν. 93, ἀρ. 288.

3. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 55, ἀρ. 2147.

4. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 32, ἀρ. 276.

0,23 μ. Αἱ μετόπαι τοῦ λαιμοῦ φέρουν γεωμετρικὰ σχέδια εἰς κάθετον διάταξιν, ἄλυσον ρόμβων μεταξὺ καθέτων καὶ ὁριζοντίων τεθλασμένων γραμμῶν, ὅστις εἶναι καὶ σπάνιος τρόπος διακοσμήσεως· ὁ κορμὸς περιβάλλεται δι' ἐπαλλήλων ταινιῶν τοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ, μὲ διάκοσμον δύο λεπτῶν ὁριζοντίων γραμμῶν. Συνεκολλήθησαν ἐπίσης πέντε σκύφοι, ἐξ ὧν οἱ τρεῖς, ὕψ. 0,08 μ., κοσμοῦνται διὰ μαιάνδρου μεταξὺ τῶν λαβῶν[5]. Ὁ τέταρτος[6], ὕψ. 0,08 μ., εἰς τὸν μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρον φέρει διάκοσμον εἰς μετοπικὴν διάταξιν, ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τεθλασμένας ὁριζοντίους γραμμὰς εἰς τὴν κεντρικὴν μετόπην καὶ ἀνὰ μίαν νῆσσαν εἰς τὰς πλευρικάς (εἰ κ. 4), ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων παρίσταται τετράφυλλον μεταξὺ δύο σταυρῶν μὲ κεκαμμένα τὰ σκέλη· αἱ μετόπαι χωρίζονται μεταξύ των δι' ὁμάδων καθέτων γραμμῶν. Ὁ πέμπτος σκύφος, ὕψ. 0,09 μ., κοσμεῖται διὰ τετραφύλλου καὶ δύο ἀστερίσκων ἑκατέρωθεν αὐτοῦ εἰς μετοπικὴν διάταξιν (εἰ κ. 5). Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων συνελέγησαν καὶ τὰ ἐναπομείναντα χρυσᾶ κοσμήματα: Τὸ δεξιὸν ἥμισυ χρυσῆς ταινίας, σωζ. μήκ. 0,225 μ., μὲ ἐμπίεστον διάκοσμον τεμνομένων κύκλων, σχηματιζόντων τετράφυλλα καὶ ἐγχαράκτους χιαστὶ τεμνομένας διπλᾶς γραμμάς, εἰς τέσσαρας ὁμάδας κατὰ τὸ ἄκρον της, ὅπου διετηροῦντο αἱ δύο ὀπαὶ προσδέσεως (εἰ κ. 6)· τέσσαρα θραύσματα χρυσῆς ταινίας μὲ διακόσμησιν δικτυωτοῦ πλέγματος· χρυσοῦς δακτύλιος ταινιόσχημος, διαμ. 0,02, πλ. 0,015 μ., μὲ διακόσμησιν γραμμῶν κατὰ τὰς παρυφάς[7] (εἰ κ. 7, ἀριστερά)· χαλκοῦς σφηκωτήρ, διαμ. 0,022 μ., ἐκ τριῶν σπειρῶν, μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ καὶ διακόσμησιν ἐγχαράκτων τεθλασμένων γραμμῶν κατὰ τὰς ἀπολήξεις (εἰ κ. 7, δεξιά)· ὑπόλοιπα φύλλων χρυσοῦ, σχήματος δίσκων, προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τῆς ἐπενδύσεως τριῶν κομβίων.

Τάφος VI. Ἐκ τῶν θραυσμάτων, ἅτινα συνελέγησαν κατὰ τὸν καθαρισμόν του, συνεκολλήθησαν τρεῖς σκύφοι, ὕψ. 0,06 μ., μὲ μόνην διακόσμησιν μίαν ὀφιοειδῆ γραμμὴν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶ-

5. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 93, ἀρ. 288.
6. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 97, ἀρ. 328.

7. Πρβλ. Higgins, Greek and Roman Jewelry, σ. 100, πίν. 13 c.



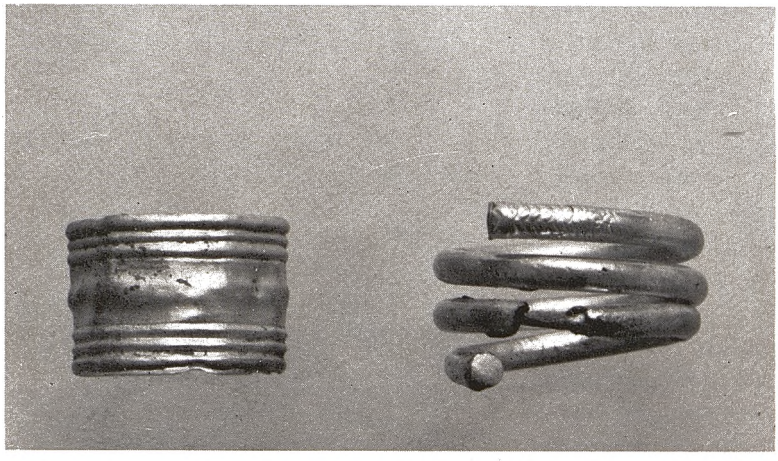
Εἰκ. 4. Γεωμετρικὸς σκύφος ἐκ τοῦ τάφου III

Εἰκ. 5. Γεωμετρικὸς σκύφος ἐκ τοῦ τάφου III





Εἰκ. 6. Χρυσῆ ταινία μὲ ἐμπίεστον διάκοσμον ἐκ τοῦ τάφου ΙΙΙ



Εἰκ. 7α. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ τοῦ τάφου ΙΙΙ
Εἰκ. 7β. Χαλκοῦς σφηκωτὴρ μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ ἐκ τοῦ τάφου ΙΙΙ

ρον. Χρονολογοῦνται προφανῶς εἰς τὸ γ΄ τέταρτον τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.

Τάφος ΙΧ. Τὰ κτερίσματά του χρονολογοῦνται εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Πυξὶς μετὰ τοῦ καλύμματος αὐτῆς, ὕψ. 0,085, διαμ. 0,16 μ.· ὁ κορμός της κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου, ὀδοντωτῆς ταινίας κάτω καὶ τεθλασμένης γραμμῆς ἄνω, ὁ πυθμὴν καὶ ἡ βάσις της φέρουν τετράφυλλον, τὸ δὲ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται δι' ὀδοντωτοῦ σχεδίου γραμμῶν καὶ καθέτων γραμμιδίων, θὰ ἔφερε εἰς τὸ κέντρον πλαστικὸν ἵππον (εἰκ. 8). Τμῆμα δευτέρας πυξίδος[8], ὕψ. 0,12 μ., μὲ παρομοίαν διακόσμησιν. Χρυσῆ ταινία εἰς πολλὰ θραύσματα ἐκ λεπτοτάτου ἐλάσματος μὲ διακόσμησιν δικτυωτοῦ πλέγματος. Δύο χαλκοῖ σφηκωτῆρες, διαμ. 0,024 μ., ἐκ τριῶν σπειρῶν ἕκαστος, μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ.

Τάφος ΧΙΙ. Περιεῖχε τὰ περισσότερα ἀγγεῖα καὶ ὀλίγα χρυσᾶ ἀντικείμενα,

8. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 54, ἀρ. 257.

χρονολογούμενα περὶ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.: Πυξὶς μετὰ τοῦ καλύμματός της, ὕψ. 0,10, διαμ. 0,26 μ., μὲ διακόσμησιν γεωμετρικῶν σχεδίων εἰς μετοπικὴν διάταξιν πέριξ τῆς κοιλίας[9] καὶ τετράφυλλον ἐπὶ τῆς βάσεως· τὸ κάλυμμά της διατηρεῖ ἴχνη τοῦ πλαστικοῦ τεθρίππου. Τμῆμα δευτέρας πυξίδος, ὕψ. 0,09 μ., μὲ σχέδιον μαιάνδρου[10]. Τέσσαρες πλαστικοὶ ἵπποι, ὕψ. 0,11 μ. Δύο πυξίδες μετὰ τοῦ καλύμματός των, ὕψ. 0,085 μ., τὸ



Εἰκ. 8. Γεωμετρικὴ πυξὶς ἐκ τοῦ τάφου IX



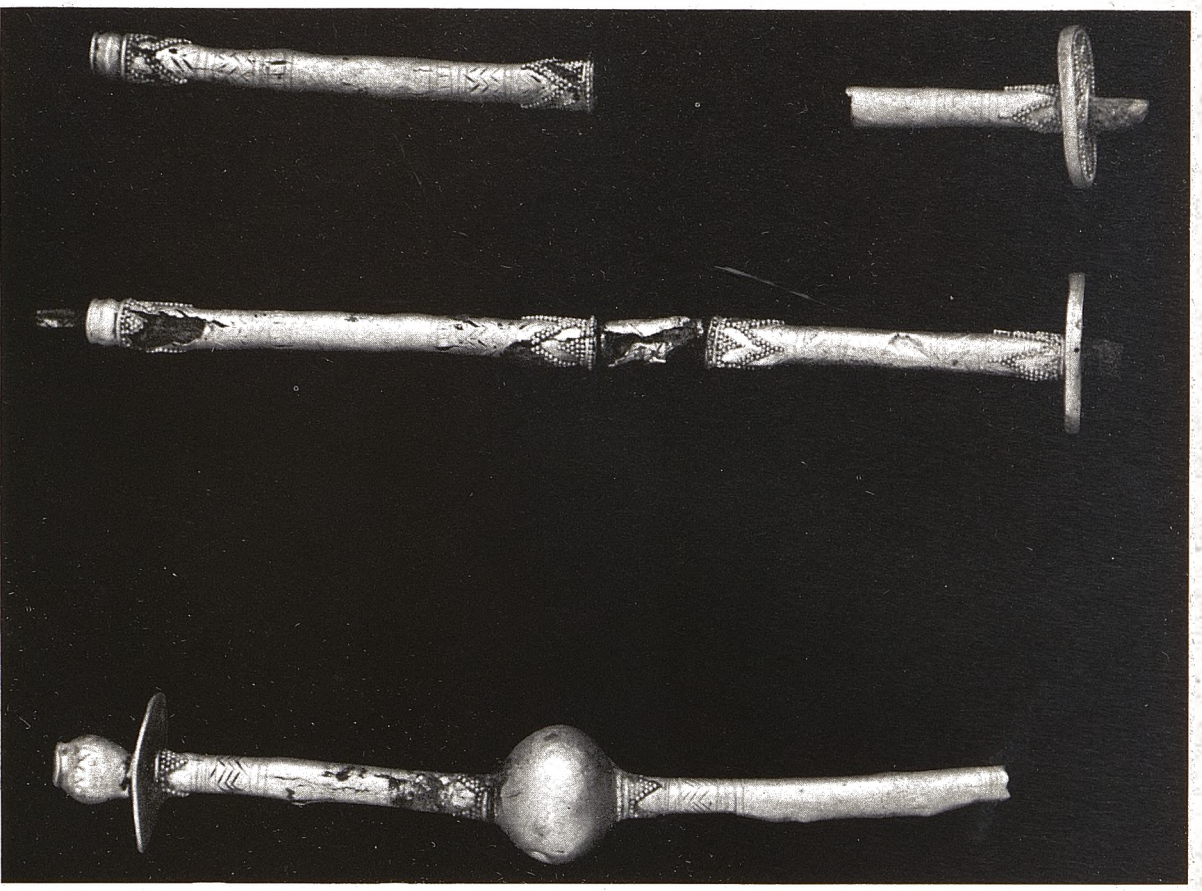
Εἰκ. 9 α - β. Γεωμετρικὰ πυξίδια ἐκ τοῦ τάφου XII

ὁποῖον φέρει κωνικὴν ἀπόφυσιν ἐν εἴδει λαβῆς· κοσμοῦνται δι' ἐπαλλήλων ὁριζοντίων γραμμῶν καὶ στιγμῶν ἐναλλάξ[11]. Πυξίδιον μετὰ πώματος, ὕψ. 0,052, διαμ. 0,053 μ., ἡ κοιλία τοῦ ὁποίου κοσμεῖται διὰ τρεχούσης σπείρας μεταξὺ ὁριζοντίων γραμμῶν καὶ ἡ βάσις της διὰ τετραφύλλου· τὸ πῶμα σχηματίζει εἰς τὸ μέσον κυλινδρικὴν ἀπόφυσιν (εἰκ. 9, ἀριστερά). Ἕτερον παρόμοιον μὲ διακόσμησιν νησσῶν (εἰκ. 9, δεξιά). Δίωτος σκύφος μὲ ταινιόσχημον χεῖλος, ὕψ. 0,095 μ. Ὁ μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρος κοσμεῖται διὰ τρεχούσης σπείρας καὶ τὸ χεῖλος διὰ τετραφύλλου, νησσῶν, ὁριζοντίων καὶ καθέτων τεθλασμένων γραμμῶν ἐναλλὰξ εἰς διάταξιν μετοπῶν καὶ

9. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάταξιν τῶν κοσμημάτων πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 59, ἀρ. 775.

10. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 59, ἀρ. 776.

11. Πρβλ. Agora VIII, πίν. 15, ἀρ. 255.



Εἰκ. 10 α - β. Σιδηραῖ περόναι μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ ἐκ τῶν τάφων XVIII καὶ XIX

τριγλύφων[12]. Κύπελλον ἡμισφαιρικόν, ὕψ. 0,08, διαμ. 0,08 μ., μὲ τριγωνικὰς ὁριζοντίους λαβάς, ἐξ ὧν ἡ μία διάτρητος, ἐσωτερικῶς κοσμεῖται διὰ γραμμῶν καὶ ἐξωτερικῶς διὰ γραμμῶν καὶ στιγμῶν ἐναλλάξ. Πινάκιον, διαμ. 0,12 μ., ὁλοβαφὲς ἐσωτερικῶς, μὲ διακόσμησιν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας στιγμῶν κατὰ τὸ χεῖλος, φύλλων εἰς τὴν κοιλίαν καὶ ἀστερίσκου ἐπὶ τῆς βάσεως[13]. Ἕτερα δύο παρόμοια. Πυξὶς ἀβαφής, σφαιρικοῦ κορμοῦ, μετὰ τοῦ καλύμματός της, ὕψ. 0,11, διαμ. χείλ. 0,072 μ., εἰς τὸ χεῖλος καὶ τὸ κάλυμμα ἀνὰ δύο ζεύγη· ὀπῶν ἀναρτήσεως· τὸ κάλυμμά της ἀπολήγει εἰς κωνικὴν ἀπόφυσιν[14]. Ἑτέρα παρομοία ἄνευ καλύμματος. Ἀμφορίσκος ἀβαφής, ὕψ. 0,13, διαμ. χείλ. 0,12 μ., κορμοῦ σφαι-

12. Πρβλ. Kerameikos VI, πίν. 98, ἀρ. 813.

13. Πρβλ. Agora VIII, πίν. 6, ἀρ. 105.

14. Πρβλ. Agora VIII, πίν. 15.

ρικοῦ μετὰ τῶν λαβῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας. Χρυσῆ ταινία συγκολληθεῖσα ἐκ τριῶν τμημάτων, μήκ. 0,42, πλ. 0,024 μ., μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν τεμνομένων ἡμικυκλίων κατὰ μῆκος τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν· εἰς τὰ δύο ἄκρα ἀνὰ δύο ὀπαὶ προσδέσεως. Δύο χαλκοῖ σφηκωτῆρες, διαμ. 0,028 μ., μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ.

Τάφος XVIII. Τὰ ὀλίγα ἐναπομείναντα ἀντικείμενά του χρονολογοῦνται εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σκύφος δίωτος, ὕψ. 0,075, διαμ. 0,147 μ., μὲ διακόσμησιν ἁλύσεως, ρόμβων μεταξὺ τῶν λαβῶν καὶ ἐπαλλήλων ὁριζοντίων γραμμῶν εἰς τὸν κορμόν. Ἀμφορεὺς μεθ' ὁριζοντίων διπλῶν λαβῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας, σωζόμενος μέχρι τοῦ ὤμου, σωζ. ὕψ. 0,47, διαμ. 0,41 μ.· ἡ κοιλία του περιβάλλεται διὰ ταινίας διηρημένης εἰς μετόπας καὶ τρίγλυφα, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται δι' ὁμοκέντρων κύκλων μετὰ σταυροῦ εἰς τὸ κέντρον, ὁριζοντίων τεθλασμένων γραμμῶν καὶ δικτυωτοῦ πλέγματος· δευτέρα ταινία καθέτων γραμμιδίων περιβάλλει τὸν ὦμόν του. Τὸ ἄνω ἥμισυ σιδηρᾶς περόνης, σωζ. μήκ. 0,09 μ., μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ καὶ διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ στελέχους ἐγχαράκτων καὶ κοκκιδωτῶν τεθλασμένων γραμμῶν[15] (εἰκ. 10, ἀριστερά).

Τάφος XIX. Περιεῖχε ἀξιόλογα καὶ ὡραῖα χρυσᾶ κοσμήματα, χρονολογούμενα ἐκ τῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν μετ' αὐτῶν, εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Τμῆμα πυξίδος μετὰ τοῦ καλύμματός της, ὕψ. 0,13, διαμ. 0,125 μ., τῆς ὁποίας ὁ κορμὸς κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου, περιεχομένου μεταξὺ δύο ταινιῶν ἐκ τε-

15. Πρβλ. ΑΑΑ I (1968), σ. 26, εἰκ. 11.



Εἰκ. 11. Γεωμετρικὴ πυξὶς ἐκ τοῦ τάφου XIX

θλασμένων ὁριζοντίων γραμμῶν κάτω καὶ καθέτων ἄνω· ἡ βάσις της φέρει τετράφυλλον ρόδακα καὶ ἀστερίσκους· τὸ κάλυμμα, μὲ κωνικὴν λαβήν, κοσμεῖται διὰ τεθλασμένων γραμμῶν καὶ στιγμῶν (εἰκ. 11). Τὸ ἥμισυ σκύφου, ὕψ. 0,09 μ., μὲ διακόσμησιν μαιάνδρου μεταξὺ τῶν λαβῶν καὶ ἁλύσεως ρόμβων ἐπ' αὐτῶν[16]. Τὸ κάτω ἥμισυ ἀμφορέως, σωζ. ὕψ. 0,26, διαμ. 0,21 μ.· ὁ κορμός του περιβάλλεται δι' ἐπαλλήλων ταινιῶν τοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ μὲ διάκοσμον δύο λεπτῶν ὁριζοντίων γραμμῶν καὶ ἡ κοιλία του διὰ δύο ταινιῶν, ἐκ φύλλων καὶ καθέτων γραμμιδίων. Τὸ κάτω ἥμισυ δευτέρου ἀμφορέως, σωζ. ὕψ. 0,29 μ., μὲ παρομοίαν διακόσμησιν. Τὸ σημαντικώτερον εὕρημα τοῦ τάφου καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι μία χρυσῆ ταινία, μήκ. 0,41 μ., σφυρήλατος, μὲ παραστάσεις ζώων εἰς τρία διάχωρα· τὰ ἄκρα της εἶναι ἀπεστρογγυλωμένα καὶ φέρουν ἀνὰ μίαν ὀπὴν προσδέσεως (εἰκ. 12). Εἰς τὸ κεν-

16. Πρβλ. σκύφους εἰκονιζομένους εἰς Kerameikos VI, πίν. 94.



Εἰκ. 12. Χρυσῆ ταινία σφυρήλατος μὲ παραστάσεις ζώων ἐκ τοῦ τάφου XIX

τρικὸν διάχωρον παρίστανται ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ δύο ζεύγη λεαίνης καὶ ἐλάφου πρὸς τὰ δεξιά, μία λέαινα μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ ἑνὸς ἁρπακτικοῦ ζώου μὲ φορὰν κάθετον πρὸς τὴν λοιπὴν παράστασιν[17], τῆς σκηνῆς συνεχιζομένης καθέτως· παρομοία διάταξις θὰ ἴσχυε καὶ διὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς παραστάσεως, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῆς διακοπῆς τοῦ πλαισίου της εἰς τὸ σημεῖον τῆς στροφῆς· ἐπομένως τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ταινίας, ὡς ἐξ ἄλλου καὶ τὰ λοιπά, ἐσφυρηλατήθησαν ἐπὶ μήτρας διαφόρου προορισμοῦ, μὲ μεγαλυτέραν σύνθεσιν, σχήματος πλαισίου, διὰ τὴν κατασκευὴν πλακιδίου[18] ἢ ἄλλου τινὸς ἀντικειμένου. Αἱ δύο ἀκραῖαι συνθέσεις τῆς ταινίας, προερχόμεναι ἀπὸ ἄλλην μήτραν παρομοίου προορισμοῦ, εἰκονίζουν τὸ ὀπίσθιον ἥμισυ ἁρπακτικοῦ ζώου, λέαιναν καὶ πτηνόν· εἰς ἀμφοτέρας ἡ παράστασις συνεχίζεται μὲ κάθετον φοράν, ἐπειδὴ δὲ ὁ τεχνίτης ἐχρησιμοποίησε καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὴν αὐτὴν μήτραν, ἡ ἀριστερὰ παράστασις εἰκονίζεται ἀντιστρόφως. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα κοσμήματα: Τρεῖς πόρπαι χρυσαῖ, μήκ. 0,05 καὶ 0,04 μ., μὲ ὀρθογώνιον πλακίδιον διὰ τὴν στερέωσιν τῆς βελόνης· φέρουν διακόσμησιν ἐγχαράκτων γραμμῶν κατὰ μῆκος τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας των καὶ λεπτὰς ἐγχαράκτους ἐπαλλήλους τεθλασμένας γραμμὰς ἐπὶ τοῦ στελέχους (εἰκ. 13). Δύο σιδηραῖ περόναι μὲ ἐπένδυσιν φύλλου χρυσοῦ, σωζ. μήκ. 0,105 μ.· κοσμοῦνται δι' ἐγχαράκτων καὶ κοκκιδωτῶν σχεδίων ἐπαλλήλων τεθλασμένων γραμμῶν[19]

17. Ἡ ἰδία μήτρα μὲ τὴν ταινίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἀρ. 813 : βλ. D. Ohly, Griechische Goldbleche, σ. 15, εἰκ. 2, πίν. 1.

18. Ἰδὲ ἀναπαράστασιν εἰς Ohly, ἔ.ἀ., πίν. 15, 1.

19. Πρβλ. ΑΑΑ I (1968), σ. 26, εἰκ. 11.



Εἰκ. 13. Χρυσαῖ πόρπαι ἐκ τοῦ τάφου XIX

(εἰκ. 10, δεξιά). Ἡμικυκλικὸν πλακίδιον χρυσοῦν, διαμ. 0,015 μ., μὲ δύο κυλινδρικὰς ὑποδοχὰς στερεώσεως.

Ἡ περιγραφὴ τῶν ἀντικειμένων περιορίζεται ἐδῶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν τάφων τοῦ 8ου αἰ. π.Χ., ἐφ' ὅσον τὰ ἐναπομείναντα κτερίσματα τῶν μεταγενεστέρων τάφων καὶ πενιχρὰ καὶ ἀνάξια λόγου εἶναι. Ἡ σημασία τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς ἔγκειται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν γεωμετρικῶν τάφων καὶ τὴν διαπίστωσιν ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐξετείνετο κατὰ τὴν γεωμετρικὴν περίοδον σημαντικὸν νεκροταφεῖον, διὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου ἀσαφῆ στοιχεῖα καὶ ἐνδείξεις μόνον εἴχομεν μέχρι τοῦδε[20].

ΟΛΓΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

20. BSA, 1895 - 96, σ. 25, 50· BSA 1905 - 6, σ. 80 - 92.

GEOMETRIC GRAVES AT KYNOSARGES

A group of ancient graves was excavated in the building plot situated at the junction of Vouliagmenis, Trivonianou and Eupompou Streets. The existence of a necropolis in the area of Kynosarges had already been known to us from earlier excavations, which revealed parts of an ancient road and

a large number of graves chronologically assignable from the Classical to the Early Christian period.

Forty graves (plans 1-2; fig. 1) have been investigated in all; their chronological classification ranges from the Geometric to the Hellenistic period. Nine of these graves are dated to the 8th century B.C., two to the 5th century B.C., six to the Hellenistic times, and one to the Roman age, while the remaining twenty-two are unidentified owing to a total absence of evidence regarding their dating. All graves were hewn into the natural bedrock (kimilia), except for one which was built with stones and mortar on the bedrock. The shafts measure from 2.00 × 1.40 m. to 0.80 × 0.50 m.

Burials include cremations and inhumations.

In spite of successive destructions or pillaging, the graves yielded, when cleared, a considerable quantity of pottery, mostly skyphoi and pyxides, as well as jewellery, of which the most wrought remarkable item is a gold band with animal representations (figs. 2-13).

The significance of this excavation lies in the discovery of the fact that this area was furnished in Geometric times with an important cemetery, about which only insufficient evidence is available.

O. ALEXANDRI

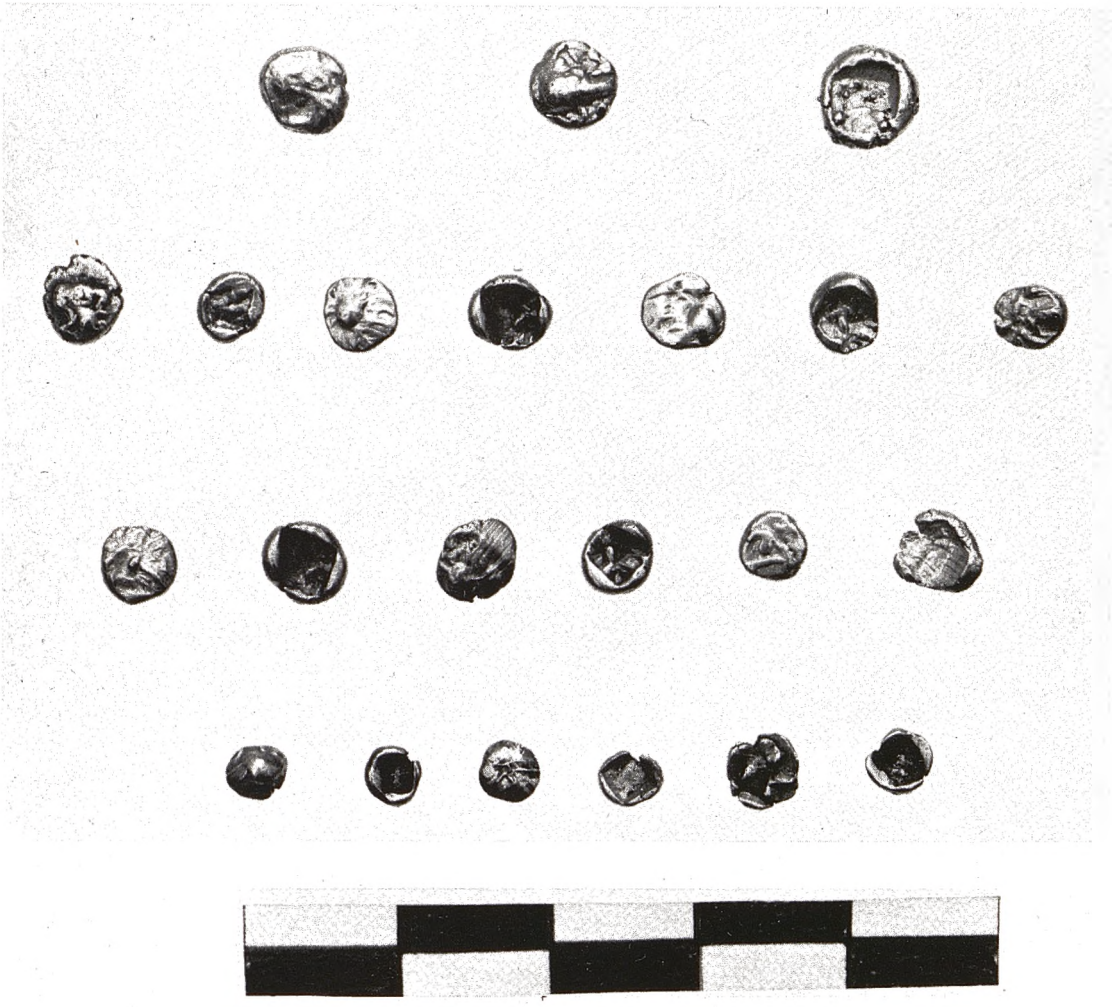
ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Μεταξὺ τῶν ἄλλων σημαντικῶν προσκτημάτων τοῦ Μουσείου κατὰ τὸ 1971 συγκαταλέγονται καὶ δύο λίαν ἐνδιαφέροντα «εὑρήματα» ἀρχαίων ἑλληνικῶν νομισμάτων:

Α. Ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκ τῆς περιοχῆς Ἑλλησπόντου 27 μικραὶ ὑποδιαιρέσεις ἐξ ἠλέκτρου Μικρᾶς Ἀσίας τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰ. π.Χ.; ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. (1/6, 1/24, 1/48 καὶ 1/96 στατῆρος). Αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ ἰδίου μεγαλυτέρου διασκορπισθέντος εὑρήματος, ὡς καὶ αἱ ἀποκτηθεῖσαι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 22 παρόμοιαι τοιαῦται[1] (εἰκ. 1).

Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων εἶναι κοπαὶ Ἰωνίας, εὑρίσκονται δὲ δημοσιευμένα ἐκτὸς τῶν οἰκείων καταλόγων καὶ εἰς ὡρισμένα τεύχη τοῦ Münzen und Medaillen Basel, April 1962 — Liste 221, April 1966 — Liste 263,

1. α) Τὰ ὡς ἄνω νομίσματα ἐταυτίσθησαν καὶ συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων τοῦ 1970, πρόκειται δὲ νὰ δημοσιευθοῦν προσεχῶς εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ ΑΔ 26 (1971).



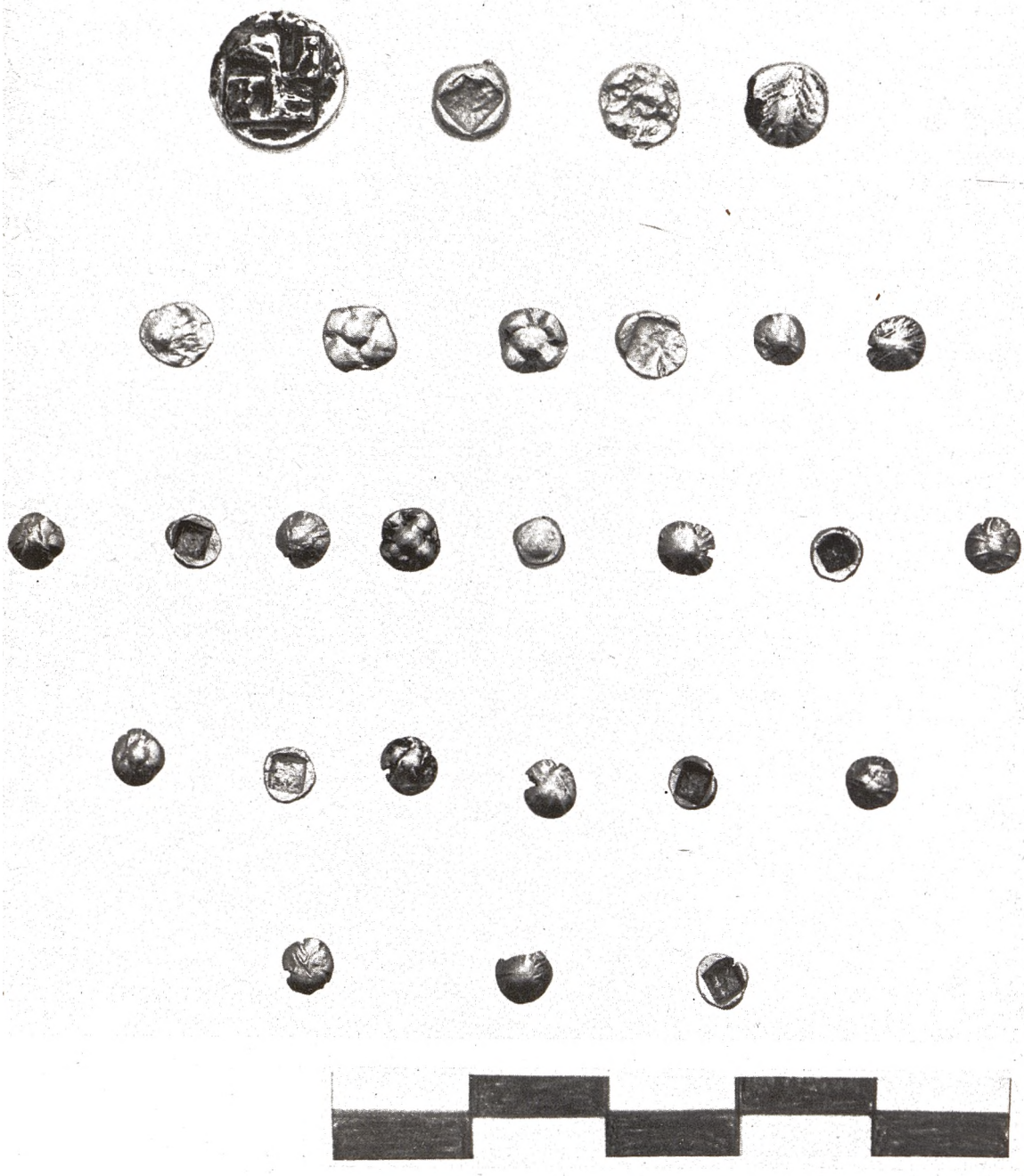
Εἰκ. 1. Ὑποδιαιρέσεις στατῆρος ἐξ ἠλέκτρου

Juni 1967 — Liste 277, August 1968 — Liste 291, Januar 1970 — Liste 308.

Ἐκ τῶν προσφάτως ἀποκτηθέντων 27 τεμαχίων (ε ἰ κ. 2), τὰ δύο εἶναι ὑπόχαλκα : α) μία ἔκτη Ἰωνίας φέρουσα ὡς τύπον τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς τὴν Swastika, πρβλ. SNG von Aulock, Ionia, ἀριθ. 1777, 1778 (1/24 στατῆρος) καὶ Münzen und Medaillen, April 1966 — Liste 263, ἀριθ. 37 (1/12 στατῆρος) καὶ β) 1/24 στατῆρος μὲ παράστασιν πιθανῶς σκορπιοῦ εἰς τὸν ἐμπροσθότυπον. Παραπλήσιος τύπος εἰς τεῦχος ἀριθ. 291,

β) Καὶ τὰ δύο τμήματα (22 καὶ 27 τεμ.) ἠγοράσθησαν μὲ χρήματα τοῦ Κληροδοτήματος Ἀλεξάνδρου Σούτζου.

γ) Αἱ φωτογραφίαι καὶ τῶν δύο τμημάτων εἶναι μεγέθυνσις εἰς διπλοῦν.



Εἰκ. 2. Ὑποδιαιρέσεις στατῆρος ἐξ ἠλέκτρου



Εἰκ. 3. Θησαυρὸς ἐκ Μυρίνης Καρδίτσης

ἀριθ. 8 (ὀπισθία ὄψις) τοῦ Münzen und Medaillen ἔ.ἀ. (εἰ κ. 2, ἀριθ. 1, 4).

Ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῶν διαφόρων ἐργαστηρίων δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερής, εἰς πολλὰς δὲ περιπτώσεις ὁ τύπος δὲν εἶναι συγκεκριμένος. Ἐκ τῶν τεσσάρων ὑποδιαιρέσεων τοῦ 1/48 στατῆρος, ἐκείνη ἡ ὁποία φέρει παράστασιν καρκίνου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προϊὸν τοῦ ἐργαστηρίου τῆς Κῶ, πρβλ. ἔ.ἀ., τεῦχος 308, ἀριθ. 13· δύο ἀνήκουν εἰς μὴ εἰσέτι προσδιορισθέντα νομισματοκοπεῖα τῆς Ἰωνίας, πρβλ. SNG ἔ.ἀ., ἀριθ. 1771 - 1772 καὶ ἔχουν ὡς τύπον ἓν εἶδος ρόδακος (εἰ κ. 2, ἀρ. 5, 6 - 7)· ἡ τετάρτη δὲν ἔχει συγκεκριμένην παράστασιν. Οἱ ἴδιοι τύποι συναντῶνται καὶ εἰς τὰς μικροτέρας ὑποδιαιρέσεις τοῦ 1/96 στατῆρος (εἰ κ. 2, ἀρ. 14, 18, 19).

Ἡ ἀπόκρυψίς του θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ



Εἰκ. 4. Δείγματα « χελωνῶν », τέλους 7ου - 6ου αἰ. π.Χ.

τοποθετηθῇ εἰς τὸ α΄ τέταρτον τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. περίπου.

Β. Διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ἡ θεσσαλικὴ γῆ ἔδωσεν ἕνα θαυμαστὸν « θησαυρὸν » ἀργυρῶν νομισμάτων. Τὴν 23ην Νοεμβρίου τοῦ 1970 εὑρέθησαν, ὡς ἀνεφέρθη ὑπὸ τῆς Χωροφυλακῆς Καρδίτσης, ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου (μελαμβαφοῦς ὄλπης) κατὰ τὴν διάρκειαν ἀρόσεως εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀγρὸν Ἁγίου Δημητρίου Μυρίνης Καρδίτσης 149 ἀργυροῖ στατῆρες Αἰγίνης (ε ἰ κ. 3).

Τὸ « εὕρημα » τοῦτο περιλαμβάνει : α) δείγματα τῶν πρώτων « χελωνῶν » τοῦ τέλους τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰ. π.Χ., β) τὸν τελευταῖον τύπον τῆς σειρᾶς τῆς θαλασσίας χελώνης, τὸν ἐπιλεγόμενον « T turtle », ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ἀρχίζει μετὰ τοὺς Περσικοὺς Πολέμους καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ



Εἰκ. 5. Δείγματα «χελωνῶν», τοῦ τύπου «T turtle»



Εἰκ. 6. Δείγματα τοῦ τύπου τῆς «χερσαίας χελώνης»

479 - 470 π.Χ.[2] καὶ γ) τὰς πρώτας σειρὰς τοῦ τύπου τῆς χερσαίας χελώνης, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὰ νέα δεδομένα ἐμφανίζεται εἰς τὴν νομισματοκοπίαν τῆς Αἰγίνης πρὸ καὶ οὐχὶ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον[3]. Τέλος, ὡρισμένα τε-

2. Βλ. E. S. G. Robinson, A Hoard of Archaic Greek Coins from Anatolia, εἰς Num. Chron. 1961, σ. 111.

3. Βλ. ἔ.ἀ., σ. 111 - 112, ὡς καὶ C. M. Kraay and P. R. S. Moorey, The Fifth Century Hoards from the Near East, εἰς R. N. 1968, σ. 214.

μάχια τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιλεγομένων « ψευδοαιγινητικῶν » νομισμάτων[4] (εἰ κ. 4, 5 καὶ 6).

Ἕτερον στοιχεῖον ἰδιαζούσης σημασίας εἶναι τὰ χαραχθέντα ἐπὶ τῶν περισσοτέρων στατήρων ὑστερόσημα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν καὶ σημαντικὴν ποικιλίαν τύπων[5]. Ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ἰσχύος καὶ διαδόσεως τοῦ αἰγινητικοῦ νομίσματος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Σβορώνου λίαν ἀξιόλογον « εὕρημα » τοῦ Θεσσαλικοῦ χωρίου Μύρου περιέχει ἐκτὸς τῶν Βοιωτικῶν, τῶν νομισμάτων τῆς Σικυῶνος καὶ τοῦ διδράχμου τοῦ Ἄργους καὶ 323 στατῆρας Αἰγίνης παρομοίων τύπων μετὰ τοῦ εὑρήματος Μυρίνης, οἱ ὁποῖοι εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις φέρουν καὶ ὅμοια μὲ αὐτὸ ὑστερόσημα[6].

Πιθανῶς τὸ « εὕρημα » ἀπεκρύβη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Τοῦτο βεβαίως προτείνεται μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν, διότι δι' ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν δέον ὅπως ἀναγνωρισθοῦν καὶ μελετηθοῦν ἐπισταμένως ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ τύποι τῶν ἐπὶ τῶν στατήρων χαραχθέντων ὑστεροσήμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐρευνηθοῦν περιπτώσεις παραπλησίων εὑρημάτων[7].

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

4. Βλ. E. S. G. Robinson, Pseudaeginetica, εἰς Num. Chron. 1928, σ. 172 - 174, πίν. IX, ἀρ. 1 - 5.

5. Δι' αἰγινητικοὺς στατῆρας φέροντας ὑστερόσημα νομισματικῶν τύπων τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Κνίδου, βλ. H. Cahn, Knidos. Die Münzen des Sechsten und Fünften Jahrhunderts v. Chr., Berlin 1970, σ. 193, ὑποσ. 599, πίν. 20, ἀριθ. 14 - 16.

6. Βλ. ΑΔ 2 (1916), σ. 316 - 328, ἀριθ. 1079 - 1404, πίν. ΣΤ΄ καὶ Ζ΄.

7. Τὸ ὡς ἄνω εὕρημα πρόκειται νὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τῆς ὑπογραφομένης εἰς εἰδικὴν μελέτην.

NEWS FROM THE NUMISMATIC COLLECTION OF ATHENS

Among the important acquisitions of the museum in 1971 were two hoards of ancient greek coins. The first, recovered near the Hellespont, consists of 27 small archaic electrum fractions of Asia Minor, dating from the seventh through the first quarter of the fifth cent. B.C.

These coins are a part of a larger dispersed hoard of which 22 pieces were acquired by the Cabinet of Athens in 1970 (f i g s. 1 - 2).

The second hoard, of 149 silver staters of Aegina, comes from the village Myrina of Karditsa (Thessaly). Represented are the earlier and later varieties of sea - turtles, the earlier land - turtle type, and some specimens of the so - called « pseudoaeginetan » staters. Most of the coins are countermarked (f i g s. 3 - 6).

The date of burial may be placed, preliminarily, near the beginning of the fourth cent. B.C.

MANDO CARAMESSINI - OECONOMIDES

ΧΑΛΚΟΥΣ SESTERTIUS ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ



Εἰκ. 1. Ροὺφ 745 BM. Αἱ δύο ὄψεις χαλκοῦ Sestertius τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου. Κοπὴ τοῦ 230 μ.Χ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ἀνασκαφῶν, τὰς ὁποίας διεξήγαγεν ἡ Β΄ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1970 κατὰ διαστήματα μέχρι τῶν ἀρχῶν Ἰουλίου 1971, εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν — 745 B.M. εἰς Ροὺφ — εὑρέθησαν ἑπτὰ χαλκᾶ νομίσματα, ἐξ ὧν τὸ Ρωμαϊκὸν νόμισμα (εἰκ. 1) περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος κατωτέρω[1]. Τοῦτο εἶναι χαλκοῦν μὲ ἐλαφρὰν μεῖξιν ψευδαργύρου, σώζεται δὲ εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν. Τὸ βάρος του εἶναι 18,50 γραμ. καὶ ἡ διάμετρός του 0,030 μ. Εἰς τὸν ἐμπροσθότυπον εἰκονίζεται ἀγένειος κεφαλὴ ἀνδρός, ἡ ὁποία κοσμεῖται διὰ δαφνίνου στεφάνου. Πέριξ ἡ ἐπιγραφή, ἐκ τῆς ὁποίας διακρίνονται τὰ ἑξῆς :

.....MPSEVALE XAND ....

Ἐπὶ τοῦ ὀπισθοτύπου ἐμφανίζεται γυμνὸς ἱστάμενος ἀνὴρ μὲ ἀκτινωτὸν διάδημα, φέρων μαστίγιον καὶ μανδύαν. Ἑκατέρωθεν τῆς μορφῆς, εἰς τὸ ὕψος τῶν ἰσχίων, διακρίνονται τὰ γράμματα S καὶ C, ἐνῷ ἐκ τῆς πέριξ ἐπιγραφῆς τὰ ἑξῆς :

.....VIIII COS .....

Ἐκ τοῦ τύπου τοῦ νομίσματος[2] καὶ τῶν σωζομένων τμημάτων τῶν ἐπιγραφῶν συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται περὶ Sestertius τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (13 Μαρτίου 222—19 Μαρτίου 235 μ.Χ.), ἡ δὲ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐμπροσθοτύπου πρέπει νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἑξῆς :

(I) MPSEVALE XAND (ERAUG), ἡ δὲ τοῦ ὀπισθοτύπου : (PM. TP P) VIIII COS (III PP) καὶ νὰ ἀναλυθοῦν :

1. Εὐχαριστῶ τὸν τ. Προϊστάμενον τῆς Β΄ Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων κ. Ἄγγ. Λιάγκουραν καὶ τὸν Ἐπιμελητὴν αὐτῆς κ. Ἰ. Παπαχριστοδούλου διὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ δικαιώματος τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς.

2. Ὅμοιον νόμισμα βλ. : R. Garson, Coins of the Roman Empire in the British Museum, τ. VI, σ. 176, πίν. 21 (625).

Ἡ α΄: IMPERATOR SEVERUS ALEXANDER AUGUSTUS.

Ἡ β΄: PONTIFEX MAXIMUS - TRIBUNICIA POTESTAS VIIII CONSUL III PATER PATRIAE.

Χρονολόγησις: Ἐκ τοῦ ἐμπροσθοτύπου οὐδὲν εἰδικὸν στοιχεῖον δύναται νὰ συναχθῇ, πλὴν τῶν γενικῶν τίτλων IMPERATOR καὶ AUGUSTUS[3] καὶ φυσικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐκ τοῦ ὀπισθοτύπου τὸ PONTIFEX MAXIMUS καὶ PATER PATRIAE[4] οὐδὲν προσθέτουν διὰ τὴν σμίκρυνσιν τοῦ χρονολογικοῦ πλαισίου τοῦ ὑπὸ μελέτην νομίσματος, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ τίτλων τιμητικῶν παλαιόθεν.

Ἐκ τοῦ CONSUL III ὅμως περιορίζεται ἔτι περισσότερον τὸ χρονολογικὸν πλαίσιον, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος διὰ τρίτην φορὰν περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τῆς ὑπατείας τὸ ἔτος 229 μ.Χ.[5] Τὸ μεταξὺ τῶν δύο termini (229 = ἔτος τρίτης ὑπατείας αὐτοῦ καὶ 235 = ἔτος θανάτου αὐτοῦ) χρονικὸν διάστημα δυνάμεθα νὰ περιορίσωμεν ἔτι περαιτέρω λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ἀριθμὸν τῆς Tribunicia Potestas (VIIII), ἥτις μᾶς δίδει ἐπακριβῶς τὸ ἔτος τῆς κυκλοφορίας τῆς κοπῆς αὐτῆς. Ὁ τίτλος οὗτος ἦτο ἐνιαύσιος καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἤλλασσε κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν ἑκάστην πρώτην τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους, δηλαδὴ τὴν 1ην Ἰανουαρίου[6]. Οὕτω, δοθέντος ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Μάρτιον τοῦ 222 καὶ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 223 ἤλλαξεν ἡ Tribunicia Potestas εἰς TR. P. II, TR. P. VIIII σημαίνει ὅτι ἡ κοπὴ αὐτὴ ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἕνατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ ἔτος 230 μ.Χ.[7]. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 228 μ.Χ. ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὰς κοπὰς τοῦ ἐμπροσθοτύπου ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς IMP. SEV. ALEXAND

3. Ὁ τίτλος Augustus ἐδόθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τὸ 27 π.Χ. εἰς τὸν Ὀκταβιανόν.

4. Δι' ἀμφοτέρων τῶν τίτλων περιεβλήθη ὁ Ὀκταβιανὸς τὸ 12 καὶ 2 π.Χ. ἀντιστοίχως. Ὁ τίτλος P. P. ἐγένετο δεκτὸς ὑφ' ὅλων τῶν αὐτοκρατόρων πλὴν τοῦ Τιβερίου (14 - 37 μ.Χ.), ὅστις δὲν ἀπεδέχθη τοῦτον, καὶ τῶν Ἀδριανοῦ (117 - 138 μ.Χ.) καὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161 - 180 μ.Χ.), οἱ ὁποῖοι τὸν προσέθεσαν εἰς τοὺς τίτλους των ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀνάρρησίν των εἰς τὸν θρόνον. Ὁ τίτλος τοῦ P. M. δίδεται εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐνθρονίσεώς των, πλὴν τῶν αὐτοκρατόρων Βαλβίνου (238 μ.Χ.) καὶ Πουπιανοῦ (238 μ.Χ.), οἵτινες ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας των.

5. Συνύπατος αὐτοῦ τὸ 229 μ.Χ. ἦτο ὁ γνωστὸς Ρωμαῖος ἱστορικὸς Δίων Κάσσιος: βλ. E. Gibbon, The Decline and the Fall of the Roman Empire, τ. 1, σ. 130, ἔκδ. Ν. Ὑόρκης.

Ἡ πρώτη ὑπατεία αὐτοῦ ἦτο τὸ ἔτος 222, ἡ δὲ δευτέρα τὸ 226. Τὸ ἀξίωμα τῆς ὑπατείας κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους περιεβλήθη ὁ Ὀκταβιανὸς τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 27 π.Χ. λαβὼν τὴν VII ὑπατείαν, ἔκτοτε πολλάκις οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες περιεβάλλοντο τοῦτο εἰς διαφορετικὴν συχνότητα, ἐνῷ ἐνδιαμέσως συνεχίζετο ὁ διορισμὸς τῶν ἐνιαυσίων ὑπάτων. Ἔνιοι αὐτοκράτορες ἐκράτησαν τὴν ὑπατείαν σχεδὸν συνεχῶς, ὡς π.χ. ὁ Βεσπασιανός: ὀκτάκις ἐντὸς ἐνδεκαετίας, πλὴν τῶν ἐτῶν 69, 73 καὶ 78 μ.Χ.

6. Πάλιν ὁ Ὀκταβιανὸς τὸ πρῶτον τὸ 23 προσήρτησε καὶ τὸν τίτλον τοῦτον. Κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων του ὁ τίτλος ἦτο ἐνιαύσιος, ἀλλὰ ἤλλασσεν ἑκάστην ἐπέτειον τῆς ἀναρρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου (193 - 211 μ.Χ.) ἤλλαξε τὸ σύστημα ἀναγραφῆς τῆς Tr. P. κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους. Ὁ Γορδιανὸς ὁ Γ΄ (238 - 244 μ.Χ.) ἐπανέφερε πάλιν τὸ σύστημα τοῦ Αὐγούστου.

7. Ὅθεν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ (235) φέρει τὴν ὑπ' ἀριθ. XIII Tr. P.

(ER)[8] AUG. μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 231 μ.Χ., ὁπότε ὁ τύπος μετεβλήθη εἰς IMP SEV ALEXANDER PIUS AUG[9].

Τὰ ἀρχικὰ SC - SENATUS CONSULTUM ἢ SENATUS CONSULTO ἀνήκουν εἰς τὸ τυπικὸν τῶν Ρωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ὀπισθοτύπου τῶν νομισμάτων [10].

ΝΙΚΟΣ Π. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

8. Τὰ ἐντὸς παρενθέσεως γράμματα ἀπαντῶνται μόνον ἐπὶ χαλκῶν κοπῶν.

9. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 222 ἕως τοῦ 228 χρησιμοποιεῖται ὁ τύπος : IMP. C (AES M. Aur. Sev. ALEXAND(ER) AUG., βλ. H. Mattingly, Roman Imperial Coinage, τ. IV (II), σ. 71.

10. Ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ Ὀκταβιανοῦ, φθάνουν δὲ μέχρι καὶ τοῦ Ποστούμους (259 - 268 μ.Χ.) καὶ ἔκτοτε σπανίζουν.

BRONZE SESTERTIUS OF ALEXANDER SEVERUS

During excavations undertaken by the 2nd Ephorate of Antiquities in the Rouf area, near Kerameikos, seven bronze coins were found. In this publication, however, only one of these will be discussed : a Roman Sestertius of the age of Emperor Alexander Severus (A. D. 222 - 235).

The obverse of the coin presents the Emperor's head crowned with laurel, and the legend : [I]MP SEVALE - XAND[ER AUG.] The reverse carries the image of the naked Sun God holding a whip, and the legend : [PM TR P] VIIII COS [III PP], with the letters S. C. in the ground on either side of the god (fig. 1). It was from the reverse inscription that the exact date of this coin was determined. The indication COS III implies that this coin is of the time of the third consulship of Alexander Severus. The Tribunicia Potestas (TR P) was a yearly title initially received by the emperor Alexander Severus in A.D. 222. One may deduce from the inscription TR P VIIII that he held the title for nine years. Therefore, by adding nine years to the date the title was first received by Severus (A.D. 222), we come to A.D. 230 as the date of this coin.

NICOS PAPADAKIS

ΝΕΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Ἡ αἴγλη καὶ ὁ πλοῦτος εὑρημάτων τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, παρὰ τὴν Ἐπίδαυρον, εἵλκυσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν, ἐνῷ ἡ μήτηρ - πόλις τοῦ Ἱεροῦ, ἡ Ἐπίδαυρος, παρέμεινε σχεδὸν ὁλοσχερῶς ἀνεξερεύνητος.

Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ δὲν ἐγένετο, καθ' ὅσον γνωρίζω, παρὰ μόνον εἰς ἑπτὰ θαλαμοειδεῖς μυκηναϊκοὺς τάφους, ὀλίγον ἔξωθι τοῦ χωρίου, ὑπὸ Β. Στάη, ἅπαντα δὲ τὰ ἐκ τῆς παραθαλασσίας πόλεως προερχόμενα εὑρήματα (ἀγάλματα, καλύμματα σαρκοφάγων, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἐπιγραφαί) προέρχονται ἐκ περισυλλογῆς.

Γνωστὴ ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον[1], ἡ Ἐπίδαυρος ὑπῆρξε, λόγῳ θέσεως κυρίως, ἀρκετὰ σημαντικὸς λιμήν. Εὑρίσκεται εἰς τὸ τέρμα μιᾶς φυσικῆς ἐξόδου τῆς Ἀργολίδος εἰς τὸν Σαρωνικόν. Ὁ ἀμμώδης αἰγιαλός της, χωριζόμενος διὰ μικρᾶς χερσονήσου - ἀκροπόλεως, τῆς σήμερον καλουμένης Νησί, σχηματίζει διπλοῦν ἀσφαλῆ λιμένα. Κεῖται, ἐξ ἄλλου, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου μιᾶς « κλειστῆς » θαλάσσης, προστατευομένης ὑπὸ τῆς χερσονήσου τῶν Μεθάνων, τῶν νήσων Αἰγίνης, Κεκρυφαλείας (σημ. Ἀγκίστρι) καὶ Πιτυοννήσου (σημ. Κυρά), ὡς καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Τραχίλι[2].

Τὰ σήμερον ὁρατὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ἐντοπίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς δικορύφου χερσονήσου ἢ πλησίον αὐτῆς. Συνίστανται εἰς σποραδικὰ λείψανα ἀρχαίου τείχους πολυγωνικῆς κατασκευῆς, τὸ ὁποῖον περιθέει κατὰ τὰς παρυφὰς τὴν ἀπόκρημνον χερσόνησον, εἰς τοίχους διαφόρων ἐποχῶν, τὸ πλεῖστον μεσαιωνικούς, καὶ εἰς μερικοὺς τάφους.

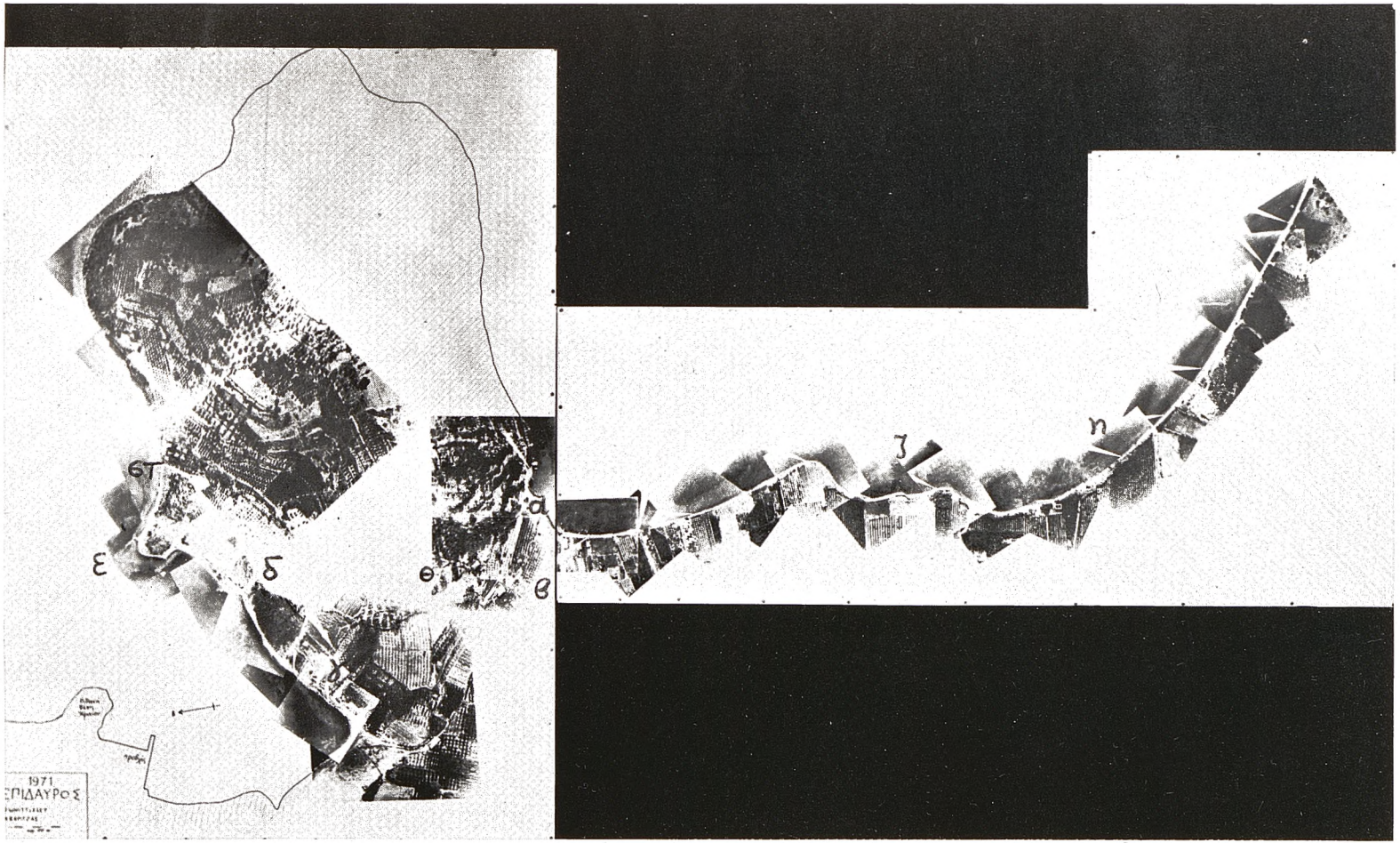
Ἀκριβῶς εἰς τὸν μυχὸν τοῦ νοτίου λιμένος σώζονται τὰ ἐρείπια ἑνὸς βυζαντινοῦ ναοῦ (εἰκ. 1, α), ὀλίγον δὲ νοτιώτερον διακρίνονται λείψανα κτιστοῦ ὑδραγωγείου, ὑστέρας ἀρχαιότητος, κατευθυνομένου πρὸς τὴν ἀκρόπολιν (εἰκ. 1, β).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ἰσθμοῦ, ὅστις ἑνώνει τὴν χερσόνησον μὲ τὴν ἠπειρωτικὴν ξηράν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ κυρίως πόλις τῆς Ἐπιδαύρου, εὑρίσκονται κατὰ χώραν μεγάλα πώρινα οἰκοδομικὰ μέλη ἑνὸς οἰκοδομήματος, καταστραφέντος τὸ 1932-1933 ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ ἀγροῦ (εἰκ. 1, γ)[3]. Ἔτι βορειοανατολικώτερον, παρὰ τὴν θάλασσαν, ἓν μονόχωρον κτήριον μὲ παχεῖς τοίχους ἐκ λίθων καὶ ἀσβέστου σώζεται εἰς ἀρκετὸν ὕψος, στεγάζεται μὲ σύγχρονον στέγην ἐκ beton, χρησιμεύει δὲ ὡς ἀποθήκη τοῦ ἰδιοκτήτου (εἰκ. 1, δ). Ἴσως πρόκειται διὰ ρωμαϊκὴν ὑδατοδεξαμενήν, καθ' ὅσον παρ' αὐ-

1. Ἰλ. Β, 561. Λοιπὰς ἀρχαίας μαρτυρίας περὶ Ἐπιδαύρου βλ. εἰς: Fr. Hiller v. Gaertringen, Προλεγόμενα IG IV², ὡς καὶ ἐν RE λ. *Ἐπίδαυρος*.

2. Βλ. Curtius, Peloponnesos (1852) II, πίν. XIV καὶ XVII.

3. Τὴν πληροφορίαν περὶ καταστροφῆς, ὡς καὶ πλείστας ἄλλας, ὀφείλω εἰς τὸν ἄλλοτε Ἐπιμελητὴν τῆς τότε Ζ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας κ. Μάρκελλον Μιτσόν, ἄριστον γνώστην τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν. Ὁ ἴδιος εἶχε περισυλλέξει, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ εὐμεγέθους πωρίνου οἰκοδομήματος, ὡραῖον ἰωνικὸν κιονόκρανον. Προφανῶς τὸ ἀνωτέρω εἶναι τὸ περιγραφὲν ὡς « Resten eines schönen Porostempels » ὑπὸ A. Frickenhaus καὶ W. Müller, Aus der Argolis, ἐν AM XXXVI (1911), σ. 29.



Εἰκ. 1. Φωτομωσαϊκὸς χάρτης περιοχῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐπιδαύρου

τὸ ὀπαὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μαρτυροῦν τὴν κατεύθυνσιν κτιστῆς, καμαροσκεποῦς, ὑπογείου κατασκευῆς, μᾶλλον ὑδραγωγείου.

Τέλος, μέγας ἀριθμὸς οἰκοδομικῶν μελῶν, διαφόρων ἐποχῶν καὶ ποικίλων κτισμάτων, εἶναι κατεσπαρμένος ἐπὶ τῆς χερσονήσου καὶ τοῦ λαιμοῦ ἢ ἐντετειχισμένος εἰς συγχρόνους οἰκοδομάς.

Ἐκ τῶν σχετικῶς πολλῶν ναῶν καὶ τεμενῶν τῆς πόλεως, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Παυσανίου [4], οὐδὲν ἔχει ἀνευρεθῆ, ἡ δὲ θέσις των πιθανολογεῖται [5].

Ἐνάλια ἀρχαῖα

Πλὴν τῶν χερσαίων ἐρειπίων, ἀπὸ μακροῦ [6] ἦτο γνωστόν, ὅτι καὶ ἡ θάλασσα τῆς Ἐπιδαύρου ἔκρυπτε ἀρχαῖα, ἅτινα ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἁλιέων περιεβάλλοντο ὑπό τινος ἀχλύος μυστηρίου.

Ἡ ἔντασις τῆς ἀρχαιοκαπηλικῆς δράσεως, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὑποβρυχίου ἁλιείας, ἀλλὰ κυρίως ἡ μελετωμένη κατασκευὴ λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων, προφανὴς ἀπειλὴ δι' ὑποβρύχια ἀρχαῖα, κατέστησαν ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην ἐντοπισμοῦ καὶ ἀποτυπώσεώς των.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔργον ἀνεκτίμητος ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια τοῦ γνωστοῦ, εἰδικοῦ εἰς τὰς ὑποβρυχίους καὶ ἀπὸ ἀέρος φωτογραφήσεις, ἀρχιτέκτονος κ. Julian Whittlesey [7], ὅστις προσεφέρθη εὐγενῶς, καὶ μετὰ τῆς συζύγου του, τοῦ ὑπογραφομένου καὶ τοῦ ἐκεῖ φύλακος Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Τσάκωνα προέβη εἰς τὴν ἀεροφωτογράφησιν τῆς περιοχῆς, περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου 1971. Ἡ συμπαράστασις τῆς Γεν. Δ/νσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ὑπῆρξεν ὡσαύτως ἀμέριστος.

Ἡ τεχνικὴ τοῦ κ. Whittlesey συνίσταται εἰς τὴν ἀνύψωσιν μεγάλης σφαίρας ἐκ πλαστικοῦ (μπαλλόνι), διαμ. 3 μ., πλήρους ὑδρογόνου, ἥτις ἐξαρτᾶται καὶ μεταφέρεται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους διὰ λεπτοῦ σχοινίου (τὸ φαινόμενον εἰς τὰς φωτογραφίας ὡς λευκὸν βέλος). Ἀπὸ τῆς σφαίρας κρέμαται φωτογραφικὴ μηχανή [8], ἥτις διὰ συστήματος πλαισίων ἀσταθοῦς ἐξαρτήσεως βλέπει πάντα καθέτως. Ἡ ἐντολὴ διὰ λῆψιν γίνεται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μὲ ἠλεκτρονικὸν τηλεδιακόπτην, κατοπτρικὸς δὲ λαμπτήρ, προσηρμοσμένος ἐπὶ τῆς μηχανῆς, εἰδοποιεῖ, ὅτι ἡ λῆψις ἐπέτυχε.

Ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ φωτογράφησιν ἐναλίων ἀρχαίων εἶναι ἡ τελεία ἄπνοια, ἡ καθαρότης τῶν ὑδάτων καὶ ἡ μὴ κάθετος ἀντανάκλασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Αἱ συνθῆκαι αὗται συνήθως ὑπάρχουν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου.

Τὸ ὕψος λήψεως κυμαίνεται ἀπὸ 50 - 700 μ., ἀναλόγως τῆς ἐπιθυμίας φωτο-

4. II, 29, 1.

5. Διὰ τὸ Ἡραῖον καὶ τὸν ναὸν Ἀθηνᾶς Κισσαίας βλ. RE, ἔ.ἀ. Διὰ τὸ τέμενος τοῦ Ἀσκληπιοῦ βλ. Curtius, ἔ.ἀ., σ. 428.

6. Ἐνδεικτικῶς βλ. Curtius, ἔ.ἀ., σ. 425 καὶ A. Philippson, Der Peloponnes (1892, ἐπανέκδ. ὑπὸ Ernst Kirsten) μέρος I, σ. 107.

7. Ἐνθουσιώδης, φιλέλλην καὶ φιλάρχαιος ὁ κ. Whittlesey, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς εὐχαριστῶ, ἔχει ἐργασθῆ ἐπιτυχῶς τόσον εἰς ἄλλας χώρας (Τουρκίαν, Λιβύην κ.ἀ.), ὅσον καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ δὴ εἰς Πόρτο - Χέλι καὶ (συγχρόνως μὲ τὴν Ἐπίδαυρον) εἰς Τίρυνθα (βλ. AAA III (1971), σ. 398).

8. Ἡ μηχανὴ εἶναι τύπου Hasselblad El 500 μὲ φακὸν Zeiss distagon F 50 mm, παρομοία δὲ μὲ τὰς ὑπὸ τῶν ἀστροναυτῶν χρησιμοποιουμένας. Περὶ τῆς ἐν γένει τεχνικῆς τῆς διὰ μπαλλο-



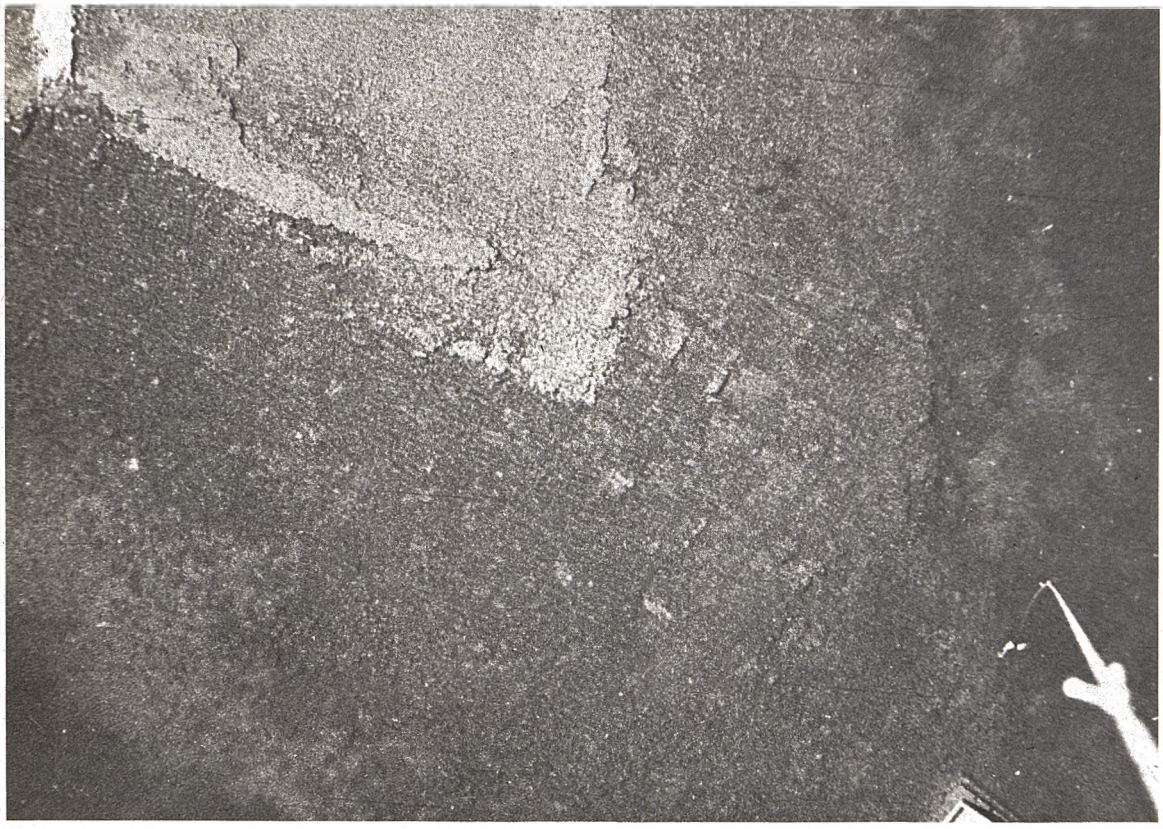
Εἰκ. 2. Οἱ λιμενοβραχίονες καὶ τὸ στόμιον τοῦ ἀρχαίου λιμένος Ἐπιδαύρου

γραφήσεως μεγάλης ἐκτάσεως ἢ ἀποτυπώσεως λεπτομερειῶν. Κατόπιν δοκιμῶν, ἀπεδείχθη διὰ τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν καλύτερον τὸ ὕψος τῶν 150 μ. Διὰ τοιούτων φωτογραφήσεων φαίνονται καθαρὰ τὰ ἀρχαῖα μέχρι βάθους 7 - 8 μ.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ὑπῆρξαν ὑπεράνω πάσης προσδοκίας. Διὰ τῶν φωτογραφιῶν ἐγένετο ὁ φωτομωσαϊκὸς χάρτης τῆς εἰκ. 1, τὰ δὲ κυριώτερα νέα στοιχεῖα διὰ τὸ ὑποθαλάσσιον σήμερον τμῆμα τῆς Ἐπιδαύρου εἶναι τὰ κάτωθι :

α) Πιθανώτατα ἐνετοπίσθησαν τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων (εἰ κ. 1, ε καὶ εἰ κ. 2). Ταῦτα συνίστανται εἰς μίαν ἀρκετὰ εὐρεῖαν « πλατεῖαν », συνέχειαν τρόπον τινὰ τῆς ὁρατῆς σήμερον μικρᾶς χερσονήσου. Ἐπ' αὐτῆς διακρίνονται θεμέλια εὐμεγέθους κτίσματος ἐξ 7 ἢ 8 δωματίων (εἰ κ. 3). Ἡ φυσικὴ αὕτη « πλατεῖα » ἀποτελεῖ τὸν νότιον « λιμενοβραχίονα » τοῦ λιμένος, ἐνῷ ὁ βόρειος εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου τεχνητός. Εἶναι εἷς τεράστιος κυματοθραύστης,

νίων ἀεροφωτογραφήσεως βλ. ἄρθρον τοῦ J. Whittlesey εἰς τὸ ὄργανον τοῦ American Inst. of Photogrammetry, Feb. 1970.



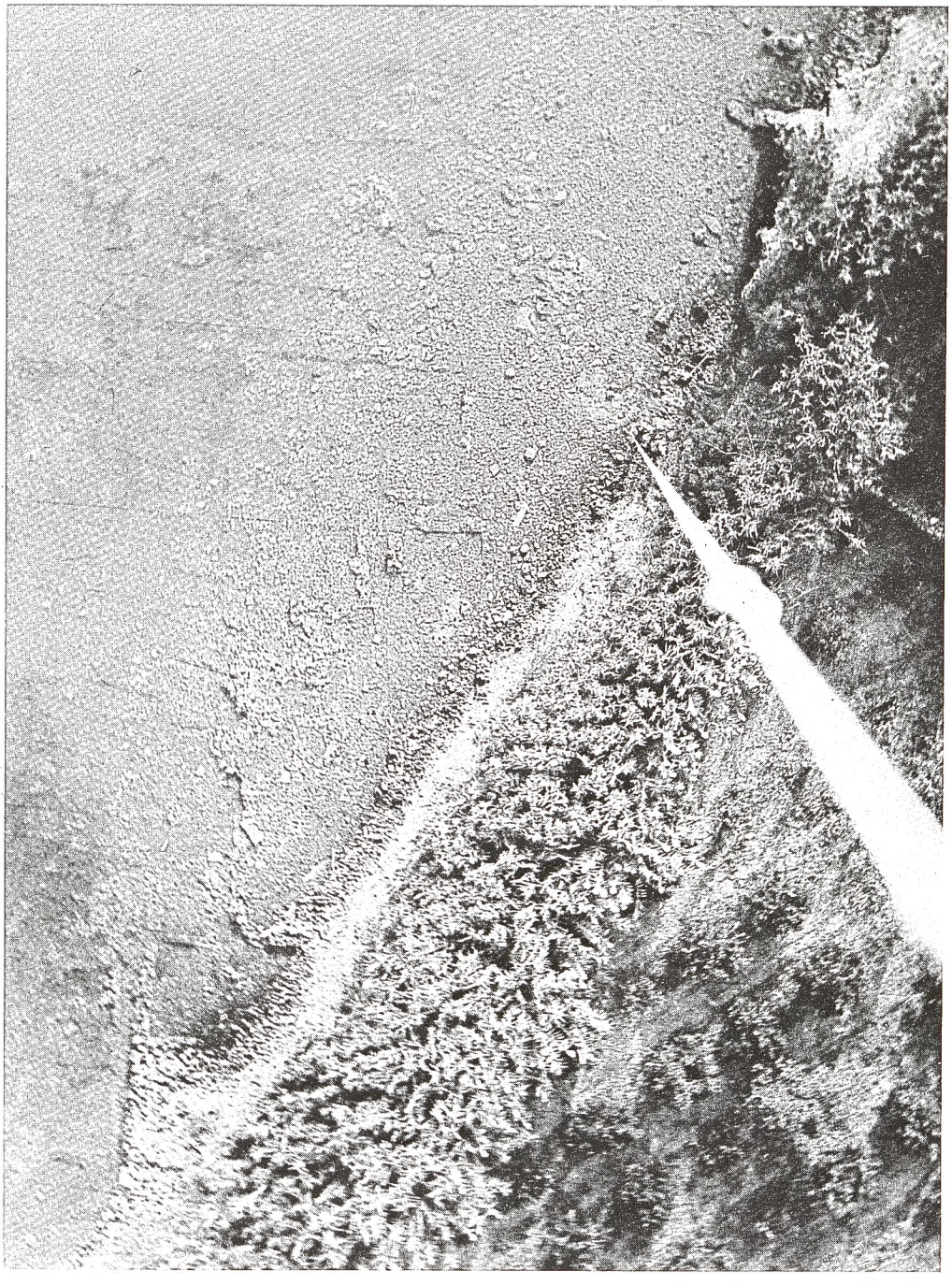
Εἰκ. 3. Ἡ «πλατεῖα» τοῦ λιμένος καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς κτήριον

καμπύλος, πλάτους [9] περίπου 15 μ., τοῦ ὁποίου τὸ νότιον ἄκρον ἔχει μορφὴν πύργου καὶ ἀποτελεῖ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος. Οὗτος διακρίνεται ἀμυδρὰ εἰς τὴν εἰκ. 2, ὡς λευκοτέρα γραμμή. Τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος θὰ ἦτο περὶ τὰ 40 μ., σήμερον δὲ ἐκτίσθησαν οἱ διακρινόμενοι δύο φάροι διὰ τὴν πρόληψιν προσκρούσεως μεγάλων πλοίων.

β) Ἀμέσως πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς προαναφερθείσης μικρᾶς χερσονήσου παρατηροῦνται κάπως συγκεχυμένα λείψανα συστάδος κτισμάτων (εἰκ. 1, στ καὶ εἰκ. 4).

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ μέχρι τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ λαιμοῦ, ἡ περιβάλλουσα τὴν χερσόνησον τῆς Ἐπιδαύρου θάλασσα εἶναι ἀπότομος καὶ βαθεῖα, δὲν παρατηροῦνται δὲ ἐνάλια ἐρείπια.

9. Οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν ὑποθαλασσίων μεγεθῶν ἐγένοντο κατὰ προσέγγισιν, διὰ μετρήσεως δεδομένης ἀποστάσεως ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἥτις ἐχρησιμοποιήθη ἐν συνεχείᾳ ὡς γραμμικὴ κλῖμαξ.



Εἰκ. 4. Συστὰς ὑποθαλασσίων ἐρειπίων



Εἰκ. 5. Μέγα ὑποθαλάσσιον κτήριον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀκτὴν

γ) Παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ νοτίου κόλπου διακρίνονται ἀσαφῆ ἴχνη τοίχων διαφόρων κτηρίων.

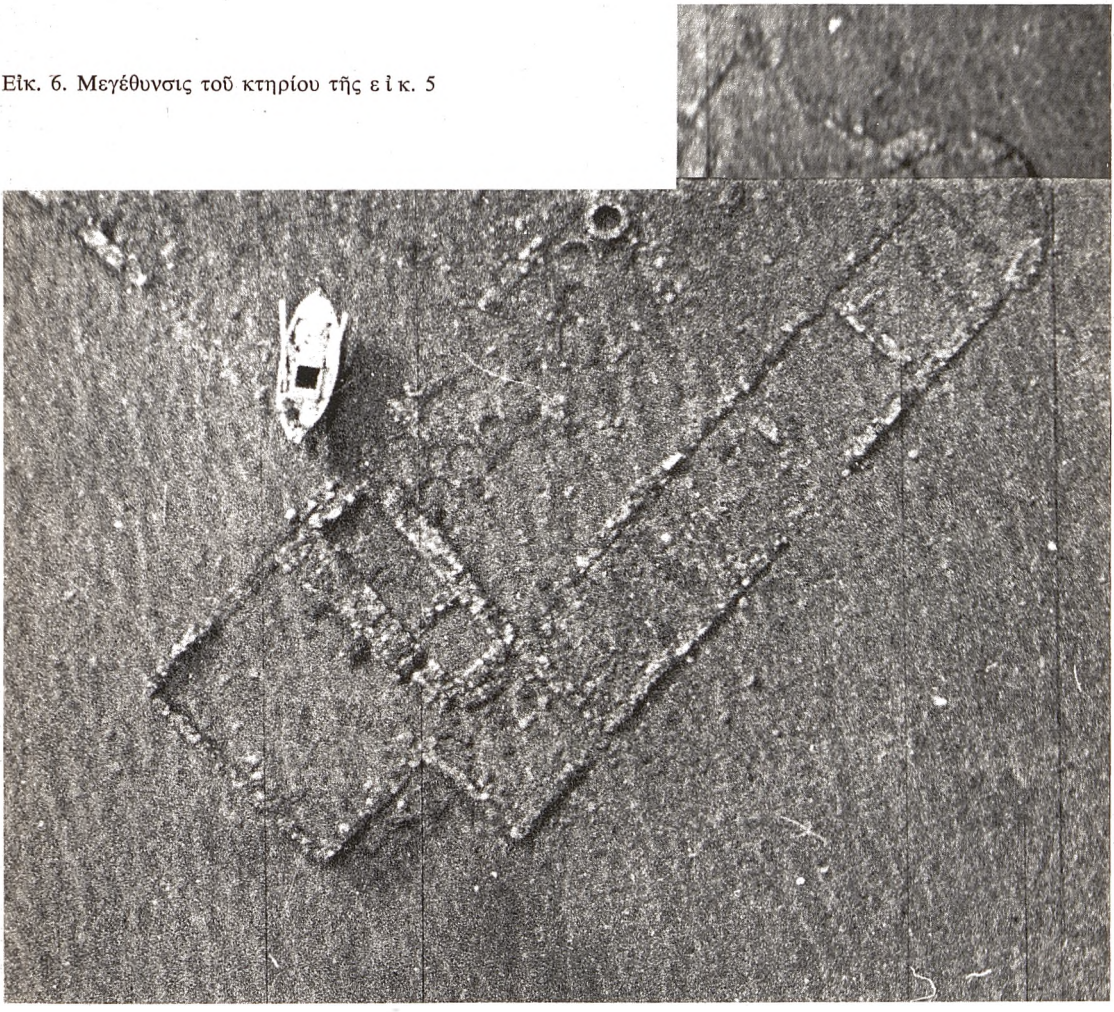
δ) Μετὰ κενὸν 240 περίπου μέτρων ἐπανευρίσκεται ἓν ἄριστα σωζόμενον κτήριον (εἰκ. 1, ζ καὶ εἰκ. 5, 6). Ἀπέχει περὶ τὰ 50 μ. ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ὁ δὲ μακρὸς του ἄξων ἔχει προσανατολισμὸν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸ μέγιστον μῆκός του εἶναι περίπου 40 μ. καὶ τὸ πλάτος του 15 μ. Ὁ κύριος χῶρός του εἶναι ἐπιμήκης ὀρθογώνιος, παρὰ δὲ τὸν ἀνατολικὸν αὐτοῦ τοῖχον ὑπάρχουν πίθοι, εἰς δύο μᾶλλον σειράς, ἐκ τῶν ὁποίων σαφῶς διακρίνονται ἐννέα [10]. Πρὸς Β. ὑπάρχει στε-

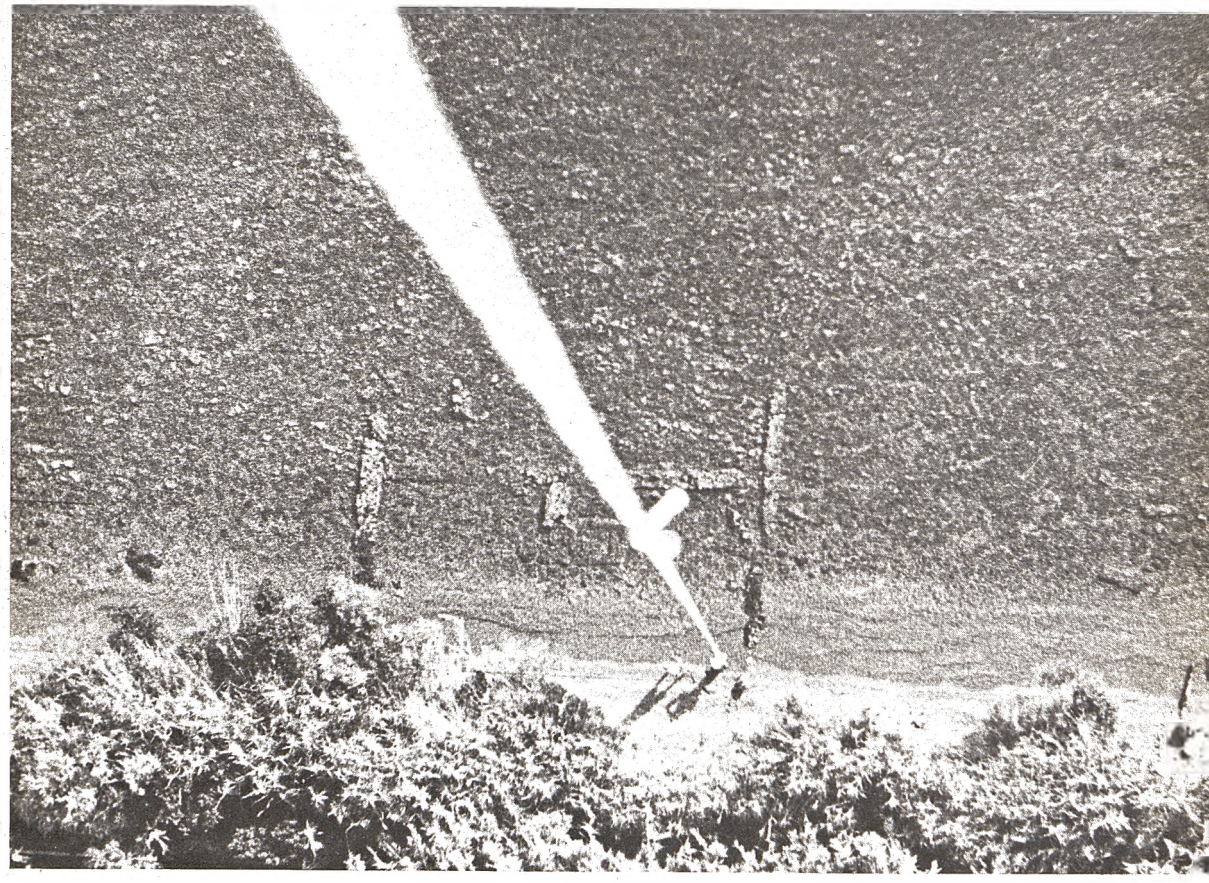
10. Ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο καὶ κατάδυσις διὰ τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξέτασιν τῶν ἀρχαίων, τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς φωτογραφικῆς ἐνδείξεως, ὅτι πρόκειται περὶ πίθων, ὀφείλω εἰς τοὺς ἁλιεῖς τῆς

νὸς ἐπιμήκης χῶρος, διαιρούμενος ἀνίσως εἰς δύο διὰ τοιχίου. Ἡ δυτικὴ στενή του πλευρὰ καταλήγει ἴσως εἰς ἀψῖδα. Φαίνεται μᾶλλον ὡς μεταγενέστερον τοῦ κυρίως κτηρίου, δι' ὃ ἔχει διάφορον προσανατολισμόν, ὑπ' αὐτὸ δὲ διακρίνονται οἱ τοῖχοι τοῦ μεγάλου. Ἀμέσως πρὸς Β. αὐτοῦ διακρίνεται εἷς μέγας ὀρθογώνιος χῶρος τοῦ κυρίως κτηρίου, ἐνῷ εἰς τὴν Δ. πλευράν του διακρίνεται μία σειρὰ ἀπὸ 6 - 7 δωμάτια. Ἔξωθι τοῦ Ν. τοίχου σχηματίζεται μεγάλη ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ἀσύνδετος κατὰ κάποιον τρόπον μὲ τὸ ὑπόλοιπον κτήριον. Εἷς κάθετος πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κτηρίου τοῖχος, τέλος,

περιοχῆς. Οἱ πίθοι ἦσαν περισσότεροι, ὡς εἶπον, ἀλλὰ τοὺς ἔθραυσαν μὲ τὴν ἐλπίδα ἀνευρέσεως θησαυρῶν !

Εἰκ. 6. Μεγέθυνσις τοῦ κτηρίου τῆς εἰκ. 5





Εἰκ. 7. Ὑποθαλάσσια λείψανα κτηρίου

εἶναι ὁρατὸς ὑπὸ τὴν λέμβον καὶ ἀτυχῶς ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς φωτογραφίας.

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κτηρίου οὐδὲν δύναται, μετ' ἀσφαλείας, νὰ λεχθῇ, ἐὰν δὲν γίνῃ καθαρισμὸς ἑνὸς τουλάχιστον δωματίου. Πάντως, ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπαύλεως - ἀγροικίας ρωμαϊκῶν μᾶλλον χρόνων.

ε) Παραλείποντες ἐπουσιώδη τινὰ λείψανα σταθμεύομεν περὶ τὰ 170 μ. νοτιώτερον, ὅπου ὑπάρχει πλησιέστατα τῆς ἀκτῆς συστὰς ἐκ τριῶν κτισμάτων (εἰκ. 1, η, καὶ κατὰ σειρὰν κτηρίων εἰκ.



Εἰκ. 8. Ὑποθαλάσσια λείψανα κτηρίου

7, 8 καὶ 9). Πρόκειται μᾶλλον περὶ πτωχῶν οἰκιῶν.

Οὕτω διαπιστοῦται, διὰ μίαν εἰσέτι φοράν, τὸ γεγονὸς τῆς ἀνυψώσεως τῆς θαλασσίας στάθμης [11] περὶ τὰ 3 - 4 μ. Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν πλὴν τῆς σταθερᾶς καὶ μακροχρόνου ἀνυψώσεως συνέβη, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Κεγχρεῶν, καὶ μία αἰφνιδία καθίζησις τοῦ ἐδάφους. Οἱ πίθοι in situ εἶναι μία ἔνδειξις. Γεγονὸς πάν-

11. Ἐκ τῶν πρώτων μελετητῶν τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ φαινομένου, εἰς τὸν αἰγαιακὸν κυρίως χῶρον, ὑπῆρξεν ὁ Φωκ. Νέγρης. Πρβλ. Ph. Negris, Observations concernant les variations



Εἰκ. 9. Ὑποθαλάσσια λείψανα κτηρίου

τως εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὴν μικρὸν ἀπέχουσαν ἡφαιστειογενῆ χερσόνησον τῶν Μεθάνων ὑπάρχει, εἰς τὴν ΒΔ. αὐτῆς πλευράν, βυθισμένη πόλις, γνωστὴ ὡς «Καμμένη Χώρα», τὰ αἴτια καταβυθίσεως τῆς ὁποίας ἴσως εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ τὰ τῆς Ἐπιδαύρου.

Ἀλλ' αἱ ἀεροφωτογραφίαι μᾶς προσέ-

du niveau de la mer depuis les temps historiques et préhistoriques, ἐν Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences, Paris, 1903. Τοῦ ἰδίου: Régression et transgression de la mer dépuis l'époque glaciaire jusqu' à nos jours, ἐν Revue Universelle des Mines, III (1903), σ. 249, ὅπου παρατίθενται πλεῖστα παραδείγματα ὑποθαλασσίων σήμερον ἀρχαιοτήτων καὶ δὴ λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων, καὶ παρέχεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.



Εἰκ. 10. Ὁ ἐνεπίγραφος ὅρος Ἀγορᾶς, ὡς εὑρέθη

φεραν, πιστεύω, καὶ κάτι ἄλλο : ἐνδείξεις περὶ μεγάλων κτισμάτων καὶ εἰς τὴν ξηράν. Ἡ πληροφορία δίδεται μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν· ὁ γράφων ἐν τούτοις ἔχει τὴν βεβαιότητα, ὅτι ὡρισμένα κανονικὰ σχήματα, ἅτινα διαφαίνονται σκουρότερα ἀπὸ τὸ λοιπὸν χῶμα ἐντὸς τῶν ἀγρῶν, θὰ πρέπει νὰ εἶναι κτίσματα [12]. Ταῦτα ἐντοπίζονται κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐπιπέδου λαιμοῦ, τὴν σημασίαν δὲ τοῦ χώρου τούτου ἦλθε νὰ ἀποδείξῃ ἓν εὐπρόσδεκτον ἐπιγραφικὸν εὕρημα.

Ὅρος Ἀγορᾶς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνωφερείας ἐκ τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, περὶ τὰ

12. Πρβλ. ἀναλόγους φωτογραφίας ἐν Irwin Scollar, Archäologie aus der Luft (1965

50 μ. ΒΔ. τῆς οἰκίας κ. Χρήστου Ζαφειρίου (εἰ κ. 1, θ) εὑρέθη ἡ ἐν τῇ εἰ κ. 10 ἐνεπίγραφος στήλη [13]. Φέρει ἐπιγραφὴν ἐκ δύο στίχων, ἀρίστης χαράξεως:

Ὅρος
Ἀγορᾶς

Πρόκειται συνεπῶς περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν ὅρων τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἐπιδαυρίων [14]. Τὸ μέγεθος τοῦ λίθου δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι μετεφέρθη ἄλλοθεν ἐκεῖ. Λογικῶς ἐξ ἄλλου ἡ θέσις τῆς Ἀγορᾶς θὰ πρέπει νὰ ἦτο εἰς τὸν λαιμόν.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἄγνωστος, καθ' ὅσον γνωρίζω. Ὅροι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐπιδαύρου εἶναι γνωστοὶ εἴτε ἐξ ἀρχαίων μαρτυριῶν [15] εἴτε ἐξ εὑρημάτων [16].

Ἐκ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων (οὐχὶ ἀνεπτυγμένοι ἀκραίμονες, ὁριζοντία ἡ γραμμὴ τοῦ Α, λοξαὶ γραμμαὶ τοῦ Σ), ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ χρονολογηθῇ, νομίζω, εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. [17].

Ἐὰν κατεδείχθη ἡ μεγάλη χρησιμότης τῆς ἐναερίου φωτογραφίας καὶ δὴ διὰ τὰ ἐντὸς τῶν διαυγῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων ἀρχαῖα, ὅπου σημειωτέον ἔχουν ἐντοπισθῆ ὑπερδιακόσιαι παρόμοιαι θέσεις, καὶ ἐὰν ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἐναλίων ἀρχαίων τῆς Ἐπιδαύρου σώσῃ ταῦτα ἐκ τῆς ἀπειλουμένης καταστροφῆς των ἐκ τῶν συγχρόνων λιμενικῶν ἔργων, ἡ παροῦσα μικρὰ ἐργασία θὰ ἔχῃ ἐκπληρώσει τὸν σκοπόν της.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΚΡΙΤΖΑΣ

13. Στήλη ἐξ ἀνοικτοῦ τεφρόχρου ἀσβεστολίθου, συνολικοῦ ὕψους 1.46, πλάτους 0,41, πάχους 0,33 μ. Ἡ προσθία ὄψις σώζεται ἄριστα, ἐνῷ ἡ ὀπισθία φέρει ἀποκρούσεις. Τὸ ἀνώτερον τμῆμά της, μέχρι 0,61 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἕδρας, εἶναι σχετικῶς ἐπιμελοῦς λαξεύσεως καὶ θὰ ἦτο τὸ ὑπέργειον τμῆμά της, ἐνῷ τὸ εἰς φυσικὴν κατάστασιν κατώτερον θὰ ἦτο ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν γῆν. Ὕψος γραμμάτων α΄ σειρᾶς 0,07 (τὸ Ο) - 0,08 (τὰ Ρ, Σ) καὶ β΄ σειρᾶς 0,055 (τὰ Ο, Α) - 0,06 (τὰ Γ, Ρ, Σ).

14. Πρβλ. IG IV² 86, 29 - 32.

15. Παυσ. II, 27, 1.

16. Πρβλ. IG IV² 701 καὶ 702.

17. Πρβλ. M. Guarducci, Epigrafia Greca, I, σ. 370, εἰκ. 195 καὶ J. Kirchner, Imagines Inscr. Attic., πίν. 28, εἰκ. 59.

NEWS FROM THE SEA AND LAND OF THE CITY OF EPIDAUROS

Although the famous Hieron of Asclepios has attracted the attention of many scholars, the harbour - city of Epidauros has remained almost unstudied. No excavation has taken place in the city itself and our knowledge about its topography and monuments is based mostly on litterary sources.

Nevertheless it had been known for many years that underwater ruins existed in the small bay of Epidauros.

The planning of large harbour installations —an eminent danger for underwater antiquities— forced the Greek Archaeological Service to undertake a mapping (fig. 1) expedi-

tion in this area in September '71 with the purpose to prevent the modern installations from destroying the underwater ruins.

This work has been made possible with the valuable help of Mr Julian Whittlesey, who has kindly offered his air-photographic equipment—consisting of a Hasselblad EL 500 Camera with Zeiss Distagon of 50 mm attached to an aethered baloon—and his services for that purpose.

The results were quite interesting: remains of the ancient harbour installations (fig. 2) as well as many ruins of various buildings (figs. 3-9) were revealed under the water.

A complete building, perhaps a Roman villa, can clearly be seen in figs. 5 and 6.

A happy result of that expedition was also the discovery of an inscribed boundary stone (ὅρος) of the ancient Agora (fig. 10).

CHAR. B. KRITZAS

FOUILLES FRANCO-HELLÉNIQUES A LA GROTTE D'ALÉPOTRYPA

Pour répondre au vœu exprimé par le Service Hellénique des Antiquités, une équipe de chercheurs français, spécialisés en Préhistoire, est venue participer durant le mois d'Août 1971 aux fouilles dans la Grotte d'Alépotrypa. Cette équipe comprenait : Mlle C. Prost, Mlle C. Perlès, M.M. D. Vialou, R. Jullien du Museum National d'Histoire Naturelle de Paris et M.B. Nantet, photographe.

Le chantier dirigé par M. G. Papathanassopoulos a déjà livré une quantité de très intéressants documents concernant le Néolithique Récent.

La partie de la grotte qui a été étudiée par l'équipe française est à 40 m environ de l'entrée, dans une galerie qui se trouve à une dizaine de mètres au-dessous du niveau de la première salle. On y voit un dépôt d'ossements, essentiellement humains, disposés sans ordre. La banquette, de 5 m de long sur 2 à 3 m de large, contre la paroi, où gisent ces restes avait été précédemment fouillée par G. Papathanassopoulos et M. Steinhauer qui avaient laissé en évidence les os qu'ils avaient découverts.

Notre premier soin a été d'établir un carroyage métrique (à l'aide d'un niveau optique), base indispensable à tout travail de fouille, puis un plan de référence pour situer en altitude relative les vestiges et les couches. L'établissement des plans de chantier a



Fig. 1. Crâne nº 2 in situ. Photo B. Nantet

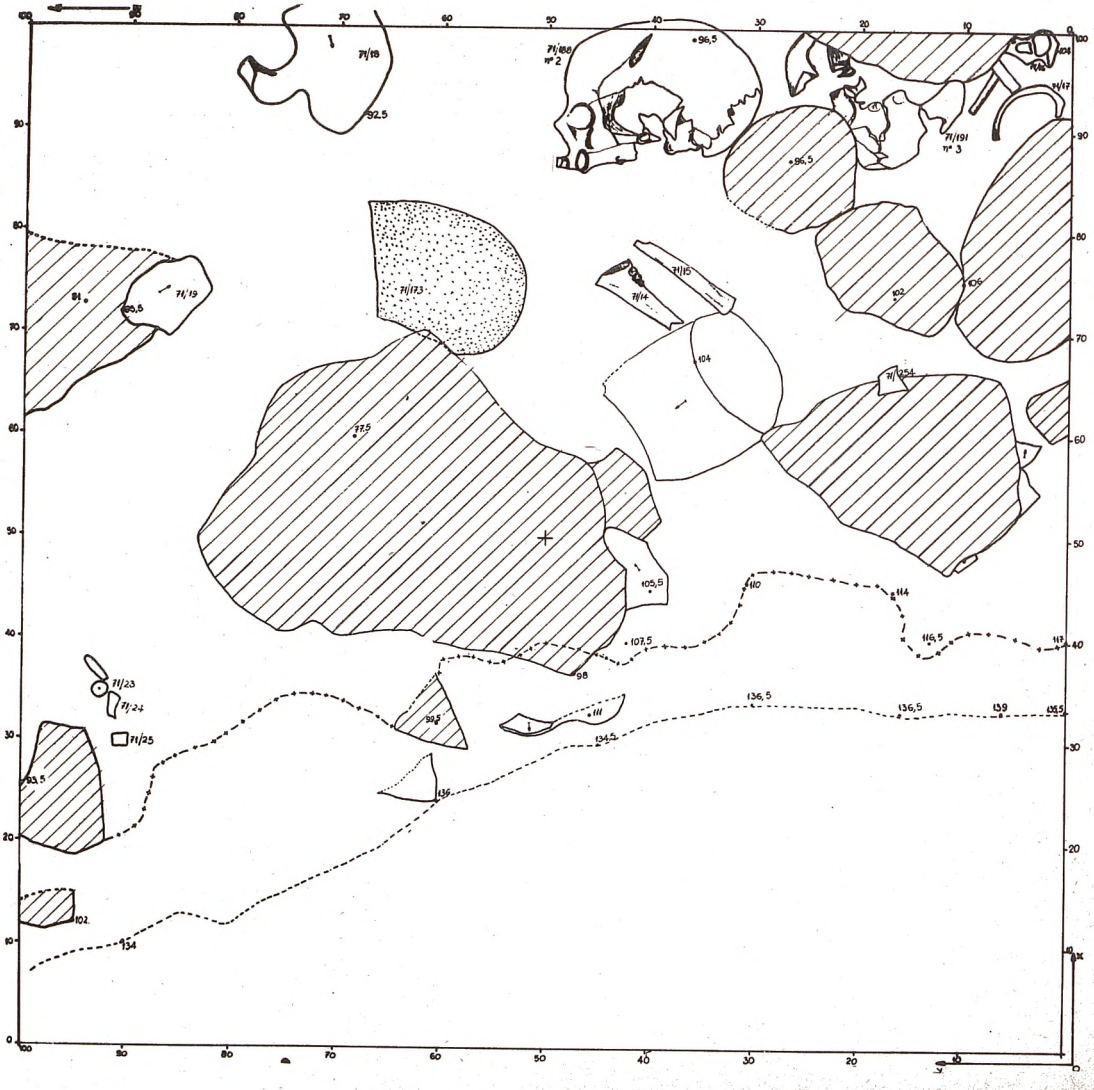




Fig. 3. Une partie du carré Θ 10 d III où se rencontre la plus forte concentration de vestiges. Au centre de la photo le crâne nº 11 posé dans le fond d'une poterie grossière. Photo B. Nantet

suivi. Ceux-ci à l'échelle 1/2 donnent une image exacte, et non schématique, du secteur concerné. La photo verticale était impossible étant donné la très faible hauteur de voûte.

Les jeunes chercheurs grecs, assistants et étudiants qui se trouvaient à Alépotrypa ont pu s'initier à l'utilisation du niveau optique et à la pratique

← Fig. 2. Exemple de plan de chantier : ici le carré Θ 9 f III avec les crânes nos 2 et 3. Les · suivis d'un chiffre donnent les altitudes relatives, les nombres tels que 71/18 correspondent à la référence du carnet inventaire (71 = 1971). En hachures les pierres laissées en place, en pointillé les pierres polies et les galets



Fig. 4. Tesson de céramique décoré de cordes lisses et d'un cordon à impression digitales en arc de cercle. Photo B. Nantet

des relevés de plan au mètre et au fil à plomb ainsi qu'à la fouille sans mobilisation des objets.

La totalité de la terre enlevée lors de la fouille elle - même a été tamisée sous l'eau au moyen d'un appareil qui laisse pleuvoir cette eau en jets très fins sur les sédiments.

Aux restes humains et aux os d'animaux recueillis pendant cette campagne de fouille, il faut ajouter un certain nombre de tessons de céramique fruste et épaisse (parmi eux on note la présence de quelques fragments décorés de cordons à impressions digitales) et une hachette de roche verte polie.

Nous avons constaté qu'un des crânes humains découverts avait été déposé dans le fond d'un vase d'argile grossière. C'est entre lui et la poterie, dans un résidu charbonneux, que se trouvait la hachette de pierre verte.

Les documents recueillis lors de cette fouille ont un intérêt essentiellement anthropologique. M. A. Poulianos les a pris en charge pour étude. Les restes d'animaux devront être confiés à un zoologue, spécialiste de l'anatomie comparée. Ces vestiges ne prendront leur valeur réelle que lorsqu' ils pourront être remplacés dans le contexte général du secteur lui - même et de l'ensemble du site. Les circonstances ne nous ayant pas permis d'examiner le matériel entreposé au Musée de Sparte, nous ne pouvons nous risquer à une interprétation de nos trouvailles.

L'intérêt principal de cette campagne, pendant laquelle chercheurs grecs et français ont collaboré, est d'avoir permis aux uns de se familiariser avec des méthodes de fouilles systématiques et rigoureuses dans leur principe, et aux autres de profiter d'une expérience précieuse des sites grecs.

NICOLE LAMBERT

SONAR SEARCH AT GYTHEION HARBOR

During the period, July 18 to 21, 1971, a series of sonar studies was made with an EG & G, Inc type 254 oceanographic recorder and a 5Khz sonar transmitter. A Massa 5Khz transducer was used also as a receiver but without a transformer. The latter was spaced about 1 meter from the transmitter.

Fig. 1 shows an area off shore near the school and the bathing beach where a distinct sub - bottom area was detected and its extent mapped by a study of the sonar records. Fig. 2 shows two of the sonar traces. One is

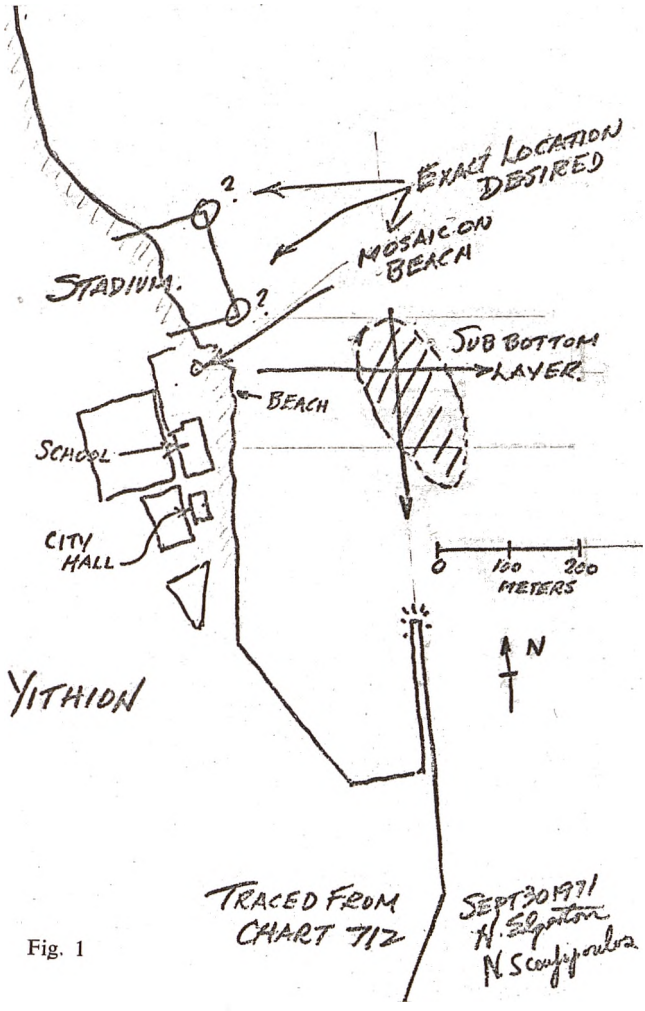


Fig. 1

the west to east record and the other is the north to south one. Many other records were made at 10 meter intervals from 70 meters north of a line due east from the Roman Mosaic on the beach to 110 meters south of the same zero line. These other records, except for the one at 70 meters north, all show clearly the target below bottom. It is possible that the target area indicated on fig. 1 extends further to the south.

The target area revealed by the sonar appears to be at least 250 meters long and about 50 meters wide. It is gently sloping to the east at almost the same slope of the present sea bottom. The depth below the sea bottom is about 5 meters. The shore edge of the target starts abruptly at a depth of about 7

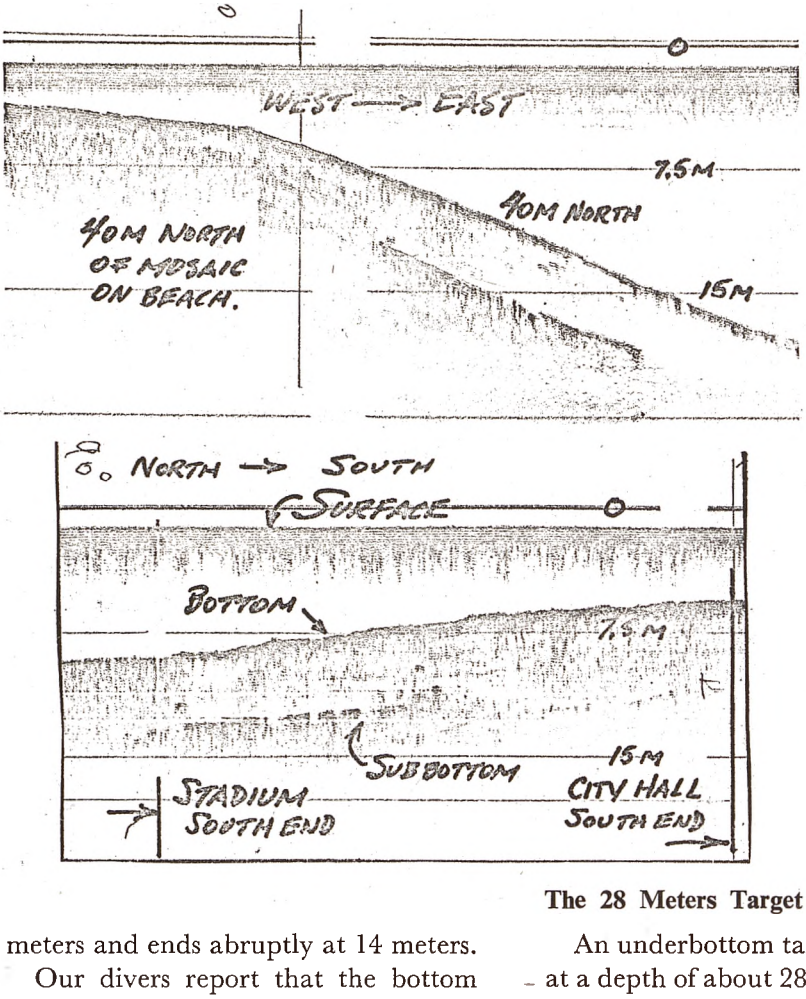


Fig. 2

meters and ends abruptly at 14 meters.

Our divers report that the bottom surface is sand and we assume the sand is uniform to the target. A few small targets are shown in the sub - bottom between the bottom and the target. Also, there is an indistinct layer about 2 meters deep on the beach end of the west - east trace.

It is our opinion that the nature of the target should be investigated. Could it be a stone - paved beach for ships ? Was the ocean depth shallower at some previous time so this pavement was above water ?

The 28 Meters Target

An underbottom target was observed at a depth of about 28 meters (90 feet) at a location east of the new stadium. The following compass readings were made at,

Stadium north - east corner 74º to buoy
Stadium south-east corner 59º » »
White house in valley 114º » »
Lighthouse on Kranae Island 348º » »

F i g. 3 shows the sonar record for dropping the buoy. At « buoy over » there is a faint sub - bottom record. It was again crossed at two places on the sonar record, as indicated.

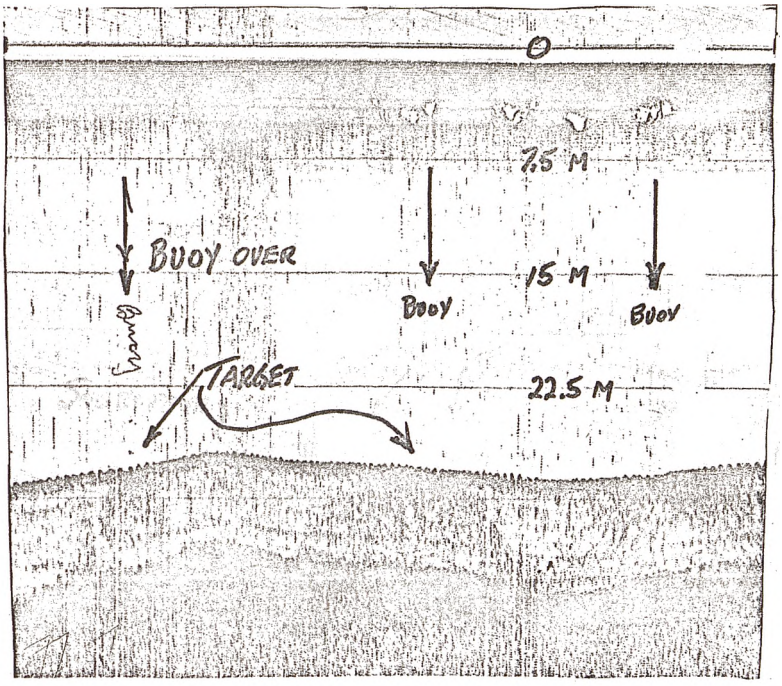
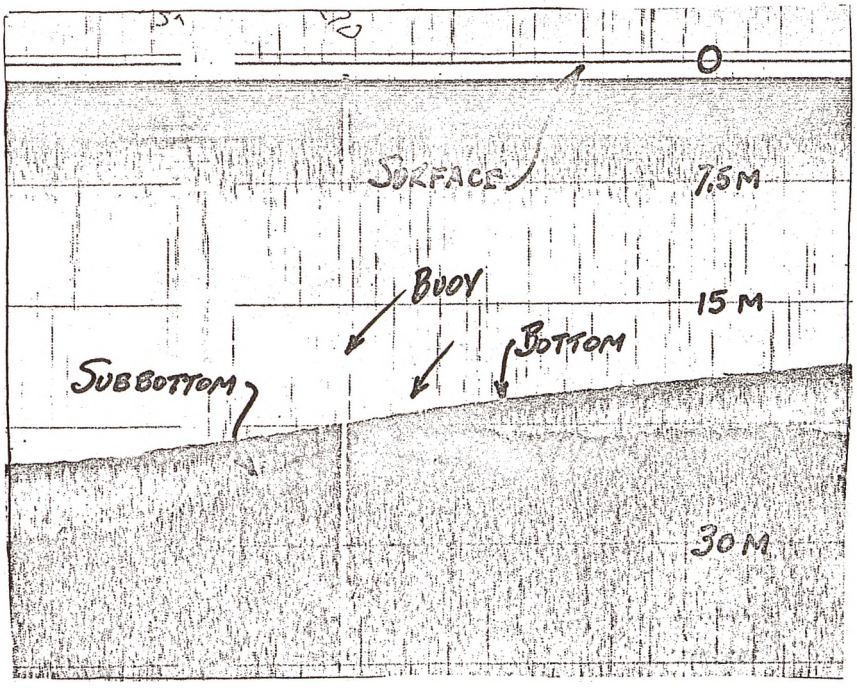

0
7.5 M
BUOY OVER
BUOY
15 M
BUOY
TARGET
22.5 M

Fig. 3

Fig. 4


0
SURFACE
7.5M
BUOY
15 M
BOTTOM
SUBBOTTOM
30 M

Four divers made a short dive at this area and reported that they saw stones scattered along the bottom. These could have been ballast stones thrown from a ship when cargo was taken. Also, they could be the ballast from a wreck.

Fishermen's Net Catcher Target

Our boat handler, George Paregoris, took us to an area where his nets catch on the bottom. Fig. 4 shows the area and where we placed a buoy. Note that the sub - bottom layer (rock) seems to come to the bottom. However, there could be a wreck on the bottom that is almost covered and which rests on the rock sub - bottom. We did not dive at this spot. Below are compass readings which will help to find the place again.

Stadium north-east corner	66°	to buoy
Stadium south-east corner	49°	» »
White house in valley	112°	» »
Lighthouse on Kranae Island	345°	» »

Conclusions

The sonar system should be used to map the entire harbor and offshore area at Gytheion, Greece, to aid the underwater archaeologists in finding areas to investigate.

H. EDGERTON — N. SCOUFOPOULOS

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΤΟΥ Δ΄ αἰ. π.Χ. ΠΑΡΑ ΤΟ ΜΑΖΙ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Μάζι ἠρευνήθη κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον - Ἀπρίλιον τοῦ 1971 τμῆμα νεκροταφείου τῶν ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων, ἀποτελούμενον ἐξ εἴκοσι τάφων καὶ τεσσάρων ταφικῶν περιβόλων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνεγέρσεως συνοικισμοῦ εἰς τὴν θέσιν Τρανὸ - Πλάι, παρὰ τὸ 12ον χλμ. τῆς ὁδοῦ Κρεσταίνων - Μάζι καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ λόφου, ἔνθα ὁ δωρικὸς ναός, ὁ ταυτιζόμενος πρὸς τὸν τῆς Σκιλλουντίας Ἀθηνᾶς [1]. Εἰς τὴν πέριξ τοῦ ναοῦ περιοχὴν εἶναι ὁρατὰ ἐν-

1. Ν. Γιαλούρης, Ἀνασκαφὴ ναοῦ Σκιλλουντίας Ἀθηνᾶς Μαζίου Σκιλλουντίας, ΠΑΕ 1960, σ. 174 - 176. Ὁ Π. Θέμελης, Σκιλλοῦς, ΑΔ 23 (1968): Μελέται, σ. 292, συντάσσεται μὲ τὴν γνώμην τοῦ Mayer, ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν ναὸν πρὸς ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος Δαιδαλείας. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ νεκροταφείου ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὕπαρξιν πόλεως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ. εἰς τὴν πόλιν ταύτην πιθανώτατα ἀνῆκεν οὗτος.

Σχέδ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ νεκροταφείου εἰς Μάζι



Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ νεκροταφείου

τὸς τῶν ἀγρῶν λείψανα ἀρχαίων κτηρίων, εἰς αὐτὴν δὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν, τὴν ὁποίαν ὁ Mayer ταυτίζει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφερόμενον Ἤπειον [2] (Ἑλλ. III, 2, 30), ἀνῆκε προφανῶς τὸ ἀποκαλυφθὲν νεκροταφεῖον. Ἡ χρῆσις τοῦ χώρου ὑπὸ ὡρισμένων οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς ἀνήγειρον ταφικοὺς περιβόλους πέριξ τῶν τάφων τῶν μελῶν των, ὑπῆρξε περιωρισμένη χρονικῶς ἐντὸς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὡς ἔδειξαν τὰ εὑρήματα τῶν τάφων. Περὶ

2. E. Mayer, Neue Peloponnesische Wanderungen, σ. 68 - 69, ἔνθα καὶ περὶ τῆς πολλαπλῶς παραδοθείσης ὀνομασίας τῆς πόλεως. Τὸ Ἤπειον ἢ Ἔπειον ἔκειτο, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, μεταξὺ Ἡραίας καὶ Μακίστου. Ἡ θέσις τῆς περιοχῆς τοῦ Μάζι εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Mayer, στοιχεῖον διὰ τὴν ταύτισίν της μὲ τὸ Ἤπειον.



Εἰκ. 2. Οἱ τάφοι 9 - 14 καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν αὐλαξ

τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁ χῶρος ἐγκατελείφθη καί, ὡς μαρτυρεῖ ἡ καθαρὰ ἐπίχωσις, οὐδέποτε πλέον ἐχρησιμοποιήθη.

Τὸ νεκροταφεῖον κατελάμβανεν ἱκανὴν ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου τμήματος τῆς κλιτύος. Ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου (τεφεκὲ) ἐλαξεύθησαν οἱ τάφοι καὶ ἐθεμελιώθησαν οἱ περίβολοι, οἱ ὁποῖοι ὥριζον ὁμάδας τάφων καὶ συγχρόνως ἀπετέλουν τὸ πρὸς Ν. ὅριον τοῦ νεκροταφείου. Ἡ διάταξις τῶν τεσσάρων περιβόλων, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ σχέδ. 1, ὑποδεικνύει καὶ τὴν πορείαν τῆς πρὸ αὐτῶν διερχομένης ἀρχαίας ὁδοῦ, ἴχνη τῆς ὁποίας δὲν διεσώθησαν, δεδομένου ὅτι ἡ πορεία τῆς συγχρόνου ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Κρεσταίνων - Μάζι εἶναι περίπου ἡ αὐτή. Συστηματικῶς ἀνεσκάφη χῶρος, διαστ. 44 × 8 μ., ἐντὸς τοῦ τετραγώνου 30 τοῦ ὑπὸ ἀνέγερσιν συνοικισμοῦ, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν οἱ ταφικοὶ περίβολοι Ι, ΙΙ καὶ ΙΙΙ, σχήματος ἀνοικτοῦ Π, τοῦ τύπου τοῦ



Εἰκ. 3. Αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ τάφου 13

ἀπαντωμένου εἰς τὰ νεκροταφεῖα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.[3], ἓν ταφικὸν μνημεῖον, πιθανῶς ναόσχημον, καὶ 15 τάφοι (1 - 15), (εἰκ. 1· σχέδ. 2). Τὸν μεταξὺ τῶν περιβόλων ΙΙ καὶ ΙΙΙ χῶρον διέτρεχε κατὰ μῆκος στενὴ καὶ ἀβαθὴς αὖλαξ, εἰς τὴν ὁποίαν κατέληγεν ἑτέρα, ἐκκινοῦσα ἐκ τοῦ τάφου 11 (εἰκ. 2). Οἱ τέσσαρες ἐκ τῶν τάφων (ἀρ. 1, 3, 10 καὶ 12) ἦσαν κιβωτιόσχημοι μὲ πλευρὰς ἐκ τεσσάρων πλακῶν, οἱ δὲ λοιποὶ λακκοειδεῖς· πλὴν τῶν 11, 12 καὶ 13 οἱ ὑπόλοιποι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ δύο ἐπιπεδοκύρτων πλακῶν ἕκαστος. Ὡς ὑλικὸν καὶ διὰ τοὺς τάφους καὶ διὰ τοὺς περιβόλους ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἐντόπιος κογχυλιάτης λίθος. Ὁ προσανατολισμὸς τῶν περισσοτέρων τάφων ἦτο ἀπὸ Β. πρὸς Ν., μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ πάντοτε εἰς τὴν Ν. πλευράν, καὶ μόνον τῶν ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 15 ἐξ Α. πρὸς Δ., μὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν Α. Εἰς καλὴν κατάστασιν ἀνευρέθησαν οἱ σκελετοὶ τῶν τάφων 1, 2, 4 καὶ 9, ἐνῷ τῶν ὑπολοίπων διετηροῦντο κατὰ κανόνα τὸ κρανίον καὶ ὀστᾶ, εἴτε ἀπὸ τοὺς βραχίονας εἴτε ἀπὸ τὰς κνήμας. Ἅπαντες εἶχον τεθῆ εἰς ὑπτίαν στάσιν· εἰς τρεῖς περιπτώσεις (τάφοι 6, 12 καὶ 15) τὸ κρανίον ἀνευρέθη συνεστραμμένον. Εἰς τὸν τάφον 3 εἶχον ἐνταφιασθῆ τρεῖς νεκροί, εἰς δὲ τὸν τάφον 14 οὐδὲν ὑπόλειμμα σκελετοῦ εὑρέθη. Μοναδικὴ παιδικὴ ταφὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς τοῦ τάφου 8. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ τάφου 13, ἐπιμήκους λαξεύματος εἰς δύο ἐπίπεδα, τὸ ὑψηλότερον τῶν ὁποίων, μήκους 1.15 μ., ἀπετέλει τὸν τάφον καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τριῶν πλακῶν (εἰκ. 3), διαστ. 0,80 × 0,50 μ. ἑκάστης, μὲ κυμάτιον κατὰ τὴν μίαν τῶν μακρῶν

3. Βλ. A. Brückner, Der Friedhof am Eridanos, 1909, σ. 59, εἰκ. 32 καὶ σ. 71, εἰκ. 43· ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, σ. 46 - 47, Σχέδ. 3 παρὰ τὸν Ἅγ. Ἰωάννην Ρέντην· ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, σ. 111, Σχέδ. 2, ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Νεκροταφείου τῆς Μερέντας.

πλευρῶν, προερχομένων πιθανώτατα ἐκ τῆς ἐπιστέψεως μνημείου.

Τὰ κτερίσματα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα: Ἀνευρέθησαν συνολικῶς 24 μελαμβαφῆ ἀγγεῖα, ἐντοπίου ἐργαστηρίου, 8 λύχνοι, δύο σιδηραῖ καὶ μία χαλκῆ στλεγγίς, πέντε σιδηροῖ ἧλοι, εἷς χαλκοῦς κρίκος καὶ ἓν πήλινον εἰδώλιον Νίκης. Τὰ κτερίσματα εἶχον ἐναποτεθῆ εἴτε παρὰ τοὺς ὤμους τοῦ νεκροῦ εἴτε παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσεν ὁ πλουσιώτερος πάντων τάφος 1, ὅστις περιεῖχεν ὀκτὼ ἀγγεῖα τοποθετημένα κατὰ τὴν λεκάνην καὶ μεταξὺ τῶν μηρῶν τοῦ νεκροῦ. Τὸ ἔθιμον τῆς ἐναποθέσεως ἀγγείων ἄνωθεν τοῦ τάφου [4] παρετηρήθη μόνον εἰς τὸν τάφον 4, ὁ ὁποῖος κατ' ἐξαίρεσιν εἶχε λαξευθῆ περὶ τὸ ἓν μέτρον βαθύτερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου (βλ. τομὴν Β - Β΄ σχεδ. 1). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ὄστρακα, ἐν τῶν ὁποίων ἔφερεν ἐμφανῆ τὰ ἴχνη πυρᾶς, εἰς δὲ τὴν κορυφὴν τῆς ἐπιχώσεως παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ λαξεύματος, ἐπὶ ἑνὸς ἰδιαιτέρου μικροῦ σωροῦ χώματος, εἶχον ἀποτεθῆ τρία ἀγγεῖα, τὸ ἓν παρὰ τὸ ἄλλο (εἰκ. 4). Προφανῶς εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ τάφου αὐτοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ἀνηγέρθη καὶ ὁ περίβολος ΙΙΙ, ἀπεδίδοντο ἰδιαίτεραι ταφικαὶ τιμαί.



Εἰκ. 4. Τάφος 4

Οἱ περίβολοι καὶ οἱ τάφοι [5]

Περίβολος Ι (εἰκ. 5). Μῆκος 4.79, σωζ. ὕψ. 0,60 μ. Σώζεται μόνον τὸ κρηπίδωμα καὶ ὁ πρῶτος δόμος, τρεῖς λίθοι κατὰ τὴν μακρὰν πλευρὰν καὶ ἀνὰ εἷς κατὰ τὰ σκέλη τοῦ Π. Ἀντιστοίχως πρὸς τὸν μεσαῖον λίθον καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸν ἀνευρέθη τετράπλευρον βάθρον ἐκ λίθων ἀσβεστολιθικῆς συστάσεως, σωζόμενον μέχρι 0,60 μ. ὑψηλότερον τοῦ περιβόλου. Ὁ τύπος τοῦ περιβόλου ἐνθυμίζει τὸ Μνημεῖον Ε τῆς Ἀλιφείρας [6], οὐδὲν ὅμως ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον διεσώθη, μαρτυροῦν τὸ εἶδος τῆς ἐπιστέψεώς του. Σῆμά τι ἵστατο ἐπ' αὐτοῦ, ἤ, πιθανώτερον, ἐπὶ τοῦ βάθρου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μορφὴν ἐκείνου οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν.

Τάφος 1 (εἰκ. 5). Κιβωτιόσχημος. Διαστ. τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.06 × 0,78 μ. Διαστ. ἐσωτερικῶς 1.80 × 0,55 μ. Αἱ πλάκες τῶν μακρῶν πλευρῶν εἶχον θραυσθῆ καὶ ὑποχωρήσει κατὰ τὸ μέσον τοῦ τάφου. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο σχεδὸν πλήρως. Τὰ κτερίσματα τοῦ νεκροῦ ἦσαν ἑπτὰ ἀγγεῖα καὶ εἷς λύχνος:

4. Βλ. Σ. Χαριτωνίδου, Ἀνασκαφὴ κλασσικῶν τάφων παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος, ΑΕ 1958, σ. 136.

5. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεων ἀριθμοὶ τῶν ἀντικειμένων ἐκ τῶν εὑρετηρίων πηλίνων καὶ μεταλλίνων τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας.

6. Α. Κ. Ὀρλάνδου, Ἡ Ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα καὶ τὰ μνημεῖά της, σ. 233, εἰκ. 164 καὶ σ. 236, εἰκ. 166.



Εἰκ. 5. Οἱ περίβολοι Ι καὶ ΙΙ, τὸ ταφικὸν μνημεῖον τοῦ περιβόλου ΙΙ καὶ οἱ τάφοι 1 καὶ 3

1. (Π. 1979) (εἰκ. 6). Κύλιξ ἐλλιπὴς τὴν μίαν τῶν λαβῶν, ὕψ. 0,09, διαμ. χείλους 0,115 καὶ διαμ. βάσ. 0,041 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ. Εἰς τὸν πυθμένα ἔντυπον κόσμημα ἐκ πέντε πενταφύλλων ἀνθεμίων πέριξ διπλοῦ κύκλου.

2. (Π. 1980) (εἰκ. 6). Κύλιξ ὁμοία, ἀκεραία, ὕψ. 0,09, διαμ. χείλους 0,112 καὶ διαμ. βάσ. 0,047 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ. Ὅμοιον κόσμημα ἐσωτερικῶς.

Αἱ κύλικες εἶναι τύπου, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀπὸ τοῦ 450 π.Χ. Πρβλ. Olympia Bericht III, 1941, σ. 46 - 47, εἰκ. 35 - 38 καὶ Agora XII$_2$ εἰκ. 6., ἀρ. 650. Αἱ ἀναλογίαι ὕψους - διαμέτρου βάσεως ποδὸς καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν τμημάτων τοῦ σώματος τοποθετοῦν τὰς ὡς ἄνω κύλικας πλησίον τοῦ τύπου C τῆς Ὀλυμπίας (ἔ.ἀ. εἰκ. 34 καὶ 37). Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, χρονολογούμενον εἰς τὸ 390 - 380 π.Χ., εἶναι παλαιότερον τῶν ἰδικῶν μας, τὰ ὁποῖα νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸ β΄ τέταρτον τοῦ αἰῶνος.



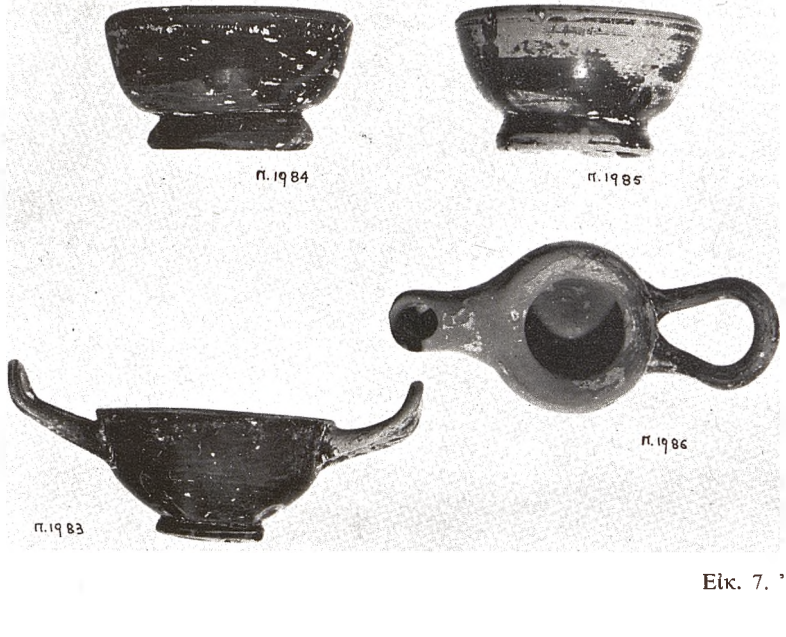
Εἰκ. 6. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου 1

3. (Π. 1981) (εἰκ. 6). Σκύφος μὲ πεταλοσχήμους λαβὰς ἀμέσως κάτωθεν τοῦ χείλους. Ὕψος 0,087, διαμ. χείλ. 0,08, διαμ. βάσ. 0,043 μ. Λευκὴ ταινία παρὰ τὴν βάσιν. Πρβλ. Ol. Ber. III, εἰκ. 40 (τῆς ὡρίμου κλασσικῆς ἐποχῆς) καὶ 41 (τῆς ὑστέρας). Ὁ δημοσιευόμενος ἀνήκει εἰς τὸν μεταξὺ αὐτῶν τύπον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πρὸς τὴν βάσιν μείωσις τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἀκόμη τόσον ἔντονος, ὅσον εἰς τὸ παράδειγμα τῆς εἰκ. 40. Τὸ σχῆμα τῶν λαβῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ σκύφου εἰς τοὺς περὶ τὸ 370 π.Χ. χρόνους. Πρβλ. ἐπίσης Agora XII$_2$, πίν. 16, ἀρ. 350 τοῦ 375 - 350 π.Χ. καὶ Olynthus V, πίν. 184, XII, πίν. 200 τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ αἰῶνος.

4. (Π. 1982) (εἰκ. 6). Μόνωτον κυάθιον, ἀκέραιον, ὕψ. 0,04, διάμ. χείλ. 0,075, διάμ. βάσ. 0,033 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ. Πρβλ. Ol. Ber. II, πίν. 32 καὶ Agora XII$_2$, πίν. 31, ἀρ. 760 καὶ 775 τοῦ 375 - 350 π.Χ. Ὁ τύπος τῆς λαβῆς εἶναι τῶν χρόνων τοῦ Πραξιτέλους (βλ. Ol. Ber. III, σ. 50, εἰκ. 44).

5. (Π. 1983) (εἰκ. 7). Κύλιξ ἄνευ ποδός, ἀκεραία, ὕψ. 0,035, διαμ. χείλ. 0,072, διαμ. βάσ. 0,029 μ. Πρβλ. Agora XII$_2$, εἰκ. 5, ἀρ. 515 καὶ πίν. 23, ἀρ. 514, τοῦ α΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ὁ τύπος τῆς λαβῆς συναντᾶται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἡ θέσις τῶν προσφύσεων τῶν λαβῶν πλησίον τοῦ χείλους χαρακτηρίζει τὰ νεώτερα παραδείγματα, διὰ τοῦτο τὸ ἰδικόν μας πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸ 375 π.Χ. χρόνους. Πρβλ. ἐπίσης ἐν Σ. Χαριτωνίδου, Ἀνασκαφὴ Κλασσικῶν Τάφων παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος, ΑΕ 1958, κανθαρίσκον τοῦ τάφου LXXVII 6, πίν. 22γ, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ βάσις εἶναι ὑψηλοτέρα καὶ αἱ λαβαὶ προσφύονται χαμηλότερον.

6. (Π. 1984) (εἰκ. 7). Φιαλίδιον, ἀκέραιον, ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ, ὕψ.



Εἰκ. 7. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου 1

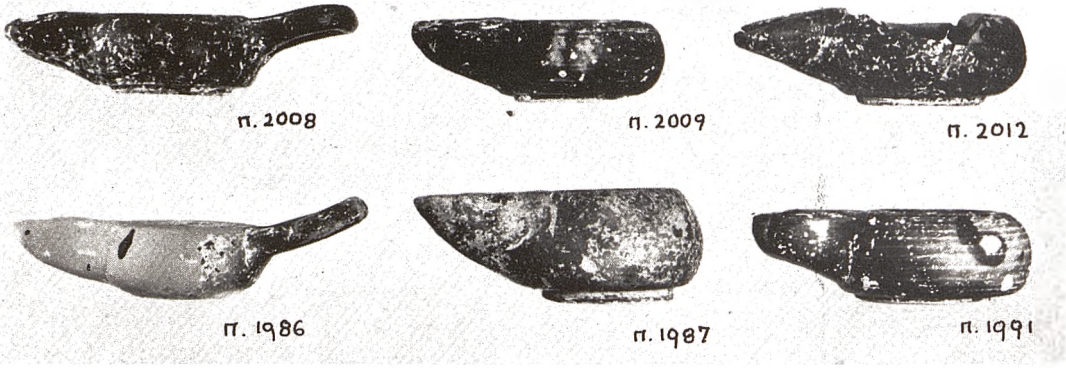
0,037, διαμ. χείλ. 0,065 καὶ διαμ. βάσ. 0,045 μ. Πρβλ. Agora XII$_2$, πίν. 33, ἀρ. 838 - 39, τοῦ 350 - 325 π.Χ.

7. (Π. 1985) (εἰκ. 7). Ὅμοιον, ὕψ. 0,037, διαμ. χείλ. 0,065, διαμ. βάσ. 0,042 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ.

8. (Π. 1986) (εἰκ. 7 καὶ 8). Λύχνος μετὰ λαβῆς, ἀκέραιος, ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ. Πρβλ. τύπον 23 Α Ἀγορᾶς, Agora IV, πίν. 36, ἀρ. 209 (430 - 375 π.Χ.)· εἰς τὸν ἰδικόν μας ὁ μυκτὴρ περισσότερον ἐπιμήκης καὶ ἡ λαβὴ σχεδὸν τριγωνική.

Περίβολος ΙΙ (εἰκ. 9). Μῆκος 6.27, ὕψ. 0,65 μ. Σώζεται τὸ κρηπίδωμα καὶ ἡ πρώτη σειρὰ τῶν δόμων, ἐξ εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν καὶ ἀνὰ εἷς κατὰ τὰ σκέλη

Εἰκ. 8. Οἱ λύχνοι τῶν τάφων 1, 2, 3, 11, 12, 14





Εἰκ. 9. Οἱ λύχνοι τοῦ τάφου 3

τοῦ Π. Διατηροῦνται οἱ ἐπενδεδυμένοι διὰ μολύβδου σιδηροῖ σύνδεσμοι. Ὁ περίβολος περικλείει ὀρθογώνιον ταφικὸν μνημεῖον (εἰκ. 10). Λόγῳ τῆς πρὸς Ν. κλίσεως τοῦ ἐδάφους τὸ μνημεῖον ἔχει θεμελιωθῆ ὑψηλότερον τοῦ περιβόλου (βλ. τομὴ Α - Α΄, σχέδ. 1). Τῆς Α. πλευρᾶς σώζονται τρεῖς σειραὶ δόμων, τῆς Ν. μία καὶ τῆς Δ.δύο. Ὀλίγον κάτωθεν τῆς μεσαίας σειρᾶς ἐσχηματίζετο δάπεδον ἐκ σκληροῦ χώματος ἀναμίκτου μετὰ χαλίκων (εἰκ. 11). Περὶ τὰ 0,60 μ. βαθύτερον αὐτοῦ ἀνευρέθη ὁ τάφος 3 (εἰκ. 10), διὰ τὸν ὁποῖον προφανῶς ἀνηγέρθη μεταγενέστερον τὸ μνημεῖον, ἴσως συγχρόνως μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου 2. Τοῦ μνημείου ἔχει καταστραφῆ τελείως ἡ ὀπισθία (βορεία) πλευρά. Τὸ σχῆμά του πιθανώτατα ἦτο ἐκεῖνο τοῦ ναΐσκου, οὐδὲν ὅμως στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνωδομὴν αὐτοῦ διεσώθη· ἄγνωστον ἐπίσης τί ἴστατο ἐντὸς αὐτοῦ.

Τάφος 2. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 1.93 × 0,95 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,45 μ. Ἐλάχιστα ὑπολείμματα τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθησαν, ἓν φιαλίδιον, ἓν πῶμα καὶ εἷς λύχνος.

1. (Π. 1991) (εἰκ. 8 καὶ 12). Λύχνος ἄνευ λαβῆς, ἀκέραιος, ὕψ. 0,0275, μήκ. 0,086 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ. Πρβλ. Agora IV, τύπον 21 C, πίν. 34, ἀρ. 175 - 176 (445 - 380 π. Χ.).

2. (Π. 1992). Πῶμα ἡμισφαιρικὸν μὲ χαμηλὴν κυλινδρικὴν λαβὴν ἐκ κιτρινω-

Εἰκ. 10. Ταφικὸν Μνημεῖον καὶ τάφοι 2 τοῦ περιβόλου ΙΙ ἀπὸ Β.





Εἰκ. 11. Τὸ ταφικὸν μνημεῖον πρὸ τῆς ἐρεύνης κάτωθεν τοῦ δαπέδου του



Εἰκ. 12. Λύχνος τάφου 2



Εἰκ. 13. Φιαλίδιον τάφου 2

ποῦ πηλοῦ, ἄβαφον, ὕψ. 0,051, διάμ. χείλ. 0,084, διάμ. λαβῆς 0,021 μ. Δύο ἐγχαράξεις περὶ τὴν βάσιν τῆς λαβῆς.

3. (Π. 1993) (εἰκ. 13). Φιαλίδιον ἀβαθές, ἀκέραιον, ὕψ. 0,029, διάμ. χείλ. 0,072, διάμ. βάσ. 0,047 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ. Πρβλ. Agora XII$_2$, πίν. 33, ἀρ. 830 - 832 (350 - 325 π.Χ.).

Τάφος 3. Κιβωτιόσχημος. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.20 × 0,82 μ. Διαστάσεις ἐσωτερικοῦ 1.90 × 0,50 μ. Αἱ μακραὶ πλευραί, τὰς ὁποίας ἐξωτερικῶς ἐστήριζον λίθοι, εἶχον θραυσθῆ καὶ ὑποχωρήσει πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου, ὡς καὶ εἰς τὸν τάφον 1. Ὁ τάφος περιεῖχε τοὺς σκελετοὺς τριῶν νεκρῶν. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ κειμένου ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν ἓν ἀγγεῖον καὶ εἷς λύχνος.

1. (Π. 1989) (εἰκ. 14). Φιαλίδιον, ἀκέραιον, ὕψ. 0,03, διάμ. χείλ. 0,09, διάμ.

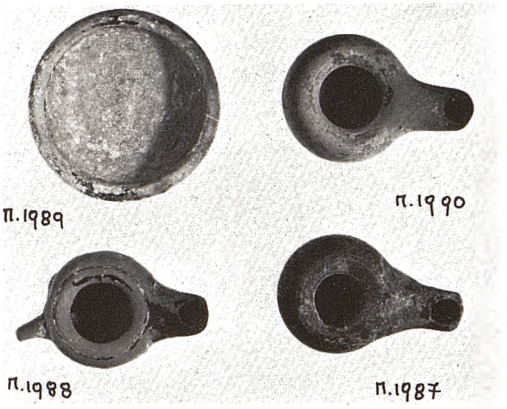
βάσ. 0,05 μ. Πρβλ. ὅμοιον ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ τάφου 2. Ἐπίσης, Σ. Χαριτωνίδου, Ἔ.ἀ., σ. 57, εἰκ. 95.

2. (Π. 1990) (εἰκ. 9 καὶ 14). Λύχνος ἄνευ λαβῆς, ἀκέραιος, μήκους 0,092, ὕψ. 0,03 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινερύθρου. Πρβλ. τύπον 23 C Ἀγορᾶς, Agora IV, πίν. 36, ἀρ. 234 (400 - 350 π.Χ.).

Ἄνωθεν τοῦ πρώτου νεκροῦ ἔκειντο δύο ἕτεροι, ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον. Παρὰ τοὺς πόδας των ἀνευρέθησαν πέντε σιδηροῖ ἧλοι καὶ δύο λύχνοι.

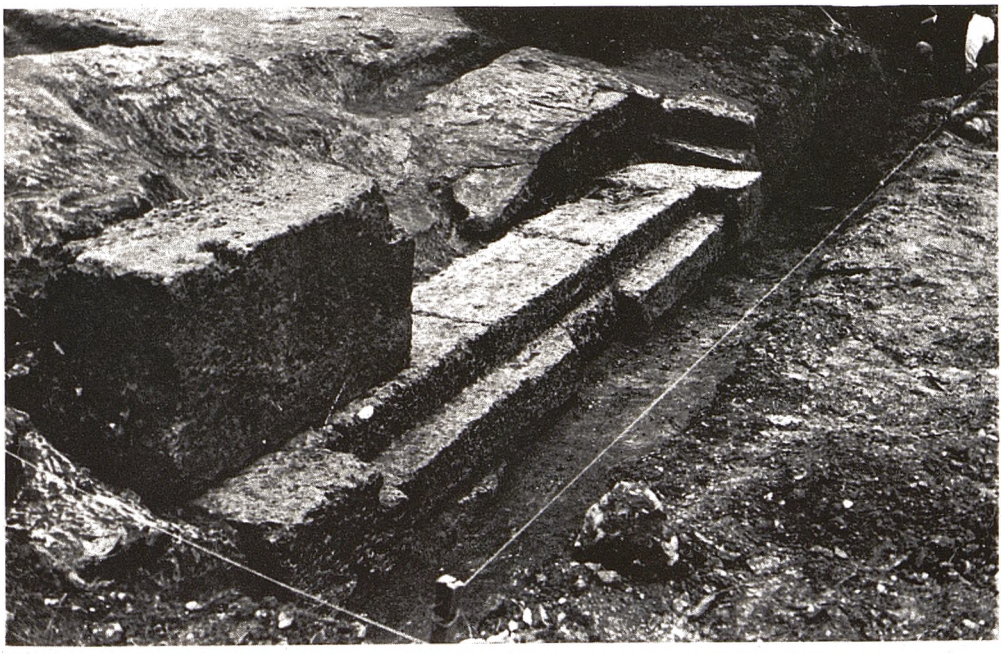
3. (Π. 1987) (εἰκ. 8 καὶ 14). Λύχνος ἄνευ λαβῆς, ἀκέραιος, ὕψ. 0,032, μήκ. 0,089 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ, τοῦ αὐτοῦ τύπου μὲ τὸν ἀνωτέρω, ἀρ. 2.

4. (Π. 1988) (εἰκ. 9 καὶ 14). Λύχνος, ἐλλιπὴς τὴν λαβήν, ὕψ. 0,029, μήκ. 0,08 μ., ἐκ κιτρινοφαίου πηλοῦ. Πρβλ. Agora IV, τύπον 24 A, πίν. 37, ἀρ. 247 (425 - 400 π. Χ.). Ὁ τύπος τῆς λαβῆς χρονολογεῖ τὸν ἰδικόν μας χαμηλότερον.



Εἰκ. 14. Ἀγγεῖον καὶ λύχνοι τοῦ τάφου 3

Εἰκ. 15. Ὁ περίβολος ΙΙΙ



Περίβολος ΙΙΙ (εἰκ. 15). Μῆκος 4.26 μ. Τὸ σωζόμενον τμῆμά του ἀποτελεῖται ἐκ πέντε δόμων, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν βαθμίδα ὕψ. 0,40 μ. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου πρὸς Δ. σώζεται εἷς ἀκόμη δόμος, μήκ. 1.20, ὕψ. 0,63 καὶ πλ. 0,45 μ., ἔχων ἀναθύρωσιν εἰς τὴν Α. πλευράν. Ὁ περίβολος ἀνῆκεν εἰς τὸν ὄπισθεν αὐτοῦ τάφον 4.

Τάφος 4. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.08 × 0,82 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.70 × 0,55 μ. Τρία ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν ἄνωθεν τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐν ἐντὸς τοῦ τάφου (Π. 2001).

1. (Π. 1998). Μόνωτον κυάθιον, ἀκέραιον, ὕψ. 0,044, διαμ. χείλ. 0,09, διαμ. βάσ. 0,05 μ., ἐκ πηλοῦ φαιοῦ.

2. (Π. 1999). Ὅμοιον, ὕψ. 0,036, διαμ. χείλ. 0,072, διαμ. βάσ. 0,04 μ., ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ. Πρβλ. ἀμφότερα πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 4 τοῦ τάφου 1.

3. (Π. 2000). Φιαλίδιον, ἀκέραιον, ὕψ. 0,03, διαμ. χείλ. 0,09, διαμ. βάσ. 0,055 μ., ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ. Πρβλ. ὅμοιον ὑπ' ἀρ. 3 τοῦ τάφου 2.

4. (Π. 2001). Μόνωτον κυάθιον, ὕψ. 0,05, διαμ. χείλ. 0,092, διαμ. βάσ. 0,045 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινερύθρου. Πρβλ. ὅμοιον ὑπ' ἀρ. 4 τοῦ τάφου 1.

Οἱ λοιποὶ τάφοι (5 - 15) κατελάμβανον τὸν μεταξὺ τῶν περιβόλων ΙΙ καὶ ΙΙΙ χῶρον.

Τάφος 5. Λακκοειδής, διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 1.90 × 0,80 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.90 × 0,45 μ. Παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου ἀνευρέθη μόνωτον κυάθιον (Π. 2002), ὅμοιον πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ τμήματα τῆς βάσεως, ὕψ. 0,032, διαμ. χείλ. 0,068, διαμ. βάσ. 0,037 μ., ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ.

Τάφος 6. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.15 × 0,80 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,65 μ. Παρὰ τὸν δεξιὸν μηρὸν τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθη φιαλίδιον (Π. 2003), ὅμοιον πρὸς τὰ ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 τοῦ τάφου 1, ὕψ. 0,041, διαμ. χείλ. 0,065, διαμ. βάσ. 0,044 μ., ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ.

Τάφος 7. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.07 × 0,82 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.76 × 0,60 μ. Διετηροῦντο τὸ κρανίον καὶ δύο ὀστᾶ ἐκ τῶν ποδῶν· παρ' αὐτὰ ἀνευρέθη μόνωτον κυάθιον (Π. 2004), ὕψ. 0,05, διαμ. χείλ. 0,095, διαμ. βάσ. 0,047 μ., ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ. Πρβλ. πρὸς τὰ ὅμοια ἀρ. 1 καὶ 2 τοῦ τάφου 4.

Τάφος 8. Λάξευμα, διαστ. 1.15 × 0,45 μ., καλυπτόμενον ὑπὸ μιᾶς πλακός, διαστ. 1.45 × 0,67 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ὑπολείμματα σκελετοῦ παιδός, ἓν μικρογραφικὸν ὀμφαλωτὸν σκυφίδιον καὶ ἓν πήλινον εἰδώλιον Νίκης.

1. (Π. 2005) (εἰκ. 16). Σκυφίδιον μὲ ἀκτινοειδῶς διατεταγμένας βαθείας αὔλακας ἐπὶ τῆς κοιλίας, ἀκέραιον, ὕψ. 0,025, διαμ. χείλ. 0,04 μ., ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ. Τὸ σχῆμα μιμεῖται ἀργυρᾶ πρότυπα μακεδονικοῦ τύπου. Πρβλ. Ν. Κοτζιᾶ, Ὁ



Εἰκ. 16. Σκυφίδιον τάφου 8

παρὰ τὸ ἀεροδρόμιον Θεσσαλονίκης (Σέδες) Γ΄ τάφος, ΑΕ 1937, σ. 884, εἰκ. 18 καὶ 19. Πρβλ. ἐπίσης, Κ. Ρωμιοπούλου, Ἀγγεῖα 4ου π.Χ. αἰ. ἐκ τῶν Ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμφιπόλεως, ΑΕ 1964, σ. 101, εἰκ. 10 καὶ Agora XII $_2$, πίν. 45, ἀρ. 1398, ἔνθα τὸ εἰκονιζόμενον παράδειγμα χρονολογεῖται περὶ τὸ 350 π.Χ. Ἡ ποιότης τοῦ ἰδικοῦ μας δὲν ἐπιτρέπει χρονολόγησιν ἀκριβεστέραν τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος.

2. (Π. 2015) (εἰ κ. 17 - 19). Εἰδώλιον Νίκης, ὕψ. 0,205 μ., ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς τὰς πτέρυγας, τῶν ὁποίων σώζονται αἱ προσφύσεις ἐπὶ τῶν νώτων. Ἔντονος κίνησις πρὸς τὰ ἐμπρός, δηλουμένη διὰ τῆς λοξῶς πρὸς τὰ ὀπίσω κινήσεως τῶν χειρῶν καὶ τῆς προβολῆς



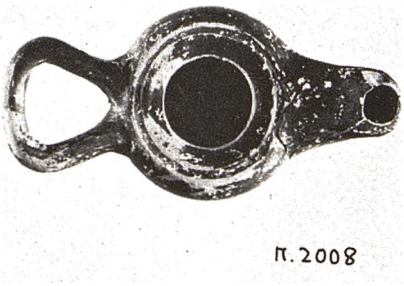
Εἰκ. 18. Εἰδώλιον Νίκης. Λεπτομέρεια εἰ κ. 17

Εἰκ. 17. Εἰδώλιον Νίκης τάφου 8



Εἰκ. 19. Εἰδώλιον Νίκης τάφου 8. Ὀπισθία ὄψις μετὰ λαβῆς





Εἰκ. 20. Λύχνος μετὰ λαβῆς ἐκ τοῦ τάφου 11



Εἰκ. 21. Λύχνος ἐκ τοῦ τάφου 12



Εἰκ. 22. Λύχνος ἐκ τοῦ τάφου 14

τοῦ δεξιοῦ ποδός. Προέρχεται ἀπὸ μήτραν ἐντοπίου ἐργαστηρίου. Ὁ τύπος ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ συνεχίζεται μέχρι καὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Τάφος 9. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.00 × 0,80 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,40 - 0,47 μ. Τὸ λάξευμα ἐστενοῦτο πρὸς τὴν Β. πλευράν. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο σχεδὸν πλήρης. Παρὰ τὸν δεξιὸν ὦμον ἀνευρέθη φιαλίδιον (Π. 2006) ἀκέραιον, ὕψ. 0,034, διαμ. χείλ. 0,076, διαμ. βάσ. 0,044 μ., ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ. Πρβλ. πρὸς τὸ ὅμοιον ἀρ. 1, τοῦ τάφου 3.

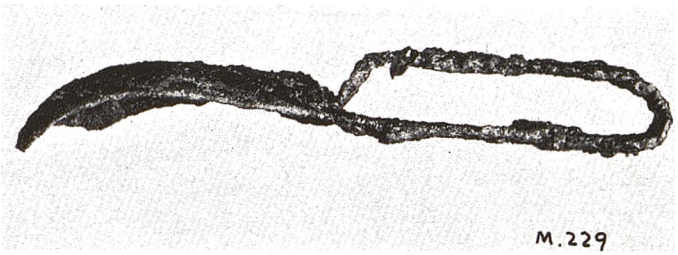
Τάφος 10. Τούτου ἐσώζετο μικρὸν μόνον τμῆμα τῆς πλακὸς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

Τάφος 11. Λακκοειδής, καλυπτόμενος ὑπὸ τριῶν πλακῶν, συνολ. μήκους 1.62 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,47 μ. Διετηροῦντο ἐκ τοῦ σκελετοῦ τὸ κρανίον καὶ οἱ πόδες. Παρὰ τοὺς πόδας ἀνευρέθησαν ἓν φιαλίδιον, εἷς λύχνος καὶ εἷς χαλκοῦς κρίκος.

1. (Π. 2007). Φιαλίδιον ἀκέραιον, ὕψ. 0,04 ,διαμ. χείλ. 0,07, διαμ. βάσ. 0,042 μ., ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ. Πρβλ. πρὸς τὰ ὅμοια ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 τοῦ τάφου 1.

2. (Π. 2008) (εἰ κ. 8 καὶ 20). Λύχνος μετὰ λαβῆς, ἀκέραιος, ὕψ. 0,025, μήκ. 0,112 μ. Βαθεῖα αὐλαξ περὶ τὴν ὀπὴν πληρώσεως. Πρβλ. Agora IV, τύπον 25 A (360 - 290 π.Χ.), πίν. 38, ἀρ. 269, ἀπὸ τὸν ὁποῖον διαφέρει ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς λαβῆς. Περὶ τὸ 350 π.Χ.

Τάφος 12. Κιβωτιόσχημος. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ τεσσάρων πλακῶν, πλ. 0,70 καὶ συνολ. μήκους 1.90 μ. Διαστ. ἐσωτ. 1.80 × 0,50 μ. Ὁ μόνος τῶν κιβωτιοσχήμων τάφων τοῦ νεκροταφείου, διὰ τὸν ὁποῖον κατεσκευάσθη ἰδιαίτερον λάξευμα καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπεχώρησαν αἱ πλευραί του. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διετηροῦντο τὸ κρανίον καὶ οἱ ἄκροι πόδες. Παρὰ τὸν



Εἰκ. 23. Χαλκῆ στλεγγὶς ἐκ τοῦ τάφου 15

ἀριστερὸν ὦμον ἀνευρέθη σιδηρᾶ στλεγγίς (Μ. 228), σωζ. μήκ. 0,145 μ. καὶ παρὰ τοὺς πόδας λύχνος ἄνευ λαβῆς (Π. 2009) (εἰκ. 8 καὶ 21), ἀκέραιος, ὕψ. 0,027, μήκ. 0,085 μ., ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ. Πρβλ. Agora IV, τύπον 21 C (425 - 380 π.Χ.), πίν. 34, ἀρ. 175 - 176.

Τάφος 13. (βλ. ἀν. σελ. 2). Περιεῖχε ἐλάχιστα τεμάχια ὀστῶν καὶ δύο φιαλίδια.

1. (Π. 2010). Φιαλίδιον ἀκέραιον, ὕψ. 0,042, διαμ. χείλ. 0,07, διαμ. βάσ. 0,047 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ.

2. (Π. 2011). Ὅμοιον, ὕψ. 0,039, διαμ. χείλ. 0,065, διαμ. βάσ. 0,043 μ., ἐκ τεφρόχρου πηλοῦ. Πρβλ. ἀμφότερα πρὸς τὰ ὅμοια ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 τοῦ τάφου 1.

Τάφος 14. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.10 × 0,65 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.82 × 0,42 μ. Δὲν διετηρεῖτο ὁ σκελετός. Ἀνευρέθη λύχνος (Π. 2012) (εἰκ. 8 καὶ 22), ἄνευ λαβῆς, ἐλλιπὴς κατά τινα τμήματα τοῦ χείλους καὶ τῆς ὀπῆς πληρώσεως, ὕψ. 0,03, μήκ. 0,095 μ., ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Πρβλ. πρὸς τὸν ὅμοιον ἀρ. 1 τοῦ τάφου 2.

Τάφος 15. Λακκοειδής. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.00 × 0,75 μ. Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,50 μ. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διετηροῦντο τὸ κρανίον, ὁ δεξιὸς βραχίων καὶ οἱ πόδες. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν ἀνευρέθησαν χαλκῆ στλεγγὶς (Μ. 229) (εἰκ. 23) καὶ προχοΐδιον (Π. 2013) (εἰκ. 24), ἀκέραιον, ὕψ. 0,055 μ., ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ: Βάσις χαμηλή, σῶμα σφαιρικὸν πεπιεσμένον, λαιμὸς στενὸς καὶ βραχύς, ἀπολήγων εἰς χεῖλος λίαν πεπλατυσμένον ἄνω, λαβὴ ταινιοειδής. Πρβλ. Agora XII$_2$, πίν. 9, ἀρ. 169 καὶ εἰκ. 3 (425 - 400 π.Χ.). Τὰ παραδείγματα τῆς Ἀγορᾶς εἶναι τοῦ κορινθιακοῦ τύπου μὲ διπλᾶς λαβάς. Ἡ ὁμοιότης των πρὸς τὸ ἰδικόν μας ἔγκειται εἰς τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος καὶ τὴν βάσιν.



Εἰκ. 24. Προχοΐδιον ἐκ τοῦ τάφου 15

Εἰς τὸν ἐκτὸς τῆς ἀνασκαφῆς χῶρον ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν θεμελίων ὁ Περίβολος IV,



Εἰκ. 25. Κτερίσματα ἐκ τοῦ τάφου Γ

βάσις στήλης πλησίον αὐτοῦ, ὡς καὶ πέντε τάφοι (Α - Ε).

Ὁ Περίβολος IV (οἰκόπεδον 121) ἦτο ὁμοίου σχήματος πρὸς τὸν II, ἀλλὰ μικρότερος ἐκείνου κατὰ τὸ μέγεθος. Μῆκος 4.32 μ. Σώζεται τμῆμα τοῦ κρηπιδώματος καὶ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν δόμων μέχρις ὕψους 0,50 μ. Πλησίον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς 11ης ὁδοῦ ἀνευρέθη τετράπλευρος βάσις, διαστ. 0,60 × 0,31 μ., ὕψ. 0,40 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας της λάξευμα, διαστ. 0,70 × 0,33, βάθ. 0,17 μ., ὡς ὑποδοχὴ διὰ τὴν στήριξιν τῆς στήλης.

Τάφος Α. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου 130. Κιβωτιόσχημος. Προσανατολισμὸς Α-Δ. Διαστάσεις ἐσωτ. 1.75 × 0,50 μ. Ἐσώζετο μικρὸν τμῆμα τῆς μιᾶς τῶν καλυπτηρίων πλακῶν. Ἀνευρέθη κενός.

Τάφος Β. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου 131. Προσανατολισμὸς Β - Ν. Ὅμοιος πρὸς τὸν Α, ἔχων τὰς αὐτὰς διαστάσεις. Ἀνευρέθη ἐπίσης κενός.

Τάφος Γ. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Γ καὶ μεταξὺ τῶν οἰκοπέδων 208 καὶ 206. Λακκοειδής. Προσανατολισμὸς Β - Ν. Διαστ. ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 2.20 × 0,95 μ.

Διαστ. λαξεύματος 1.80 × 0,50 μ. Ὁ σκελετὸς μὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν Ν. πλευράν.

Κτερίσματα

1. (Π. 1995) (εἰκ. 25). Κύλιξ ἀκεραία, ὕψ. 0,08, διαμ. χείλ. 0,107, διαμ. βάσ. 0,042 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος ἔντυπον κόσμημα ἐξ ἐπταφύλλων ἀνθεμίων πέριξ διπλοῦ κύκλου. Πρβλ. πρὸς τὰς ὁμοίας ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 τοῦ τάφου 1.

2. (Π. 1996) (εἰκ. 25). Φιαλίδιον ἀκέραιον, ὕψ. 0,036, διαμ. χείλ. 0,055, διαμ. βάσ. 0,035 μ., ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ. Πρβλ. πρὸς τὰ ὅμοια ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 τοῦ τάφου 1.

3. (Μ. 227) (εἰκ. 25). Σιδηρᾶ στλεγγίς, σωζ. μήκ. 0,23 μ., σώζουσα κρίκον τῆς χαλκῆς ἀλύσεως.

Τάφος Δ. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου 206. Λακκοειδής. Προσανατολισμὸς Β - Ν. Διαστ. λαξεύματος 1.90 × 0,45 μ. Δὲν ἐσώθησαν αἱ καλυπτήριοι πλάκες. Ἡ κεφαλὴ κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν. Παρ' αὐτὴν ἀνευρέθη ἀργυροῦς ὀβολὸς Αἰγίνης τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.[7] Παρὰ τοὺς πόδας κυάθιον μόνωτον (Π. 1997), ὕψ. 0,075, διαμ. χείλ. 0,098, διαμ. βάσ. 0,055 μ., ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ. Πρβλ. Agora XII_2, πίν. 31, ἀρ. 758 - 760, περὶ τὸ 375 π.Χ.

Τάφος Ε. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου 206. Λακκοειδής. Προσανατολισμὸς Β - Ν. Διαστ. λαξεύματος 1.75 × 0,52 μ. Αἱ καλυπτήριοι πλάκες δὲν διεσώθησαν. Πλὴν τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ σκελετοῦ οὐδὲν ἕτερον ἀνευρέθη.

Λ. ΠΑΡΛΑΜΑ

7. Βλ. NSG Cop. ἀρ. 518, 519, μετὰ τὸ 404 π.Χ. Ἡ ταύτισις ὀφείλεται εἰς τὴν κ. Μ. Οἰκονομίδου, τὴν ὁποίαν θερμῶς εὐχαριστῶ.

A 4th CENTURY CEMETERY BY MAZI (ELIS)

During an excavation conducted by the 7th Arch. Ephorate in March - April 1971 at a site by Mazi — lying 2 klm. NW of the doric temple, which is held to be either the temple of Athena Skillountia or that of Artemis Daedaleia — there was uncovered a cemetery dated evidently to the 4th cent. B.C.

The excavated area, measuring 6.48 × 8.00 m., includes three grave - enclosures and 15 graves (see plan 1). The enclosures are of the usual Π - shaped type found in cemeteries of the 4th cent. B.C. Four of the graves were cist—, the rest simple pit graves, all of them being covered with slabs. For all the structures there was used the local conglomerate. The black firnished pottery found in the graves is clearly dated to a period covering the whole 4th cent. B.C.

L. PARLAMA



Εἰκ. 1. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐξ Ἐρετρίας

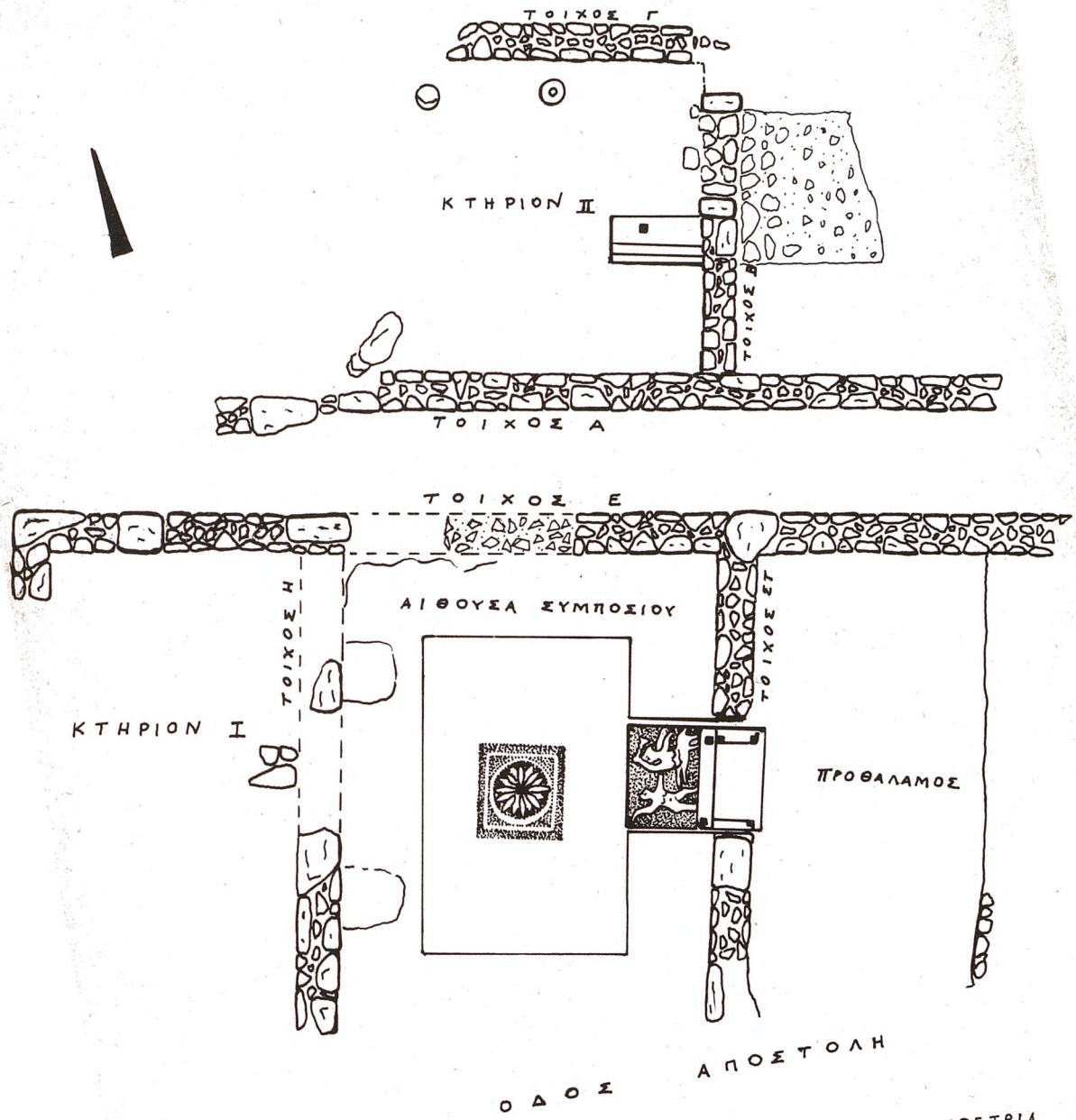
ΜΩΣΑΪΚΟΝ ΔΑΠΕΔΟΝ ΕΞ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ παρελθόντος θέρους εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀποστόλη οἰκόπεδον τῆς κ. Π. Καρλῆ ἐν Ἐρετρίᾳ (Ο.Τ. 146, C/10) ἀπεκαλύφθη τμῆμα πολυτελοῦς ἰδιωτικῆς οἰκίας, ἤτοι αἴθουσα συμποσίου (ἀνδρών) μετὰ προθαλάμου, καὶ ἕτερος χῶρος δυτικὰ αὐτῆς (βλ. εἰς σχέδ. 1, Κτήριον Ι).

Ἡ αἴθουσα συμποσίου (διαστάσεων 6 × 4.60 μ.) ἐπικοινωνεῖ ἀνατολικὰ μετὰ τοῦ προθαλάμου (διαστ. 6 × 2.80 μ.) διὰ θύρας, πλάτους 1.20 μ. Ἡ εἴσοδος τοῦ προθαλάμου πρέπει νὰ ἔκειτο εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ, ὅπου θὰ ἦτο καὶ ἡ αὐλὴ τῆς οἰκίας. Ὁ βόρειος τοῖχος Ε εἶναι ἐξωτερικὸς καὶ βλέπει πρὸς δρόμον, ὅστις διέρχεται μεταξὺ τῶν κτηρίων Ι καὶ ΙΙ (βλ. σχέδ. 1). Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῆς Ὀλύνθου, ἡ μία πλευρὰ τοῦ ἀνδρῶνος βλέπει πρὸς τὴν αὐλήν, ἡ δὲ ἑτέρα πρὸς δρόμον [1].

Κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν τῆς αἰθούσης τὸ δάπεδον εἶναι ὀλίγον ὑπερυψωμέ-

1. D. Robinson - J. W. Graham, Excavations at Olynthus VIII, 171 καὶ 177.



Σχέδ. 1. Ἐρέτρια. Κάτοψις ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Π. Καρλῆ.



Εἰκ. 2. Ἡ παράστασις Κενταυρομαχίας

νον. Ἐκεῖ ἐτοποθετοῦντο αἱ κλῖναι. Κατὰ τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ χαμηλοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου εἰς τὸ ὑπερυψωμένον ὑπάρχει κυμάτιον, ὕψους 0,05 μ. περίπου.

Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης καλύπτεται διὰ μωσαϊκοῦ ἐκ μικρῶν φυσικῶν ψηφίδων, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐφθαρμένον εἰς ἀρκετὰ σημεῖα. Εἰς τὸ μέσον κοσμεῖται διὰ πολυφύλλου ρόδακος ἐντὸς κύκλου, ἐγγεγραμμένου εἰς τετράγωνον. Ἅπαντα λευκὰ ἐπὶ μελανοῦ πεδίου (βλ. σχέδ. 1 καὶ εἰκ. 1). Πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ἐντὸς ὀρθογωνίου πλαισίου, διαστ. 1.25 × 0,90 μ., ὑπάρχει παράστασις Κενταυρομαχίας, ἥτις διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν (βλ. σχέδ. 1 καὶ εἰκ. 1 - 2).

Ἀριστερὰ εἰκονίζεται κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, μὲ τὸ σῶμα κατ' ἐνώπιον, γυμνὸς ἀνήρ (Λαπίθης ;), κρατῶν διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς δυσδιάγνωστον, φονικὸν προφανῶς, ὄργανον, ἀποκρούων διὰ τῆς προτεταμένης ἀριστερᾶς ἐφορμῶντα Κένταυρον. Οὗτος κρατεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς δένδρον καὶ φέρει ἀνεμιζομένην δοράν.

Αἱ μορφαὶ τῆς παραστάσεως εἶναι λευκαὶ ἐπὶ μελανοῦ πεδίου, ἄνευ σαφῶν περιγραμμάτων, ἅτινα ἀποδίδονται μόνον διὰ τῆς χρωματικῆς διαφορᾶς τοῦ βάθους. Ἐρυθραὶ ψηφίδες ἔχουν χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς δορᾶς τοῦ Κενταύρου καί τινων λεπτομερειῶν (π.χ. στόματα κλπ.). Αἱ ἀνατομικαὶ καὶ ἄλλαι

λεπτομέρειαι δηλοῦνται διὰ ψηφίδων μελανοῦ χρώματος. Ἡ διάταξις τῶν ψηφίδων εἶναι ὀλίγον ἀραιά. Παρατηρεῖται ἀδυναμία εἰς τὸ σχέδιον, ἰδίως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀναλογιῶν τῶν σωμάτων.

Ἐκ τῆς ὅλης μετρίας ἐργασίας, τῆς τεχνικῆς τοῦ μωσαϊκοῦ διὰ φυσικῶν ψηφίδων, ὡς καὶ ἐκ τῆς κεραμεικῆς, δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ μωσαϊκὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ΄ ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β΄ αἰῶνος π.Χ.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀρχαία οἰκία εὑρέθη πλησίον ἑτέρας, παλαιότερον ἀνασκαφείσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθη ἐπίσης αἴθουσα μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἐκ φυσικῶν ψηφίδων, φέροντος εἰς τὸ μέσον παράστασιν θαλασσίου Τρίτωνος ἐπὶ ἱπποκάμπου (;) [2]. Δυνάμεθα ὅθεν νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς συνοικίαν εὐπόρων οἰκογενειῶν τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἐρετρίας ;

ΑΛΚ. Α. ΧΩΡΕΜΗ

2. Π. Θέμελη, Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐξ Ἐρετρίας ἐν ΑΑΑ III (1970), σ. 35.

A MOSAIC FROM ERETRIA

A banquet - room (ἀνδρὼν) belonging to an Hellenistic house was found in Eretria (C/10) last summer.

The floor is covered with a pebble mosaic. The central motif consists of a rosette in a circle, inscribed in a square. The entry panel represents a scene of Centauromachy.

The mosaic must be dated to the end of the 3rd or beginning of the 2nd century B.C.

ALKESTIS CHOREMIS

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΞ ΩΡΕΩΝ

Τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον, κατὰ τὰς ἐργασίας ἀρόσεως εἰς θέσιν « Κολώνα » Ὡρεῶν, εὑρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Στεφ. Κομποθανάση μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἀρίστης τέχνης (εἰ κ. 1).

Τὸ ἀνάγλυφον [1] εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὸ δεξιὸν περίπου ἥμισυ αὐτοῦ καὶ κατὰ μικρὸν τμῆμα εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς πλίνθου. Ἐλλείπει ἐπίσης ἡ ἐπίστεψις, ἥτις πρέπει νὰ ἦτο ἀετωματικὴ πρόσθετος. Ἀποκρούσεις παρατηροῦνται εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς κεφαλῆς τῆς ὀρθίας μορφῆς καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς παιδίσκης, πρόσφατοι δὲ ἀποκρούσεις ἐκ τοῦ ἀρότρου εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ τὸν μηρὸν τῆς ὀρθίας μορφῆς, κατὰ μῆκος τοῦ ποδὸς τῆς παιδί-

1. Ὕψ. 1.34, σωζ. πλ. ἄνω 0,615, μέσον 0,69, κάτω 0,75, πάχος πλίνθου 0,14, πάχος παραστάδος 0,08, βάθος ἀναγλύφου 0,085, ὕψ. ὀρθίας μορφῆς 1.25, ὕψ. παιδίσκης 0,765 μ.

σκης, κατὰ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν τῆς καθημένης καὶ ἱκανὰ μέρη τοῦ καθίσματος.

Δεξιὰ εἰκονίζετο, προφανῶς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, καθημένη γυνή, ἡ νεκρά[2], τῆς ὁποίας σώζονται οἱ πόδες ἀπὸ τῶν μηρῶν καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν χειρῶν, καθὼς καὶ τὸ πρόσθιον τμῆμα τοῦ καθίσματος μετὰ καμπύλων ποδῶν. Φέρει χιτῶνα, ἱμάτιον καὶ ὑποδήματα καὶ πατεῖ ἐπὶ μικροῦ ὑποποδίου, εὑρισκομένου κάτωθεν τοῦ καθίσματος. Διὰ τῶν χειρῶν της ἐγγίζει θωπευτικὰ ἀφ' ἑνὸς τὸν δεξιὸν βραχίονα, ἀφ' ἑτέρου τὴν μὴ ὁρατὴν ἀριστερὰν παρειὰν τῆς μικρᾶς θυγατρός της, ἥτις εἰκονίζεται κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιὰ νὰ ἀκκουμπᾷ εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῶν γονάτων της.

Ἡ παιδίσκη, ἀνασηκωμένη εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν της, ἁπλώνει μὲ λαχτάρα τὰς χεῖρας πρὸς τὴν νεκρὰν μητέρα της. Φέρει χιτῶνα μὲ πορπουμένας βραχείας χειρῖδας, ἱμάτιον καὶ ὑποδήματα. Ἡ κόμη εἶναι μακρὰ καὶ συγκρατεῖται εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ αὐχένος, σχηματίζουσα οὐράν.

Ἀριστερά, πρὸ τῆς παραστάδος, εἰκονίζεται ὀρθία γυναικεία μορφὴ μὲ ἔκδηλον θλῖψιν εἰς τὴν ἔκφρασιν. Βλέπει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κλίνει τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω. Ἔχει βραχεῖαν τὴν κόμην εἰς ἔνδειξιν πένθους. Πρόκειται μᾶλλον περὶ συγγενικοῦ προσώπου καὶ οὐχὶ θεραπαινίδος, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐνδύματός της[3]. Φέρει χιτῶνα μὲ πορπουμένας βραχείας χειρῖδας καὶ ὑποδήματα. Στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, ἔχουσα τὸ δεξιὸν ἄνετον πρὸς τὰ ὀπίσω. Διὰ τῆς δεξιᾶς συγκρατεῖ πρὸ τῆς μέσης τὸ ἐκ τῶν νώτων κατερχόμενον ἱμάτιον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κάλαθον, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀνήκει εἰς τὴν νεκράν. Ὁ κάλαθος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου αἱ ἀρχαῖαι δέσποιναι ἔθετον τὰ ἔρια, εἰκονίζεται συχνὰ εἰς σκηνὰς γυναικωνίτου εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν, πολλάκις δὲ καὶ ἐπὶ ἐπιτυμβίων, ὁπότε λαμβάνει χροιὰν συμβόλου[4]. Εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν ἀντικείμενον τῆς «χρηστῆς δεσποίνης», πρότυπον τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ Πηνελόπη, ἥτις παρίσταται συνήθως μὲ κάλαθον[5]. Σημειωτέον ὅτι ὁ κάλαθος εἰκονίζεται εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις κάτωθεν τοῦ καθίσματος ἢ πλησίον τῆς καθημένης, ἥτις ἐνίοτε παρίσταται γνέθουσα. Οὐδὲν ἕτερον ἀνάγλυφον ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ κάλαθος νὰ κρατῆται εἰς τὰς χεῖρας, ἐνῷ εὗρον ἀρκετὰ παραδείγματα ἐκ τῆς ἀγγειογραφίας[6].

Ἡ λιτὴ πτυχολογία τῶν ἐνδυμάτων, τὰ ὁποῖα περιβάλλουν τὸ σῶμα ἀφήνοντα νὰ διαγράφωνται τὰ περιγράμματα τῶν μελῶν του, καθὼς καὶ ἡ ὅλη αἰσθητικὴ ἀντίληψις τοῦ ἀναγλύφου, ἥτις κυρίως χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν τόσον τρυφερὰν καὶ ἀνθρωπίνην κίνησιν τῆς παιδίσκης καὶ ἀπὸ τὴν ἤρεμον, θλιμμένην ἔκφρασιν τῆς ὀρθίας μορφῆς, μᾶς ὁδηγοῦν νὰ χρονολογήσωμεν τὸ ἀνάγλυφον περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ΄ αἰῶνος π.Χ.

2. M. Collignon, Les Statues Funéraires, σ. 173.

3. M. Collignon, ἔ.ἀ., σ. 209 καὶ P. Gardner, Sculptured tombs of Hellas, σ. 173, πίν. XXVI.

4. Ἰ. Κωνσταντίνου, Ἄγαλμα καθημένης θεᾶς, ἐν ΑΕ, 1953 - 54, Β΄, σ. 32.

5. P. Jacobstahl, Die Melischen Reliefs, πίν. 48 - 52, σ. 184, εἰκ. 55.

6. CVA Br. Mus. III, I C πίν. 87, 2 Ὑδρία Ε 194. CVA Karlsruhe B 3078, πίν. 22, 1 Ὑδρία ἐκ Βοιωτίας κ.ἀ.



Εἰκ. 1. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐξ Ὠρεῶν

Παρόμοιαι παραστάσεις συναντῶνται ἀρκεταὶ εἰς ἐπιτύμβια [7]. Μεγάλη εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς ὀρθίας μορφῆς τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ὡρεῶν μὲ τὴν μορφήν, τὴν εἰκονιζομένην εἰς τεμάχιον ἀναγλύφου ἐκ Πειραιῶς [8]. Ἐπίσης ὁμοιότητάς τινας μετὰ τῆς ὡς ἄνω μορφῆς τοῦ ἀναγλύφου μας παρατηροῦμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουσείου Βόλου, ἀρ. 513 [9], ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν μορφὴν τοῦ ἐκ Φερρῶν ἀναγλύφου τοῦ αὐτοῦ Μουσείου, ἀρ. 396 ἢ 599 [10]. Ταῦτα δὲν ἔχουν βεβαίως τὴν καλλιτεχνικὴν ποιότητα τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ὡρεῶν, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι φανερὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀττικῆς τέχνης, ἥτις προφανῶς ἐκαλλιεργήθη εἰς Ὡρεοὺς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐγκατασταθέντων Ἀθηναίων κληρούχων. Ἴσως ἀποδειχθῇ πάντως, ὅτι ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀναγλύφου τῶν Ὡρεῶν καὶ τῶν δύο ὡς ἄνω γλυπτῶν τοῦ Μουσείου Βόλου δὲν εἶναι τυχαία. Ἡ σημασία τῶν Ὡρεῶν ὡς κέντρου ἀκτινοβολίας τῆς ἀττικῆς τέχνης πρὸς τὴν Θεσσαλίαν δὲν ἔχει εἰσέτι μελετηθῆ.

ΑΓΓΕΛΟΣ Κ. ΧΩΡΕΜΗΣ

7. A. Conze, Grabreliefs, I, πίν. LXXXVI, 338. AE, 1910, σ. 67 - 69. Ἀριθ. Α΄ 5. AE, 1961, σ. 20 (Ἀρχαιολογικὰ Χρονικά).

8. A. Conze, ἔ.ἀ., III 1, πίν. CCLX, 1179.

9. H. Biesantz, Die Thessalischen Grabreliefs, πίν. 25, K 42.

10. H. Biesantz, ἔ.ἀ., πίν. 21, K 31.

A FUNERARY RELIEF FROM OREOI

An important funerary relief was found in Oreoi (Northern Euboea) last October.

The relief depicts two female figures (a young girl and a child) facing right towards a third figure representing a seated woman, obviously the deceased, now almost completely missing.

The girl carries a kalathos to the deceased, and the child, probably the dead woman's daughter, rests her arms on her mother's knees, leaning towards her.

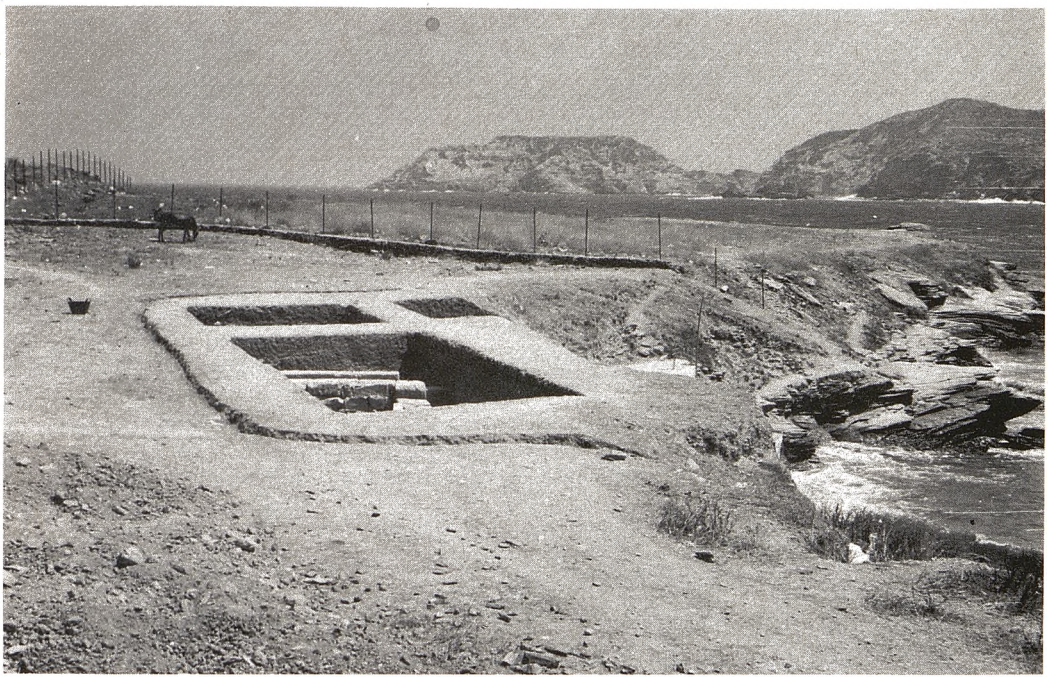
This relief is a very good example of Attic art of approximately 350 B.C.

ANGHELOS C. CHOREMIS

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΑΓΙΑΝ ΠΕΛΑΓΙΑΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ *

Παρὰ τὸν μικρὸν οἰκισμὸν τῆς Ἁγίας Πελαγίας Μαλεβιζίου (ὑπαγομένου εἰς τὴν Κοινότητα τοῦ χωρίου Ἀχλάδας) ΒΔ. τοῦ Ἡρακλείου, εἰς τὸν ἐξαιρέτου φυσικοῦ κάλλους κόλπον, ἤρχισε τὸν Αὔγουστον τοῦ 1971 ἀνασκαφὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀρχαιολόγου δ. Ἀθανασίας

* Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν ἐπιμελήτριαν δ. Ἀ.Λεμπέση διὰ τὴν βοήθειάν της κατὰ τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.



Εἰκ. 1. Ἀνασκαφὴ Ἁγίας Πελαγίας

Κάντα, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται καὶ ἡ ἐπισήμανσις τοῦ κυρίου χώρου τῆς ἀνασκαφῆς (ε ἶ κ. 1). Ἡ ἔρευνα ἐστράφη κυρίως πρὸς τὸ κλεῖον ἀπὸ Β. τὸν κόλπον ἀκρωτήριον Σούδα καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μικροῦ, ἐν μέρει σπηλαιώδους, ναΐσκου τῆς Ἁγίας Πελαγίας, παρὰ τὸν ὁποῖον, ἐντὸς χώρου ἀνήκοντος εἰς τὴν Κοινότητα, εἶχον παρατηρηθῆ τοῖχοι σωζόμενοι εἰς σημαντικὸν ὕψος κατὰ τὴν παρυφὴν τοῦ ἀκρωτηρίου. (Ἐκ τῶν χώρων τούτων ἡ δ. Κάντα εἶχε περισυλλέξει τὴν ἄνοιξιν τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὄστρακα τῶν ΥΜ Ι - ΙΙΙ χρόνων). Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ὅτι τὰ προϊστορικὰ αὐτὰ λείψανα κεῖνται κάτωθεν ἀξιολόγων ἑλληνιστικῶν οἰκοδομημάτων. Πρόκειται περὶ τῆς αὐτόθι πόλεως τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἡ ὁποία ἐταυτίσθη μὲ τὸ Δῖον ἢ τὸ Κύταιον, ἀλλ' ὄχι μὲ βεβαιότητα, καὶ ἧς ἡ ἀκριβὴς θέσις δὲν ἦτο μέχρι σήμερον γνωστή.

Ἡ ἀνασκαφή, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἕνα μῆνα περίπου, ἀπεκάλυψε μὲ λεπτομερῆ στρωματογραφικὴν ἐργασίαν διὰ τετραγώνων τμῆμα στενῆς ὁδοῦ, πλάτους 2.10 μ., ἐστρωμένης διὰ πλακῶν τοῦ ἀφθονοῦντος εἰς τὴν περιοχὴν σχιστολίθου, ἥτις προφανῶς ὁδηγεῖ ἐκ τῆς ἀκτῆς εἰς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ ἀκρωτηρίου. Ἡ στενωπὸς διέρχεται μεταξὺ δύο οἰκοδομημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρὸς Δ. εἶναι πιθανῶς ἰδιωτικὴ οἰκία. Μικρὰ ἐξωτερικὴ κλῖμαξ ἐκ δέκα βαθμίδων κατασκευασθεῖσα προχείρως μὲ πλάκας σχιστολίθου, παράλληλος πρὸς τὴν στενωπόν, ὁδηγεῖ



Εἰκ. 2. Ἁγία Πελαγία. Στενωπὸς μεταξὺ δύο οἰκοδομημάτων καὶ βαθμιδωτὴ προσπέλασις πρὸς τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν

ἀσφαλῶς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας εὑρισκομένην εἰς στάθμην κατά τι ὑψηλοτέραν τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 2). Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς προσόψεως, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι εὑρίσκεται ἡ εἴσοδος τῆς οἰκίας, δὲν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθῆ. Εἷς μονολιθικὸς ἀγωγὸς εἶναι ἐντειχισμένος εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἄφθονοι κέραμοι στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες, εὑρεθέντες εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, προέρχονται ἐκ τῶν στεγῶν τῶν δύο οἰκοδομημάτων.

Ἀνατολικῶς τῆς στενωποῦ ἀπεκαλύφθη τὸ ἕτερον οἰκοδόμημα, κατεσκευασμένον μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν. Ἔχει πρόσοψιν ἐκ μεγάλων λαξευτῶν ὠρθογωνισμένων ὀγκολίθων πώρου, ὧν ἕκαστος ἔχει πλάτος 0,55 καὶ μῆκος περὶ τὰ 0,95 μ. Ἐσωτερικῶς, εἰς βάθος 1.42 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ὑπάρχει δάπεδον ἐκ λευκοῦ κονιάματος· ὁ τοῖχος εἶναι ἐπίσης ἐπιχρισμένος ἐσωτερικῶς. Τὸ κονίαμα τοῦτο τοῦ τοίχου σώζεται ἐν μέρει εἰς τὴν θέσιν του, εὑρέθησαν δὲ καὶ τμήματα αὐτοῦ καταπεσόντα. Φαίνεται ὅτι εἶχε διακόσμησιν ἐκ ζωνῶν διαφόρων χρωμάτων, ἐρυθροῦ, λευκοῦ καὶ κιτρίνου.

Μεταξὺ τῶν δύο οἰκοδομημάτων, παρὰ τὴν κλίμακα, ἀνευρέθησαν ἀντικείμενά τινα ὑποβοηθοῦντα τὴν χρονολόγησιν τοῦ χώρου. Τὰ κυριώτερα εἶναι τρεῖς ἔντυποι λαβαὶ ροδιακῶν ἀμφορέων μὲ τὰς ἀκολούθους ἐπιγραφάς, περιλαμβανούσας

τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος —εἰς δύο περιπτώσεις καὶ τοῦ μηνός: ΕΠΙ ΑΡΜΟΣΙΛΑ ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ μετὰ παραστάσεως ρόδου, ΕΠΙ ΚΛΕΩΝΥΜΟΥ μὲ ἀκτινωτὴν κεφαλὴν ἡλίου, καὶ ΕΠΙ ΚΛΕΩΝΥΜΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΠΑΝΑΜΟΥ (εἰκ. 3 α, β, γ). Ὁ Ἁρμοσίλας (Ἁρμοσίλαος) καὶ ὁ Κλεώνυμος εἶναι γνωστοὶ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ρόδου, μνημονευόμενοι καὶ εἰς ἄλλους ἐνεπιγράφους ἀμφορεῖς. Καὶ ὁ



Εἰκ. 3 α, β, γ. Ἔντυποι λαβαὶ ἀμφορέων (σχέδια Θ. Φανουράκη)







Εἰκ. 4 α, β. Νομίσματα ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

μὲν Ἁρμοσίλας χρονολογεῖται περίπου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 280 - 220 π.Χ., ὁ δὲ Κλεώνυμος μεταξὺ 220 - 180 π.Χ.[1]. Ἡ φράσις « Δευτέρου Πανάμου », ὡς μὲ πληροφορεῖ μὲ ἐπιστολήν της ἡ δ. Virginia Grace, ἣν θερμῶς εὐχαριστῶ, χρονολογεῖ τὸ σφράγισμα εἰς τὸν παρένθετον μῆνα τοῦ ἔτους τοῦ Κλεωνύμου. Τετάρτη λαβὴ σώζει δυσανάγνωστον ἐπιγραφήν, πιθανῶς, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς δ. Grace καὶ τῆς κ. Μαρίας Πετροπουλάκου ἐπὶ τῇ βάσει σταλείσης φωτογραφίας, ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰ ΕΚΥΔ, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι συντομογραφία τοῦ πρωίμου κνιδιακοῦ ὀνόματος ΚΥΔΟΚΛΗΣ. Ἡ σφράγισις τῶν ἀμφορέων ὑποτίθεται ὅτι ἐγίνετο πρὸς ἐγγύησιν τῆς χωρητικότητός των, ἢ (ὅπερ ὅμως εἶναι ὀλιγώτερον πιθανόν, ἀφοῦ ἡ σφραγὶς ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ ἀγγείου) τῆς ποιότητος καὶ ἡλικίας τοῦ οἴνου. Ἐπιβεβαιοῦται πάντως ὅτι κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐγίνετο εἰσαγωγὴ οἴνου εἰς Κρήτην ἐκ Ρόδου.

1. V. Grace, BCH 1952, σ. 524 κ.ἑ., σ. 528 κ.ἑ., Hesperia 3 (1934) σ. 219 καὶ 22 (1953) σ. 122 κ.ἑ. Ἀμφορεῖς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κλεωνύμου ἐκ Ρόδου Ann. 4/5 (1921/22) σ. 37 κ.ἑ. Ἐξ Ἰασοῦ D. Levi Ann. 43/44, N.S. 27/28 (1965/66) σ. 553. Ὡς μὲ πληροφορεῖ ἡ δ. Grace ὁ τύπος μὲ μνείαν τοῦ μηνὸς « Δευτέρου Πανάμου » εἶναι σπάνιος, ἔχων ἓν μόνον δεῖγμα μέχρι σήμερον, εἰς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Συλλογὴν Μπενάκη.

Ἄλλα εὑρήματα ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου εἶναι δύο νομίσματα. Ἐταυτίσθησαν βάσει φωτογραφιῶν ὑπὸ τῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου, τὴν ὁποίαν θερμῶς εὐχαριστῶ. Εἶναι: 1) Ἀργυρᾶ δραχμὴ Βοιωτῶν μὲ παράστασιν ἀσπίδος καὶ ὄπισθεν, ἀμφορέως ἐντὸς ἐγκοίλου τετραγώνου. Χρονολογεῖται περίπου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 387 καὶ 374 π.Χ. 2) Χαλκοῦν νόμισμα μὲ κεφαλὴν Διὸς Ἄμμωνος πρὸς δεξιὰ καὶ ὄπισθεν, στέφανον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐφθαρμένον μονόγραμμα, πιθανῶς Ἀρκαδίας Κρήτης. Περὶ τὸ 300 π.Χ. [2] (εἰκ. 4 α, β). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου προῆλθεν ὀμφάλιον μελαμβαφοῦς φιάλης μὲ ἀνάγλυφον μορφὴν Μεδούσης (εἰκ. 6, κάτω). Ἡ διατήρησις εἶναι μετρία, ἀλλὰ πάντως ὁ τύπος φαίνεται κατά τι νεώτερος τοῦ μελετηθέντος τελευταίως ὑπὸ τῆς Β. Χατζημιχάλη ὡραίου δείγματος ἐκ Λατοῦς [3] καὶ δύναται νὰ τοποθετηθῇ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ΄ αἰῶνος π.Χ.

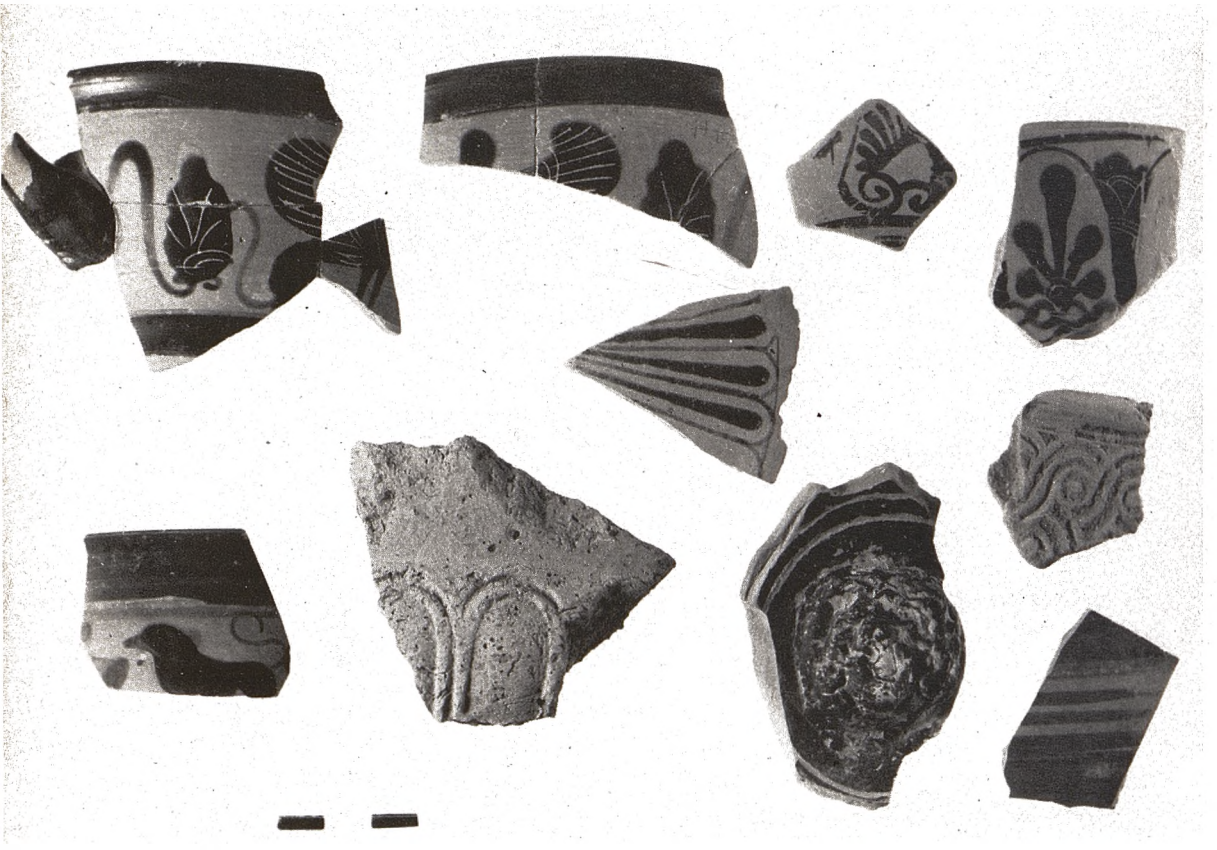
Τὸ ἐκ λαξευτῶν ὀγκολίθων οἰκοδόμημα ἔχει ἑστίαν ἐπιμελῶς κατεσκευασμένην ὁμοίως ἐκ λαξευτῶν ὄγκων πώρου. Ἄφθονος τέφρα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἑστίας ἐπιβεβαιοῖ τὴν χρῆσιν αὐτήν. Παρὰ τὴν ἑστίαν ὑπάρχει κυλινδρικὸν πήλινον

2. Πρβλ. BMC Central Greece, σ. 34, ἀριθ. 17, 23 - 24, πίν. V, ἀριθ. 7 - 8 διὰ τὸ ἀργυροῦν νόμισμα καὶ Svoronos Num. de la Crète, πίν. II, 19. διὰ τὸ χαλκοῦν.

3. BCH 95 (1971) σ. 204 - 208, εἰκ. 40 - 41. Ἐξ Ἁγίας Πελαγίας προῆλθε καὶ ἓν φλασκίον, ἀλλ' οὐχὶ πλῆρες, ὡς τὸ ἐκ Λατοῦς, αὐτ. σ. 198, εἰκ. 29 - 30.

Εἰκ. 5. ΥΜ ΙΙΙ τοῖχος καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ ἡ ἐσχάρα, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ἡ ἑλληνιστικὴ ἑστία



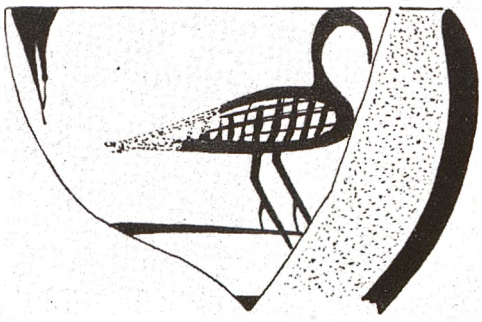


Εἰκ. 6. Ἁγία Πελαγία. Ὄστρακα Η′ - Γ′ αἰ. π.Χ.

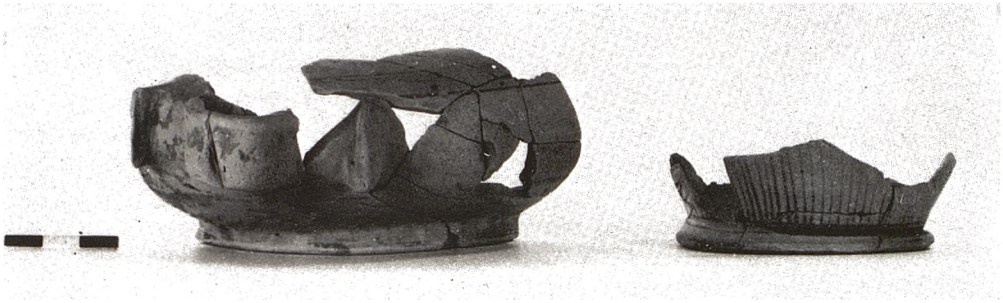
σκεῦος, πιθανῶς λαιμὸς πίθου, ἐντειχισμένον, ὡς φαίνεται, εἰς τὸ ἐκ κονιάματος δάπεδον, πιθανῶς ὡς βόθρος (εἰκ. 5). Εἰς βάθος 0,50 μ. κάτωθεν τοῦ ἑλληνιστικοῦ τούτου δαπέδου καὶ τῆς ἑστίας ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιος κατασκευὴ ἐκ μικρῶν πλακῶν σχιστολίθου τοποθετημένων ὀρθίων, πιθανώτατα ἐσχάρα, ὡς δεικνύει, ἐκτὸς τοῦ χαρακτηριστικοῦ σχήματος [4], ἡ παρουσία ὀστῶν καὶ τέφρας ἐντὸς τῆς « ἐσχάρας » καὶ ἄνωθεν αὐτῆς. Τὰ περισυλλεγέντα ἐκ τοῦ χώρου τούτου ὄστρακα, ὧν τινα ἀττικὰ μελανόμορφα

4. Πρβλ. τὴν ἐσχάραν τῆς Ἰασοῦ, D. Levi, Ann. 45/46, N.S. 29/30 (1967/68) σ. 569, 571, εἰκ. 39. Εἶναι γνωσταὶ καὶ ἡ τῆς Δρήρου (Σπ. Μαρινάτος, BCH 60 (1936) πίν. XXXI, Πρινιᾶ (L. Pernier, Ann. I (1914) σ. 41, εἰκ. 15), οἰκιῶν Φαιστοῦ (D. Levi, Ann. 35/36, N.S. 19/20 (1957/58) σ. 271, εἰκ. 107, καὶ ἐκ τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἑλληνικῶν οἰκιῶν τῆς Λατοῦς (Β. Χατζημιχάλη, BCH 95 (1971) σ. 217, εἰκ. 52 - 53). Πρβλ. καὶ τὰ δωμάτια γεωμετρικῶν οἰκιῶν τῆς Ἄνδρου μὲ περίπου κεντρικὰς ἑστίας: Ἀ. Καμπίτογλου, ΑΕ 1970, πίν. 62, σ. 187.

καὶ πολλὰ ἄλλα στιλπνὰ μελαμβαφῆ, χρονολογοῦν τὴν « ἐσχάραν » κατὰ τὸν ΣΤ΄-Ε΄ αἰῶνα π.Χ. Μελανόμορφος ἀττικὴ κεραμεικὴ ἀνεκαλύφθη καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἑτέρου οἰκοδομήματος : τινὰ τῶν ὀστράκων ἔχουν παραστάσεις σφιγγῶν καὶ λεόντων, ἀνθέμια κλπ. (εἰ κ. 6). Ἀλλὰ καὶ γεωμετρικὰ ὄστρακα μὲ συγκεντρικοὺς κύκλους καὶ ταινίας ἀνεκαλύφθησαν σποραδικῶς, τινὰ ἀνατολίζοντα, ἓν μὲ ἔντυπον πλοχμὸν [5] (εἰ κ. 6) καὶ ἄλλο μὲ γραπτὸν θέμα πτηνοῦ (εἰ κ. 7), τμήματα πρωτοκορινθιακῶν κοτυλῶν μὲ ὁριζοντίας λαβὰς καὶ λεπτάς, ἐρυθράς, ὁριζοντίας γραμμὰς παρὰ τὰ χείλη [6], καὶ τὸ κατώτερον τμῆμα κορινθιακῆς κοτύλης καὶ « πλημοχόης » [7] (εἰ κ. 8). Ἡ κεραμεικὴ (καίτοι οὐχὶ ἐξ ἀδιαταράκτων στρωμάτων, λόγῳ τῆς ἐπὶ αἰῶνας χρήσεως τοῦ αὐτοῦ χώρου καὶ τῶν ἐπαλλήλων κατασκευῶν) διαφωτίζει πάντως τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ ἀξιολόγου τούτου λιμένος, αἵτινες ἦσαν πυκναὶ ἤδη κατὰ τοὺς πρωίμους ἑλληνικοὺς χρόνους. Ὁ χῶρος παρὰ τὴν ἑστίαν ἀπέδωσεν ἓν σχεδὸν ἀκέραιον δίωτον ἀγγεῖον μετὰ ποδός, μέλαν μὲ λευκὰς ταινίας τοῦ Γ΄ αἰῶνος π.Χ. [8] (εἰ κ. 9) καὶ ὀστέϊνον ὀκτώσχημον πλακίδιον ἐκ πόρπης μὲ χαρακτοὺς συγκεντρικοὺς κύκλους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται αἱ προσφύσεις τῆς



Εἰκ. 7. Ἀνατολίζον ὄστρακον μὲ πτηνὸν



Εἰκ. 8. Τμήματα κορινθιακῶν ἀγγείων ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

5. Πρβλ. τοὺς πλοχμοὺς ἐπὶ πίθων τῆς Σίφνου, BSA 44 (1949) πίν. 20, ἀριθ. 11, 13 - 16.

6. Πρβλ. Brock, Fortetsa, πίν. 104, ἀριθ. 1346.

7. Πρβλ. O. Broneer, Hesperia 20 (1951) πίν. 91 C καὶ Hesperia 7 (1938) σ. 592, εἰκ. 18, ἀριθ. 138 (ὑστεροκορινθιακὸν τοῦ ΣΤ΄ αἰ. Τὸ τῆς Ἁγίας Πελαγίας ἴσως παλαιότερον).

8. Πρβλ. H. Thompson, Hesperia 3 (1934) σ. 320, εἰκ. 5, ἀριθ. A 31 καὶ σ. 315 διὰ τὴν χρονολόγησιν.



Εἰκ. 9. Ἀγγεῖον ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

περόνης καὶ τῆς ὑποδοχῆς αὐτῆς[9] (εἰκ. 10).

9. Πρβλ. C. Blinkenberg, Fibules grecques et orientales, 1926, σ. 266, εἰκ. 310, τύπος XV 1h, ἐκ Λίνδου. Ὁ τύπος, προελθὼν ἐκ τῶν μετὰ σπειρῶν πορπῶν, σ. 264, ἀπαντᾷ ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον δεῖγμα μὲ τὰ γωνιώδη μικρὰ δισκάρια εἶναι ἀσφαλῶς ὄχι παλαιότερον τοῦ Δ΄ ἢ Γ΄ αἰῶνος.

Ἡ κατασκευὴ τῆς ἑλληνιστικῆς ἑστίας, εὐθὺς ἄνωθεν τοῦ χώρου ὅπου εἶχεν ὑπάρξει ἡ παλαιοτέρα «ἐσχάρα», δημιουργεῖ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι τὸ καλῆς κατασκευῆς κτήριον τὸ περιβάλλον αὐτὴν εἶναι δημοσίας χρήσεως, οὐχὶ πάντως ἱερᾶς. Ἐλπίζεται ὅτι ὁ χαρακτὴρ τοῦ χώρου θὰ ἀποσαφηνισθῇ κατὰ τὴν ἑπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὁπότε θὰ ἑνοποιηθοῦν τὰ ἀνασκαφικὰ τετράγωνα καὶ θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ παροχὴ κατόψεων καὶ τομῶν. Προσθέτομεν ὅτι ἄνωθεν τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος διεπιστώθη τοῖχος νεώτερος, πιθανῶς ὑστάτων ἑλληνιστικῶν ἢ καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εὐθὺς κάτωθεν τῆς «ἐσχάρας» καὶ νοτίως αὐτῆς ἀνεκαλύφθη τμῆμα ΥΜ ΙΙΙ Β δωματίου μὲ σαφῆ γνωρίσματα καταστροφῆς ἐκ πυρός (εἰκ. 11), νοτίως δὲ αὐτοῦ χῶρος μεταξὺ τοῦ δωματίου τούτου καὶ ἄλλου ἐξωτερικοῦ ἰσχυροῦ τοίχου, ἀμέσως ἄνωθεν τῆς θαλάσσης, πλήρης ὀστράκων τῶν αὐτῶν χρόνων μὲ καλὴν διακόσμησιν. Ὁ χῶρος αὐτὸς ἀπέδωσε καὶ ψῆφον περιδεραίου ἐκ στεατίτου κολουρο-



Εἰκ. 10. Ὀστέϊνον πλακίδιον ἐκ πόρπης ἐξ Ἁγίας Πελαγίας



Εἰκ. 11. Ἀριστερὰ ἡ ἑλληνικὴ ἐσχάρα. Δεξιὰ τμῆμα δωματίου ΥΜ ΙΙΙ Β χρόνων ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

κωνικήν (εἰκ. 12). Εἷς ἄλλος τοῖχος ἀναλόγου κατασκευῆς, ἀνακαλυφθεὶς βορείως τῆς «ἐσχάρας», ἀνήκει ἐπίσης εἰς τοὺς ΙΙΙ Β χρόνους, ὡς δεικνύουν καὶ τὰ ὄστρακα. (Οὕτως ἡ κατασκευὴ τῆς «ἐσχάρας» διέσπασε τὸ ΥΜ ΙΙΙ Β στρῶμα). Τὰ περισσότερα ὄστρακα ἀνήκουν εἰς τὴν περίοδον αὐτήν, ὑπάρχουν ὅμως σποραδικῶς (προφανῶς ἀναμειχθέντα ἐκ παλαιοτέρων στρωμάτων κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν ΙΙΙ Β τοίχων) καί τινα ΜΜΙΙΙ/ΥΜ Ι μὲ συνδεομένους δίσκους, στολιδώσεις κλπ., ἓν ΥΜ ΙΙ μὲ χαρακτηριστικὴν σειρὰν φύλλων τοῦ «Palace Style» καί



Εἰκ. 12. Ψῆφος ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

τινα ΥΜ ΙΙΙ Α. Τινὰ ΙΙΙ C ὄστρακα σημειοῦν τέλος τὴν φάσιν λήξεως τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ἐγκατάστασις ἐπαναλαμβάνεται κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἐπιλογὴν χαρακτηριστικῶν ὀστράκων ἐκ τῶν περισυλλεγέντων παρέχομεν εἰς τὴν εἰκ. 13. Τεμάχια ΥΜ Ι πίθων μὲ ἀνάγλυφα σχοινία καὶ ἄλλων μὲ ἐκφυλισμένα σχοινία δηλούμενα διὰ ταινιῶν μὲ ἀραιὰς χαρακτὰς γραμμάς (ΥΜ ΙΙΙ) προέρχονται ἐξ ἀποθηκῶν οἰκιῶν.

Ἡ βραχώδης διαμόρφωσις τῆς Σούδας καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπιχώσεως προεκάλεσαν σχεδὸν τελείαν ἐξαφάνισιν τῶν ἐπ' αὐτῆς κτισμάτων. Ἐπεσημάνθησαν ὅμως καὶ ἠρευνήθησαν μερικῶς πρόχειρα κτίσματα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων κυρίως εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ ἀκρωτηρίου, τομαὶ τῶν σχιστολιθικῶν πετρωμάτων διὰ μικρὰς ἰσοπεδώσεις καὶ μία δεξαμενὴ μνημονευθεῖσα ἤδη ὑπὸ τοῦ Taramelli [10].

10. Mon. Ant. 9 (1899) σ. 318.

Παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀμμώδους ἀκτῆς, δυτικῶς τοῦ ναΐσκου, ἠρευνήθη κεραμοσκεπὴς τάφος τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. συλημένος, καὶ παρετηρήθη δωρικὸν πώρινον κιονόκρανον ἐντειχισμένον εἰς τοῖχον ρωμαϊκόν. Ἐπεσημάνθη ἐπίσης ὁ χῶρος, ὁπόθεν ὁ A. Evans εἶχε περισυλλέξει τὰ νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ὀξφόρδης εὑρισκόμενα ἀγγεῖα ΙΙΙ Β χρόνων: δὲν εἶναι οἱ λόφοι οἱ νοτιοδυτικῶς τῶν ἀρχαίων λειψάνων, ὡς γράφει ὁ Evans [11], ἀλλὰ ἡ «ρεματιὰ» βορειοδυτικῶς τῆς Σούδας, ἡ καλλιεργημένη σήμερον κυρίως μὲ ἀμπέλους καὶ καταλήγουσα εἰς μικρὸν κόλπον ἀμέσως βορείως τοῦ κόλπου τῆς Ἁγίας Πελαγίας. Ἡ θέσις καλεῖται Κλαδισός, διατηροῦσα ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν.

Δοκιμαί τινες ἐντὸς τῆς κοιλάδος τῆς Ἁγίας Πελαγίας, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, παρὰ τὸ εὐρὺ φρέαρ, κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνευρεθῆ τὸ γνωστὸν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν νέου τοξότου παριακῆς τέχνης τοῦ ΣΤ' αἰῶνος π.Χ. [12], ἀπέβησαν ἀρνητικαὶ λόγῳ τοῦ ἐμφανισθέντος εἰς βάθος 2 μ. ὕδατος. Ἀλλὰ πτωχὴ στήλη ἐκ σχιστολίθου ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ ἐπιγραφὴν [Λ]ΥCΙΠΟC (εἰκ. 14), παρα-

11. PM I, σ. 299, σημ. 2. Ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἡ αὐτόθι μνεία θολωτῶν τάφων, ἀντὶ θαλαμοειδῶν.

12. Ὁ Evans, ἔ.ἀ., λέγει ὅτι τὸ φρέαρ ἢ δεξαμενή (tank), κατὰ τὴν ἐξόρυξιν τῆς ὁποίας ἀνευρέθη τὸ ἀνάγλυφον, εὑρίσκεται «a little above the coast guard station», ἐνῷ αὕτη εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ λοφίσκου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ οἰκία τοῦ τελωνοφύλακος, ἐρειπωμένη σήμερον. Ὅτι ἡ ἐξ Ἀχλάδας προέλευσις τοῦ ἀναγλύφου, ἣν ἀναγράφει ὁ κατάλογος τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, εἶναι ἐσφαλμένη, ἐσημείωσεν ἤδη ὁ Pendlebury, Arch. of Crete, σ. 347, σημ. 1.

δοθεῖσα ὑπὸ χωρικοῦ καὶ προερχομένη ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἐκ τοῦ δυτικῶς τοῦ φρέατος καλαμῶνος, ἐπιβεβαιοῖ τὴν αὐτόθι ὕπαρξιν νεκροταφείου ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα.

Ἄφθονος παρουσία τμημάτων ὀρείας κρυστάλλου (εἰκ. 15) καθιστᾷ τέλος πιθανὴν τὴν ἐξ Ἁγίας Πελαγίας προέλευσιν τοῦ ὑλικοῦ τούτου (ὡς καὶ τοῦ σχιστολίθου) κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους [13]. Κατὰ πληροφορίας κατοίκων τῆς περιοχῆς ὁμοία κρύσταλλος ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ κόλπου καὶ ἐπίσης βορείως αὐτοῦ εἰς θέσιν Ξενάκω.

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τῆς ἐν Ἁγίᾳ Πελαγίᾳ ἀρχαίας πόλεως ὑπενθυμίζομεν ὅτι αἱ ἀπόψεις τῶν τελευταίως ἀσχοληθέντων κλίνουν ὑπὲρ τῆς ταυτίσεως πρὸς τὸ Δῖον [14]. Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ σημείου εὑρέσεως τοῦ παριακοῦ ἀναγλύφου, παρὰ τὴν ἀκτήν, καὶ τὴν ἀνακάλυψιν ἀξιολόγων ἑλληνικῶν κτηρίων εἰς Ἁγίαν Πελαγίαν, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ δεχθῶμεν ὁριστικῶς ὅτι ἡ ἀξιολογωτέρα πόλις τῆς περιοχῆς ἔκειτο εἰς τὴν καταλληλοτάτην αὐτὴν θέσιν καὶ ὄχι εἰς ἑτέραν. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἂν αὕτη ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἐκ τοῦ σημαντικῶς ἀπέχοντος ἀκρωτηρίου Δῖον. Ἀμφιβάλλω μάλιστα ἂν ὑπῆρχε πόλις Δῖον, καθ' ὅσον εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Πτολεμαίου (Γεωγρ. Ὑφήγησις, C. Müller, 3, 17, 7), ὅπου παρέχεται ὁ κατάλογος τῶν πόλεων τῆς βορείου ἀκτῆς μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καὶ μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν (ἐκτὸς τῆς Πανόρμου, πιθανῶς παραλειφθείσης ἀρχικῶς λόγῳ συγχύσεως πρὸς τὸ Παντομάτριον καὶ προστεθείσης ἐκ τῶν ὑστέρων), ἤτοι: Ζεφύριον ἄκρον, Ἡράκλειον, Πάνορμος, Ἀπολλωνία, Κύταιον, Δῖον ἄκρον, Παντομάτριον, Ρίθυμνα, Ἀμφιμάλης κόλπος, Δρέπανον ἄκρον, δὲν ἀναγράφονται μόνον πόλεις, ἀλλὰ καὶ καίρια σημεῖα τῆς παραλίας καθορίζοντα τὴν θέσιν τῶν πόλεων [15]. Ἕνεκα τούτου πιθανωτέραν θεωρῶ τὴν ταύτισιν τῆς ἐρευνηθείσης ὑφ' ἡμῶν ἐγκαταστάσεως τῆς Ἁγίας Πελαγίας πρὸς τὸ Κύταιον [16], λόγῳ καὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως (ἐκ τοῦ κύτος = σκάφος, τὸ κοῖ-

13. Warren, Minoan Stone Vases, σ. 137.

14. Pendlebury, ἔ.ἀ., σ. 347, P. Faure, Κρητικὰ Χρονικά, 13 (1959) σ. 195. Ὁ N. Πλάτων, αὐτ. 2, 1948, σ. 353 καὶ σημ. 13, σ. 365, ὑπεστήριξεν ὅτι παρὰ τὴν Ἁγίαν Πελαγίαν ὑπῆρχε μόνον πρόχειρος λιμενικὴ ἐγκατάστασις καὶ ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἦτο ἐσωτέρω ἐπὶ λόφου παρὰ τὴν Ἀχλάδαν ἢ παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον Δῖον (τὸ νῦν τοῦ Σταυροῦ ἢ Ἅγιος Σώζων, ὅπερ εἰς τοὺς βενετικοὺς χάρτας, π.χ. Boschini, Il regno tutto di Candia 1651 πρῶτος χάρτης, ἀναγράφεται ὡς sassoso). Τὸ χωρίον τοῦ Buondelmonti, Creta Sacra I, σ. 9, ὅπου τὸ Δῖον συσχετίζεται πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρους Colucon (Κουλούκουνας) δὲν βοηθεῖ, διότι ὁ Κουλούκουνας (Ταλλαῖα ὄρη) εὑρίσκεται πολὺ δυτικώτερα, νοτίως τῆς Ἀστάλης (Μπαλῆ). Μόνη ἀκτὴ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Δῖον εἶναι ἡ τοῦ Φόδελε, δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου (ἀλλὰ περισσότερον ἀνοικτὴ τῆς τοῦ κόλπου Ἁγίας Πελαγίας), ὅπου ὀρθῶς τοποθετεῖ ὁ N. Πλάτων τὸ Παντομάτριον.

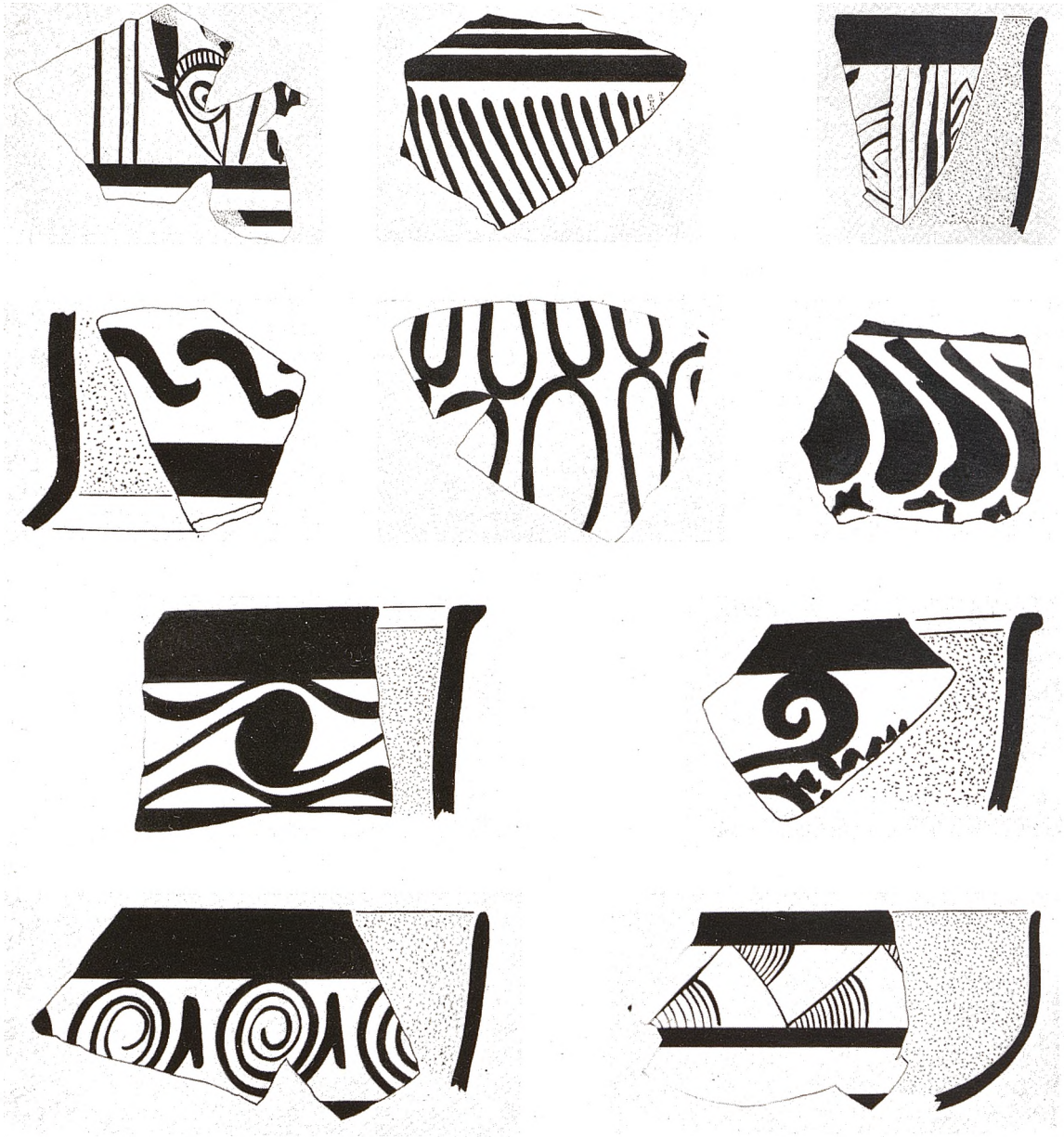
15. Ὁ Εὐσέβιος, Προπ. Εὐαγ., 5, 3, 2, μνημονεύει χρησμὸν ἀναφέροντα τοὺς «ναέτας Φαιστοῦ καὶ Τάρρας Δίου τε πολύρρου», ἀλλ' ἴσως πρόκειται περὶ συγχύσεως πρὸς τὴν Δῖαν, ἥτις καὶ εἰς Σταδιασμοὺς (C. Müller, Geogr. Graeci Minores, σ. 514), φέρεται ὡς Δῖος. Τὸ «Dium oppidum» τοῦ Πλινίου, Hist. Nat. 4, 59, θεωρεῖται ὡς προελθὸν ἐκ σφάλματος εἰς Pauly RE, λ. *Δῖον*. Ὁ Bursian, Geogr. von Griechenland 2, σ. 557, δέχεται μεταξὺ Ἁλμυροῦ καὶ Ἀκρωτηρίου Δίου μόνον δύο πόλεις, Ἀπολλωνίαν καὶ Κύταιον. Τὸ ζήτημα τῆς ὁριστικῆς ταυτίσεως θὰ λύσῃ ἐνδεχομένως ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν.

16. Περὶ τῆς μετ' ἀμφιβολίας ἀποδόσεως νομισμάτων εἰς τὸ Κύταιον, βλ. G. Le Rider, Monnaies Crétoises, σ. 18, σημ. 2.

λον τοῦ πλοίου) δηλούσης προφανῶς τὴν αὐτόθι σκαφοειδῆ κοιλάδα, ἀφοῦ καὶ σήμερον κατὰ κανόνα σκάφαι ὀνομάζονται αἱ κοιλάδες ἐν Κρήτῃ, ὡς π.χ. ἡ «σκάφη τοῦ Μεραμπέλλου», ἡ «σκάφη τοῦ Ἀποσελέμη» κλπ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Εἰκ. 13. Ὄστρακα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος Ἁγίας Πελαγίας





Εἰκ. 14. Ἐπιτύμβιον Λυσίππου ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

FOUILLES A HAGIA PELAGIA D'HÉRACLION

En 1971 des fouilles ont été effectuées par S. Alexiou et Mlle A. Kanta près de la chapelle de Hagia Pelagia, dans le golphe du même nom, ouest de Héraclion. La fouille a mis au jour les façades de deux bâtiments (l'un

très soigné, avec foyer) de l'époque hellénistique), et la petite rue qui passe entre elles; des anses d'amphores de Rhodes ont été trouvées, portant les noms des archontes ΑΡΜΟΣΙΛΑΣ et ΚΛΕΩΝΥΜΟΣ (respectivement 280 - 220 et 220 - 180 av. J.-C.), des monnaies (une de Béotie en argent, du IVe s., et une en bronze, probablement de la ville crétoise d'Arcadie), une plaque d'os appartenant à une fibule, et des tessons allant du VIIIe au IIIe s. av. J.-C.

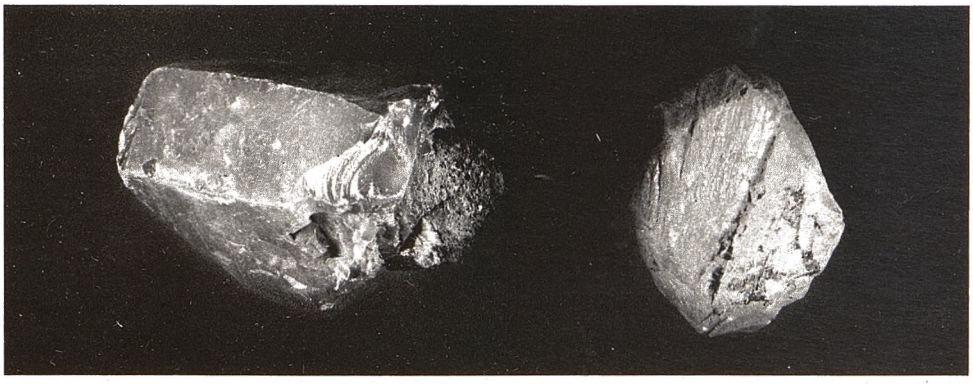
Sous le foyer du bâtiment hellénistique, une « eschara » du VIe s. a été découverte, et, sous celle - ci, des murs de maisons du MR III B. Quelques tessons sporadiques appartiennent au MR I, II, III A et III C.

Le lieu de provenance exact de la stèle funéraire du Ve s., ainsi que le site des tombes du MR III signalées par Evans, ont été identifiés.

Une pauvre stèle de l'époque romaine avec inscription de [Λ]ΥCΙΠΟC trouvée par un paysan non loin du lieu de trouvaille de la stèle classique, montre l'étendue de la nécropole des temps historiques.

En ce qui concerne l'identification de la ville grecque nous proposons Κύταιον au lieu de Δῖον, étant donnée la distance entre le site exploré (le seul dans la région ayant eu une installation importante) et le promontoire de Δῖον.

STYLIANOS ALEXIOU



Εἰκ. 15. Ὀρεία κρύσταλλος ἐξ Ἁγίας Πελαγίας

TWO PANATHENAIC DEDICATIONS IN ELEUSIS *

Among the numerous Panathenaic fragments found in Eleusis by K. Kourouniotis [1] the remains of two amphoras deserve special attention. No decoration is preserved on either vase, but the shape and make provide sufficient evidence for identification.

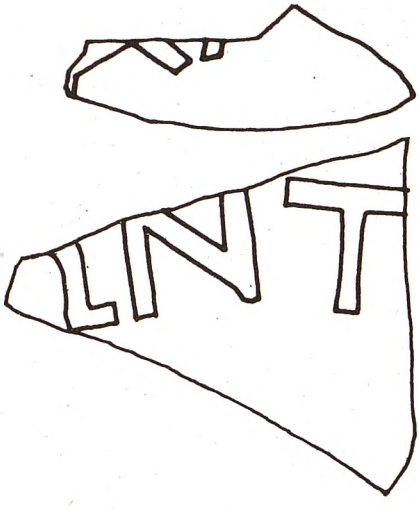
Little remains of both pieces : six joined fragments from the glazed bottom part of the first vase [2], two separate sherds from the same part of the other [3]. Both specimens bear inscriptions in beautiful monumental letters carefully painted in white on the black surface. Although the color has partially disappeared, the letters can be traced. Their form is identical on both vases.

The sherds of the second amphora give the date : the inside is covered by dull glaze. This occurs on Panathenaics since the third quarter of the fifth century B.C., but especially on



Fig. 1

Sketch 1



* The authors express their warm thanks to Olga Alexandri and to Athena Kaloyeropoulou. The drawings are by M. Marangaki - Foundoukou.

1. Very few of them are published; ABV 412. 1 - 3 and the next one; JdI 52 (1937) 37.3; AM 17 (1892) 126.

2. Preserved dimensions : h. 14,5 cm, w. 26 cm; thickness 9 cm.

3. Preserved dimensions: a — 4,7 cm × 1,9 cm, b — 6 cm × 4,6 cm, thickness 5 mm.

the amphoras of the Kuban group [4]. During the years of the Peloponnesian war, Attic potters did not always have the usual well « matured » clay [5] at their disposal. To improve the quality of the vases, a coat of inferior glaze was applied over the interior [6]. The make of the two scraps corresponds to the vases of the Kuban Group; the shape of the letters and the make of the other amphora confirm that both pieces are contemporary.

There seems to be little hope of recovering the inscription on the two fragments [7]. They did not belong to the same line. The smaller fragment comes first; traces of two letters are discerned; one X and the end-tail of another letter. The second sherd preserves three letters:]ωντ[(fig. 1; sketch 1).

The other amphora affords some possibility of interpreting the inscription of the three lines [8]. The beginnings of the last two lines are preserved. In the first line, a mu remains from the name of the dedicator, followed probably by his patronym and demotikon. The second line states proudly his Athenian citizenship : Ἀθηναῖ[ος. Afterwards something like [νικήσας ἄνδρας] may be amended. The third line specifies the contest in which he won in the Panathenaic games : δω-λιχ[όν (fig. 2; sketch 2). It might have been terminated by the dedication to both Eleusinian goddesses.

There is a misspelling in the word dolichos –an omega takes the place of the omicron. The Ionian alphabet was just introduced into official use in Athens and omega and eta appear on several Panathenaic amphoras from this period [9]. This is, however, an exception : until 336 B.C. the game inscription on the Panathenaic uses the old Attic alphabet. The dolichos was the longdistance race. It may be remembered that on a fragment of an archaic amphora from the Acropolis, the name of the diaulos –the double race– is misspelled with two lambdas [10].

Our fragments represent the fifth known instance of an inscribed dedication of Panathenaic amphoras. At the end of the sixth century B.C., a prize amphora of the Leagros Group was dedicated to Athena Chalkioikos in Sparta [11]. In the beginning of the fifth century, a Damon had incised

4. Thin glaze covers exceptionally the interior of few archaic Panathenaics; regular thick brownish glaze was observed inside of following Panathenaic amphoras : two by the Achilles Painter (ABV 409.4 and a fragmentary one in the Kerameikos — cf. Frel, The Panathenaic Amphoras, Kerameikos Book 2, 1972, fig. 13), one of the Robinson Group (ABV 410.1), two vases of the Kuban Group in London, some fifteen fragments of the same group in the Kerameikos, six similar fragments in Eleusis.

5. Cf. J. V. Noble, The Technique of Attic Painted Pottery (New York, 1966), p. 3.

6. Some Attic liquid measures of the fourth century were glazed inside, cf. M. Lang, The Athenian Agora X (1964), p. 63 LM 21, 23, 26, 27; cf. also V. Grace (who kindly brought this fact to our knowledge), Hesp. 40 (1971), 81, n. 74.

7. Height of the letters : 18 mm.

8. Height of the letters ; 18 - 22 mm.

9. ABV 410. 2 - 5 (Robinson Group); 411.4 (Kuban Group); 412. 1 - 2 (Hildesheim Group).

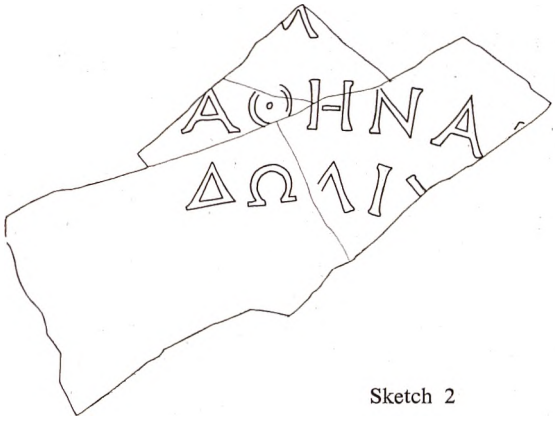
10. Graef nr. 921.

11. G. Dickins, BSA 13 (1906/7), 151 f., pl. V; ABV 369. 112.



Fig. 2

his dedication in Corinthian letters on a Panathenaic presented to Poseidon in the sanctuary of Isthmia [12]. It may be mentioned that the vase was decorated by the Kleophrades Painter – the shield device is a Pegasus [13]. The second vase was presented to Zeus Labraundeus in Asia Minor [14]. It dates from the third quarter of the fourth century B.C. and the inscription, placed in the panel of the reverse,



Sketch 2

12. O. Broneer, Hesp. 27 (1958), 30 f., no. 35, pls. 14a, 15a.

13. D. von Bothmer kindly confirmed the attribution which he already made.

14. P. Hellström, Labraunda II 1 - Pottery (Lund 1965) 7 ff. All Panathenaics reproduced on plates I - III belong to the dedication; they are by the same hand.

is comparable with the fragmentary text from Eleusis :

]ικλῆς Καλ[λι]κλέου[ς
Ἡρακλειώ[της νι]κήσας
ἄνδρας [στάδιον] Διῖ

There is no need to add a fourth line for which no space exists in the panel. Finally, an unpublished dedication found in Rhodes is still a little later [15].

The Panathenaics dedicated in Eleusis may have had a special significance. They were most likely won in the games celebrated in 402 B.C. The fact that the dedicator, presenting them to the Eleusinian goddesses, stressed his Athenian citizenship, manifestly emphasized the national reconciliation achieved in the reunification of Eleusis with Athens.

NIKI METAXA - PROKOPIOU - J. FREL

15. We owe the information about this important find to Eos Zervoudaki. One neck with the head of Athena from the same deposit was already reproduced : Arch. Delt. 23 (1968): Chron. pl. 403a.

THE INSCRIPTION ON THE THERON STELE

In a recent number of this journal [1] Ortolf Harl has reviewed the story of Fauvel's Theron stele and of the Agora stele I 2056, found on the site of Fauvel's house and generally taken to be identical with the Theron stele. He has concluded that though there are similarities between the two there are also important differences and it is better to suppose that they are not the same and that two separate though similar stelai existed. This separatist idea is not a new one. It was proposed in 1961 by Miss Guarducci [2], but Miss Harrison's reply [3] in 1965 seemed to settle the question in favor of the identity of the two pieces.

Mr. Harl, like everyone else, is willing to overlook most of the small discrepancies between the nineteenth century records of Fauvel's stele and the stele actually found at the Agora, but he finds the inscription an insuperable obstacle. The existing letters

1. A A A IV (1971), pp. 417 - 425.

2. Apud Gisela M.A. Richter, The Archaic Gravestones of Attica, p. 169.

3. Evelyn B. Harrison, The Athenian Agora, XI, Archaic and Archaistic Sculpture, pp. 43 - 45.

on the Agora fragment, he admits, might indeed be restored as the genitive ending of the name Theron, but if we keep the same letter spacing there is room for at least four, if not five letters at the beginning. In other words, the restoration [Θέρ]ονος on the Agora stele seems to be too short by one if not two letters. Miss Guarducci had made the same point : « a sense of harmony would in fact require not three but at least four letters before -ονος ».

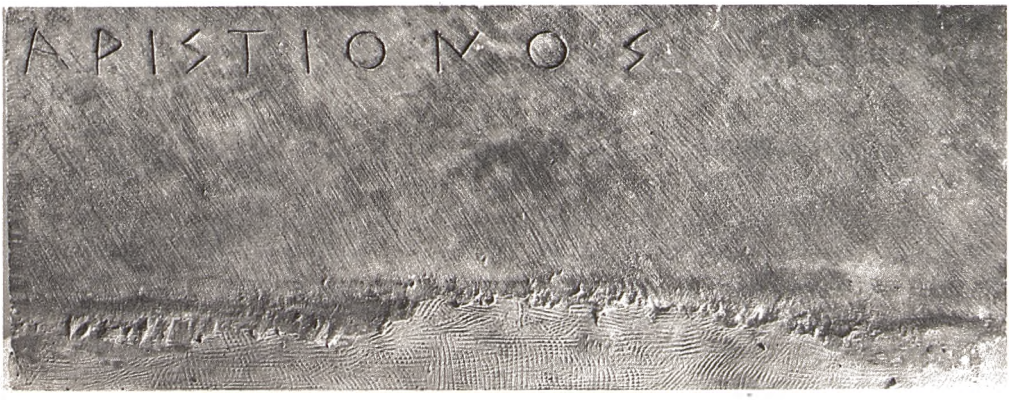
But we are not dealing here with a fifth century stoichedon text with each letter rigidly confined in its checker square. Archaic artists were not bound by such a convention. Look at the Aristion stele [4] and you will see that the artist's signature (here fig. 1) starts off with rather wide spacing and then closes in towards the end. On the other hand the name of the deceased (here fig. 2), on the base of the same monument, starts off with closer spacing and then widens out. Now look at the Vulliamy drawing of the Theron inscription (here fig. 3). This drawing is obviously a careful one and it compares favourably with the letters that still exist on Agora I 2056 [5].

4. Richter, Archaic Gravestones, No. 67.
5. Agora IX, Pl. 20.

Fig. 1. The Aristion Stele : the Artist's Signature (Alison Frantz photo)



Fig. 2. The Aristion Stele : the name of the deceased (Alison Frantz photo)



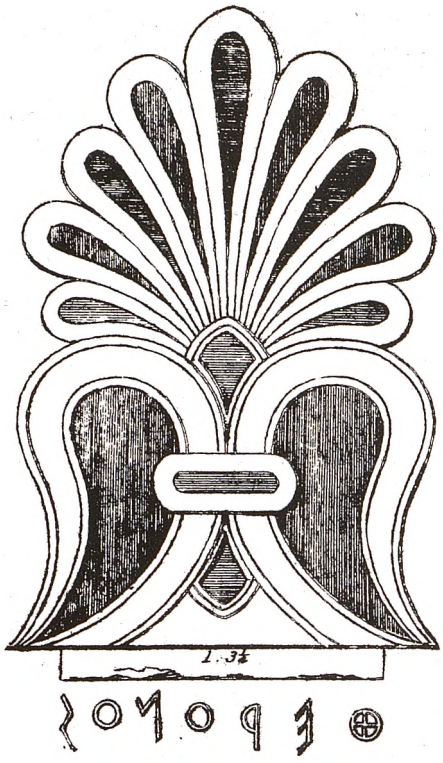


Fig. 3. The Vulliamy Drawing of the Theron Inscription (after Agora XI, Pl. 20).

Since Vulliamy knew no Greek (he describes the inscription as « a word in ancient Greek letters ») he would not have been tempted to improvise but must have drawn and plotted the letters just as he saw them. If now we measure on the Vulliamy drawing the space occupied by the *three* letters Θερ, we will see that they occupy almost exactly the same amount of space as the *four* letters ονος. They are simply a bit more widely spaced. This observation should settle the questions about spacing and harmony.

Mr. Harl seems loath to believe that traces of the rho exist on the Agora stele and on his Figure 5 he marks with an arrow « Der vermutete Rest des Rho ». But his arrow on the photograph is about one centimeter too far to the right and this, in view of the reduced scale of the picture, means about two centimeters in reality. The rho is not where Mr. Harl indicates, but where Miss Harrison shows it in her drawing and photograph. The traces, though not immediately apparent are quite easily seen on the stele itself in the basement of the Stoa of Attalos with the aid of a portable electric lamp. I present here a new photograph and drawing (fig. 4). The lines are delicate and sure just as they are in the four well-preserved letters. The position of the rho is exactly as shown in the Vulliamy drawing with the loop about on a level with the circle of the neighbouring omicron so that the vertical would have dropped somewhat lower. This, however, is not a case of the rho « being placed somewhat lower on the stone than one would have expected » as Miss Harrison puts it [6], a notion which Mr. Harl picks up and makes into a remarkable bow-shaped arrangement. The rho is in fact no lower than most of the other letters. It is rather the omicron that is small and high, a very common phenomenon.

There can be no doubt, I think, that the Agora stele, found on the site of Fauvel's house along with a number

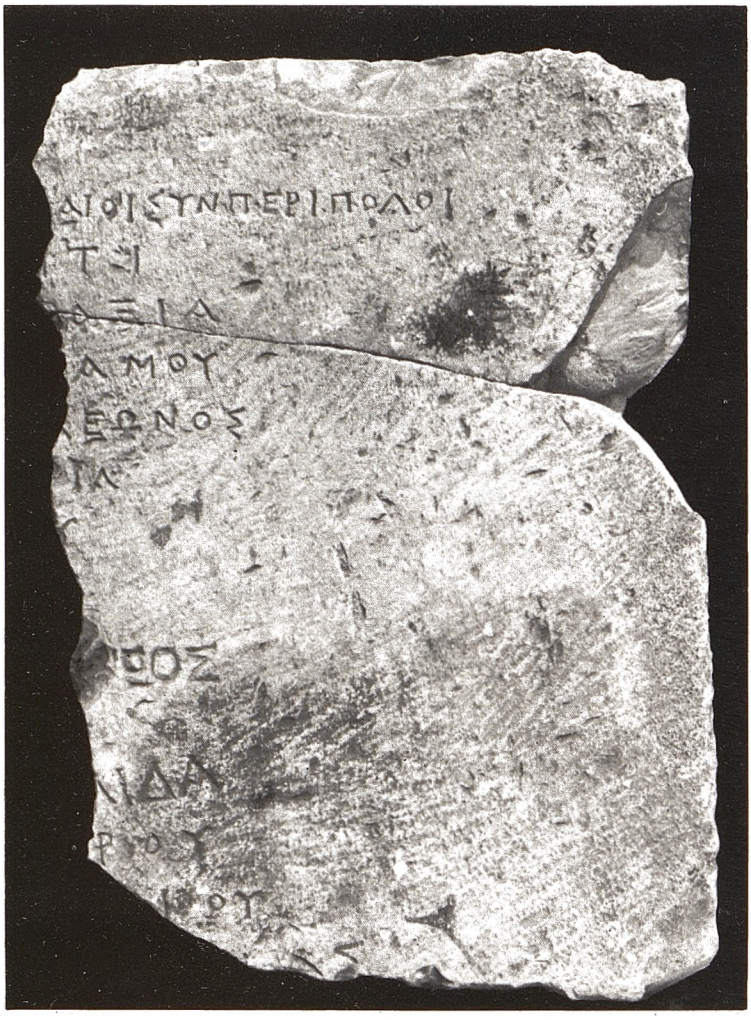
6. Agora XI, p. 44, note 161.



Fig. 4. Agora I 2056 : The Inscription. Photograph and drawing

of other marbles known to have belonged to him, is a sadly battered remnant of the handsome stele once owned by Fauvel.

EUGENE VANDERPOOL
American School of Classical Studies. Athens.



Εἰκ. 1. Τμῆμα ἐνεπιγράφου στήλης ἐκ Κατούνας Ἀκαρνανίας

ΣΥΜΠΕΡΙΠΟΛΟΙ ΑΡΤΕΜΙΤΙ

Ἀπὸ τὴν Κατούναν τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπου εὑρέθησαν τυχαίως, μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἀγρινίου δύο συνανήκοντα τεμάχια ἀσβεστολιθικῆς στήλης σώζοντα τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν αὐτῆς καὶ τὸ τέλος ἑπτὰ στίχων ἐπιγραφῆς, ὡς καὶ τὸ τέλος πέντε στίχων ἄλλων δύο ἐπαλλήλων ἐπιγραφῶν (εἰ κ. 1).

Ἐκ τῶν σωζομένων σημαντικὰ εἶναι τὰ εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους ἀναγιγνωσκόμενα καὶ δυνάμενα νὰ συμπληρωθοῦν. Οἱ ἐν συνεχείᾳ στίχοι ἀπετέλουν

κατάλογον ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα οὐδόλως συμπληροῦνται μετ' ἀσφαλείας, διότι διατηρεῖται μόνον τὸ τέλος τοῦ πατρωνυμικοῦ. Παρατηρεῖται ἐξ ἄλλου ὅτι τὰ γράμματα εἰς τοὺς στίχους 8, 9 καὶ 12 εἶναι μεγαλύτερα καὶ ὑστερώτερα ἀνήκοντα εἰς νεωτέραν χάραξιν. Ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ἐπιγραφή, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ὕφους αὐτῆς ἐν γένει, συγκρινομένη πρός, καὶ δι' ἄλλους λόγους παραβαλλομένην, κατωτέρω ἐπιγραφὴν ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος τοῦ Ashmolean Museum, φαίνεται σύγχρονος ἢ ὀλίγον ἀρχαιοτέρα ταύτης. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐλάσματος χρονολογεῖ ὁ L. Robert : « De la haute époque Hellénistique, disons du IIIe siècle »[1]. Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἂν μὴ καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., θὰ ἀποδώσωμεν καὶ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τῶν συμπεριπόλων.

Τὰ σωζόμενα ὡς καὶ τὰ δυνάμενα νὰ συμπληρωθοῦν ἔχουν ὡς ἑξῆς :

1 *Ἀθην]αῖοι συνπερίπολοι*
Ἀρτέμι]τι.
]αξία
]άμου
5 *Κλ]έωνος*
]ία
ο]υ
VACAT
]ΩΟΣ
VACAT
Α]ΙΔΑ
10 *]ρου*
]ίου
]Σ

Εἰς τὸν πρῶτον στίχον συμπληροῦται *Ἀθην]αῖοι*. Ὑποτίθεται τὸ τέλος ὀνόματος ἐθνικοῦ. Ἄγνωστον εἶναι ἂν προηγεῖτό τι αὐτοῦ. Ἐκ τῶν πιθανῶν γειτονικῶν (ἀκαρνανικῶν, ἠπειρωτικῶν, αἰτωλικῶν) ἐθνικῶν ὀνομάτων οὐδὲν προσφέρεται διὰ τὴν συμπλήρωσιν μετὰ ἴσης πιθανότητος, οὔτε δὲ ἐκ τῶν ἄλλων τόπων γίνεταί τι πιθανώτερον τῶν Ἀθηναίων, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ὅσα περὶ περιπόλων, περιπολαρχῶν κ.τ.τ. γνωρίζομεν —προβληματικὰ ἔστω— ἐξ Ἀθηνῶν[2].

Οἱ συμπερίπολοι, ὡς λέξις καὶ ὡς ἔννοια, εἶναι γνωστοὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ Κωρυκείου ἄντρου : " Εὔστρατος Ἀλκιδάμου Ἀμβρύσιος, συμπερίπολοι, Πανί, Νύμφαις "[3].

Εἰς τὸν δεύτερον στίχον συμπληρώνω *[Ἀρτέμι]τι*, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅμοιον τύπον δοτικῆς πτώσεως τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς εἰς ἀκαρνανικὰς ἐπιγραφάς, 3ου καὶ 2ου αἰ. π.Χ., ἐκ Στράτου καὶ Ἀστακοῦ[4].

Κατὰ ταῦτα ἐκ τῶν δύο πρώτων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς πληροφορούμεθα ὅτι Ἀθηναῖοι συμπερίπολοι ἀνέθεσαν εἰς ἱερὸν Ἀρτέμιδος τὴν στήλην καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐνδεχομένως ἐν τέλει τοῦ καταλόγου τῶν συμπεριπόλων ἀναγραφόμενα, κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς προαναφερθείσης ἐπιγραφῆς ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος τοῦ Ashmolean Museum.

1. L. Robert, Hellenica X (1955), σ. 284.

2. Βλ. L. Robert, ἔ.ἀ., σημ. 2, καί, ἐκ τῆς αὐτόθι ἀναφερομένης σχετικῆς βιβλιογραφίας, κυρίως G. T. Griffith, The Mercenaries of the Hellenistic World, 1935, σ. 86 - 88, καὶ M. Launey, Recherches sur les armées Hellénistiques, II, 1950, σ. 834, σημ. 1.

3. Τελευταίως L. Robert, ἔ.ἀ., σ. 285, σημ. 3 καὶ 4. Ὑπομνηματίζων τὸν Παυσανίαν ὁ Νικ. Παπαχατζῆς, Βοιωτικὰ - Φωκικά, 1969, σ. 406, σημ. 1, ἐπανέρχεται, φαίνεται, εἰς προγενεστέραν ἀνάγνωσιν καὶ ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς.

4. IG IX², 2, ἀριθ. 396 καὶ 435.

Ὁ τόπος προελεύσεως τῆς στήλης, ἡ Κατούνα, ταυτίζεται πρὸς τὴν Μεδιῶνα ἢ Μεδεῶνα, τὸ ἐθνικὸν δὲ εἶναι Μεδιώνιοι[5]. Καὶ εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ πληροφορία, ὅτι εἰς μεγαρικὴν ἐπιγραφὴν καταχωρίζεται μεταξὺ ἄλλων ψήφισμα καὶ τῶν Μεδιωνέων σχετικὸν πρὸς λατρείαν Ἀρτέμιδος (ἐν Μεγάροις)[6].

5. Μεδεών, Θουκ. 3, 106, Μεδιών, IG IV², I, 95 $_{13}$, καὶ Στέφ. Βυζ. ἐκ τοῦ Πολυβίου. Medion, LIV. 36, 11, 12. Ταυτίζεται πρὸς τὸν παρὰ τὴν Κατούναν ἀρχαιολογικὸν χῶρον, RE, XV, 102 (Kroll).

6. IG IX², 2, ἀριθ. 388.

Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς συμπληροῦμεν, συμπερίπολοι; Εἶναι Ἀθηναῖοι πολῖται; Ἐκ τοῦ σωζομένου μέρους τῶν πατρωνυμικῶν δὲν βοηθούμεθα ἐπαρκῶς διὰ νὰ κρίνωμεν. Οὔτε λύονται ἀσφαλῶς τὰ προβλήματα περὶ τῶν περιπόλων ἐν Ἀθήναις μὲ τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Κατούνης. Ἂν ὅμως ὑποθέσωμεν, ὡς εἶναι πιθανώτερον, ὅτι οἱ ἀναθέται εἶναι Ἀκαρνᾶνες, διατελοῦντες ἢ ἔχοντες διατελέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀθηνῶν ὡς περίπολοι, προστίθεται μία ἀκόμη μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ περίπολοι δὲν ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

"SYMPERIPOLOI ARTEMITI"

In Katouna, Acarnania, where the ancient Medeon or Medion is located, part of an inscribed stele came to light by chance. From the first two lines of the inscription it becomes probable that the stele was dedicated to Artemis by Athenian symperipoloi. From their names only the last letters of the patronymic are preserved, and this makes difficult further conclusions. The inscription is related to a contemporary or a little later bronze tablet in the Ashmolean Museum, as well as to a Megarian inscription. The probability is expressed that the dedicators were Acarnanians who were serving or had served as Athenian peripoloi.

F. PETSAS

ECONOMY IN THE MIDDLE MINOAN AGE

Stone vessels of various sizes were highly regarded in Ancient Egypt, where they were first produced; and in Crete, where later copies of the Egyptian exports were made. Cut from hard and coloured stone and probably used for religious purposes, or to contain cosmetics; they were certainly used as votive offerings for the dead.

Despite the intactable nature of the stone, they are of various shapes and beautifully made. In the stages of their manufacture, it appears that after the shape of the vessel had been fashioned, the inside of the resultant block was hollowed out. This, whether the vessel was to be cylindrical, conical or globular, must be true not only for utility but for strength; and the first step in what was indeed the most difficult part of the work was the boring of a hole into the heart of the stone [1]. After the initial boring the hole could be ground away to the required size and shape. Until the discovery of the tubular or hollow drill, this, although a rotating tool was used, must have been irksome and protracted. The invention of the tubular drill of copper laced with oil and the dust of powdered quartz or of the harder and more efficient corundum powder [2], was not only a safer, but a far more economical process, since less of the material had to be ground away, and as the drill went slowly deeper, more than half the refuse remained in position in the form of a cylindrical core, not impeding the drill, but guiding it in its vertical descent. When the drilling was sufficiently advanced, the core was broken off.

These cores were not wastes. Sometimes it seems that they were used as shapes for cylinder seals, to be smoothed down and themselves bored through with a smaller tubular drill so that after being engraved and finished, they could be securely tied to the person.

In Ancient Crete, smaller sections of these cores, were engraved and used as seals, not in cylindrical form but as discoids. The shape being in great estimation since it was a modernized form of a very ancient custom of using the vertebrae of large fish as amulets. These were first strung through the central hole through which the spinal cord had passed, and then later for convenience, through one, artificially made between the two faces of the roke.

A small group of these sections of stone cores, pierced laterally, have been found in Crete. In this case made of obsidian, volcanic glass, highly prized in antiquity for its semi - translucent colour and sombre beauty. Once cut and shaped, it could take the highest finish and polish. Hard enough to resist normal wear and proportionally lighter than many other minerals, it only had two disadvantages; its intractability in engraving and its ten-

1. This is seen by the marks of abrasion inside the vessels.

2. Probably from the Island of Naxos, where natural deposits are found. These were used in very ancient times.

dency to fracture. Yet on fracture it produced such a variety of cavities and fissures so unlikely to be repeated, that these were sometimes regarded as a motif in itself although the result of nature [3]. Such was the use to which two of these obsidian discoids in the Dawkins collection were seemingly put, (CMS VIII Nos. 39 and 40). The faces of these two pieces appear to be still in their state of natural cleavage without any attempt to fine down the given pattern. These two pieces have been dated to the Middle Minoan III period c. 1700 B.C. Another in the British Museum, Greek and Roman Department 1921 12-12.10 (CMS VII No. 38) appears to be a little later, since the natural fractures on one face have been smoothed down and the circular field is quartered by a simple cross [4]. This is engraving of the simplest kind being merely two saw cuts at right angles.

Another obsidian disc from the Metaxas Collection No. 1253 (CMS IV No. 166) appears to be the latest of these obsidian discoids. It is dated to the 2nd Transitional Phase, through which the Middle Minoan Age passes almost imperceptibly into the Late Minoan Age. The date of this piece is seen in the engraving of the long horned goat on side a, which had been smoothed down. Here are stylistic elements seen more explicitly in LMIb. Natural cleavage however remains on side b. This consisting of curved crevices in parallel formation has been largely unaltered as in the earlier examples, except for the upper part of the field, where the cleavage left a curved segment so like the body of a swimming dolphin that the engraver perforce was obliged to add fins, a tail and an eye.

Between the Metaxas seal and the two pieces from the Dawkins collection there is a gap of about one hundred years, which the British Museum piece CMS VII No. 38 barely reduces. This at a time when the making of seals was at that inventive stage preparatory to the great Palatial use at Knossos. It is, of course, possible that the engraving of the long - horned goat on the Metaxas piece – in itself a technical tour-de-force — was later than the original manufacture of the core section into a discoid seal, since the grace of the dolphin appears as mature as the agitation of the goat : and the leaving untouched the parallel crevices as deliberate as either, with that respect for the past which is a mark of Cretan seal use.

The recent discovery of another discoid in the reserve collection of the Department of Greek and Roman antiquities [5], however, provides a stylistic link between CMS VII No. 38 and CMS IV No. 166, since by chance the

3. Of the practice referred to by Aristophanes. Thesmoph. 425. See C. W. Kings comment, Antique Gems, p. 124.

4. Made in all probability by a thin copper tool laced with corundum. Such work would not cause any fracture in the material.

5. Reg. no. 1900. 2 - 12. 3. From a tomb at Trypiti on the island of Melos. Previously unpublished.

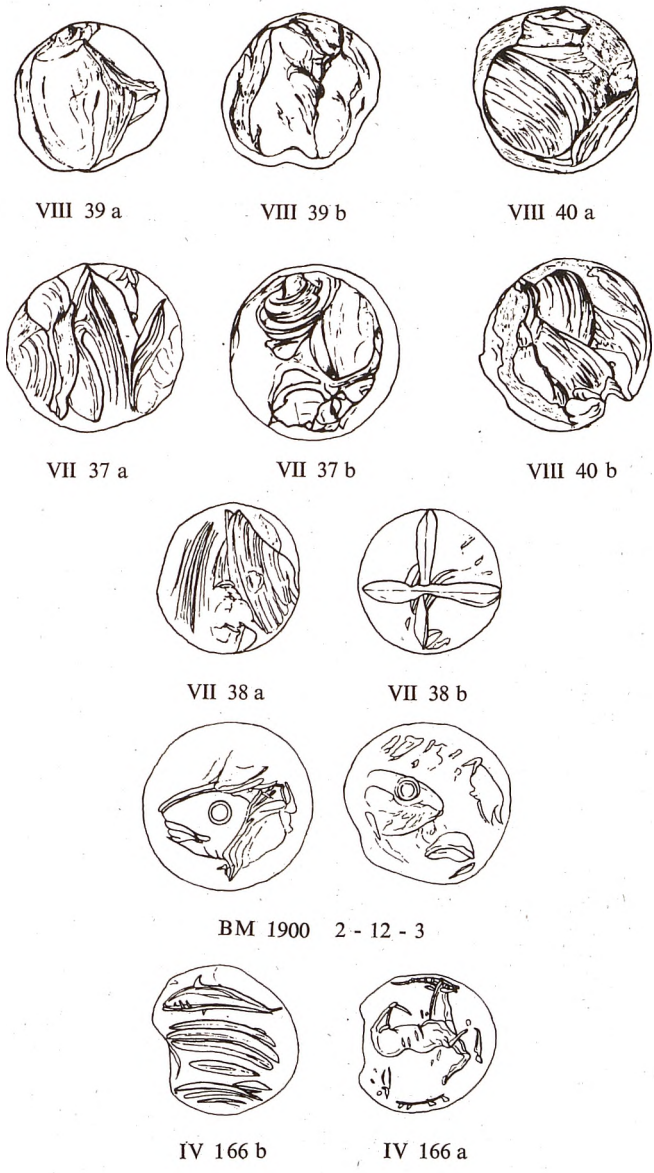


Fig. 1

patterns on this piece of obsidian, the result of cleavage, produced on the surface of each face a slightly curved triangular segment, which, with the addition of a small drill hole, make two fish heads. Strokes or lines have also been engraved above each head, which in one instance may represent seaweed; in the other some spines attached to the fish's head. With a minimum of effort and contrivance a telling likeness is secured, with a sense

of poise and movement in addition. On grounds of style and technique, this engraving is later than that of the plain cross on the earlier British Museum example, but earlier than the more sophisticated style of the Metaxas seal. Thus a sequence and process of development, which involved ingenuity, and economy; yet was not without humour.

V. E. G. KENNA

DIE GESANDTENSTELEN IM KERAMEIKOS

Die beiden Marmorstelen der in Athen gestorbenen ausländischen Diplomaten Pythagoras aus Selymbria und Thersandros und Simylos aus Kerkyra standen aufrecht und nahezu unversehrt am Südrand der Gräberstraße (Abb. 1), als S. Kumanudis sie 1870 bei der Ausgrabung des Ge-

Abb. 1. Die Gesandtenstelen von Norden.



biets auffand [1]. Ihre Epigramme waren bei der erneuten Untersuchung des Geländes südlich vom Tritopatreion durch A. Brueckner im Jahr 1910, also 40 Jahre nach der Aufdeckung der Stelen, noch unversehrt (Abb. 2). Heute sind sie kaum mehr zu entziffern.

Während Kumanudis die Stelen bis zur Unterkante ihrer Basen freigelegt hatte, deckte Brueckner den fünfstufigen pyramidenförmigen Bau unter der Stele des Pythagoras auf und erkannte das Straßenniveau zur Zeit der Anlage des Grabmals [2]. Es liegt etwa 1 m tiefer als das der benachbarten Giebelstele für die beiden Kerkyräer. So bestätigte der Erdbefund, was Stelenformen und Epigramme bereits C. Curtius hatten annehmen lassen [3]: die Pfeilerstele des Proxenos muß wesentlich früher aufgestellt worden sein als die Giebelstele der Gesandten aus Kerkyra. Curtius hatte den Aufenthalt des Pythagoras in Athen mit dem Eintritt Selymbrias in den attischen Seebund 451/50 [4] verbunden, obgleich das Amt eines Proxenos im Gegensatz zu dem des Presbeys nicht politisch

1. Πρακτικά, 1870/71, 8.
2. Friedhof am Eridanos 6 ff. u. Abb. 5.
3. AZ. 29 (1872) 29; vgl. auch U. Köhler, AM. 10 (1885) 366 Nr. 13.
4. a.O.

Abb. 2. Das Epigramm auf der Giebelstele für die Kerkyräer.



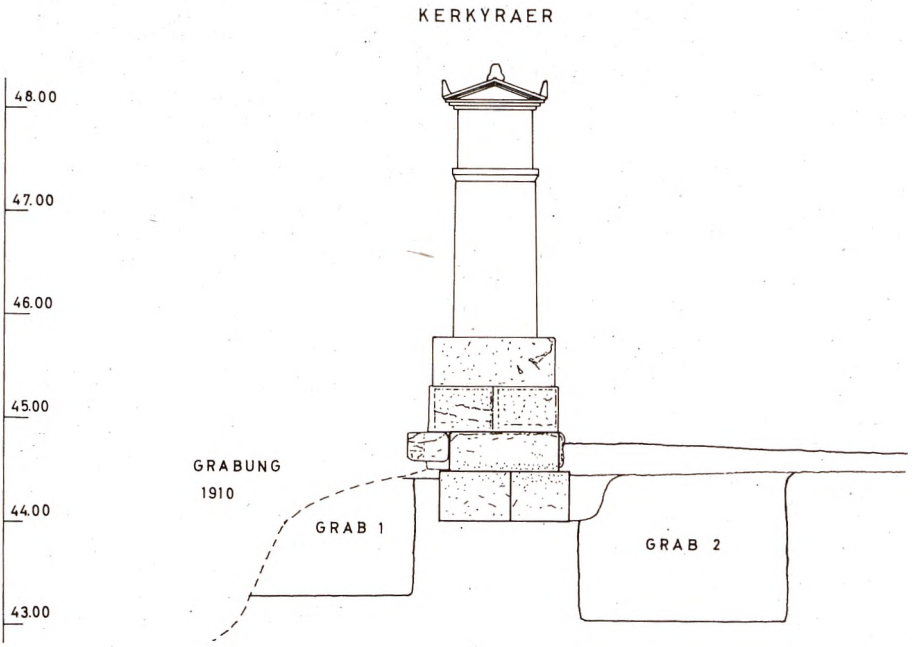


Abb. 3. Schnitt durch Gräber und Monumente der Kerkyräer.

ist[5]. Schriftzüge und Pfeilerform der Stele widersprechen einer Datierung in die Mitte des 5. Jahrhunderts nicht. Das Grab des Proxenos Pythagoras konnte bisher nicht gefunden werden[6]. Die Erschliessung eines Hohlraums innerhalb des Stufenunterbaus durch W. Hoepfner gibt hingegen Grund zur Annahme, daß womöglich die Urne des Verstorbenen innerhalb des Monuments verborgen ist.

Die beiden kerkyräischen Gesandten Thersandros und Simylos, so hatte man bisher aus der Stelenform und den Buchstabenformen des Epigramms geschlossen[7], mochten sich im Jahr 375 v.Chr. in Athen aufgehalten haben, um hier über die Aufnahme Kerkyras in den attischen Seebund zu verhandeln. Dieser dann abgeschlossene Vertrag ist durch die bekannte Urkunde im Athener Nat. Mus.[8] bezeugt.

Brueckner hatte das Monument lediglich bis zur Unterkante der zweiten Stufe freigelegt und, als in der näheren Umgebung der Stele kein

5. J. Beloch, Griech. Geschichte II[1], 153; M. Guarducci, Epigrafia Greca, 2, 29.

6. vgl. hierzu W. Peek, Kerameikos III 28.

7. Curtius, Brueckner, Peek, a.O. (Anm. 3; 2; 6).

8. Nr. 1467; H. Bengtson, Die Staatsverträge des Altertums 2, 218 Nr. 263.

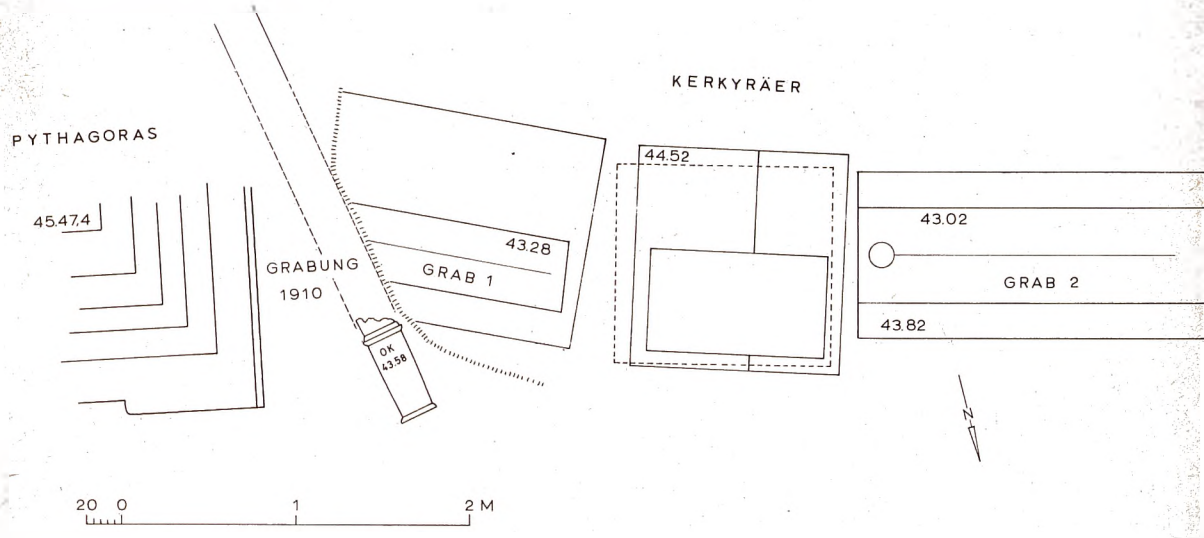


Abb. 4. Plan von Gräbern und Monumenten

Grab zu erkennen war, angenommen, die beiden im Epigramm Genannten lägen unter dem Sockel des Monuments[9]. Jedoch erst im Herbst 1971 brachten Untersuchungen nahe der Stele die Gräber zutage. Sie führten zu einer ganz neuen Interpretation des bestehenden Grabmals.

Unter dem zweistufigen Sockel der Giebelstele fand sich jetzt ein älterer, ebenfalls zweistufiger Aufbau aus sorgfältig bearbeiteten Kalksteinquadern, gegen den der obere Sockel um wenige Zentimeter nach Osten verschoben ist (A b b. 3). Westlich und östlich dieses Aufbaus, ausgehend von der gleichen Oberfläche, von der auch seine Baugrube einschnitt, lagen in größerer Tiefe zwei parallel zum Straßenrand orientierte Grabgruben (A b b. 4) : die östliche ungewöhnlich breit (Grab 1), mit Überresten eines an die Seite der Grubensohle geschobenen Skeletts, die westliche ungestört (Grab 2), mit dem Skelett eines etwa zwei Meter großen Mannes (A b b. 5). Lekythos und Strigilis lagen unmittelbar bei dem Toten; die übrigen Beigaben, 18 Tongefäße, fanden sich in der Füllerde der Grabgrube. Zwei Gefäße, ein Einhenkler und ein Becher (A b b. 6, Mitte), sind auf Grund von Ton und Firnis sicher nicht attisch. Die Lekythos und auch die übrige Schwarzfirniskera-

9. a.O. 9.



Abb. 5. Grab 2 westlich der Stele

mik datieren die Bestattung in das dritte Viertel des 5. Jahrhunderts. Da beide Gräber durch Schichtbefund sicher mit dem unteren Aufbau zusammenhängen, der darüberliegende Sockel mit der Giebelstele aber nichts anderes sein kann als die Erneuerung des älteren Grabmals, gilt das Epigramm für Thersandros und Simylos den beiden jetzt gefundenen Toten.

Kerkyra schloß den ersten Vertrag mit Athen im Jahre 433/32 v. Chr. Der Anlaß des Vertragsschlusses ist uns durch Thukydides bestens bekannt (I 44, 1)[10]. Kerkyra fühlte sich durch die korinthische Flotte bedroht und hoffte auf Beistand der Athener. Gleichzeitig mit den kerkyräischen Gesandten kamen auch die Korinther nach Athen, um einen Vertrag zwischen Athen und Kerkyra zu verhindern. Beide Gesandtschaften trugen ihr Anliegen vor die Volksversammlung, die zweimal einberufen

10. s.a. Bengtson a.O. 80 Nr. 161.



Abb. 6. Gefässe aus Grab 2

werden mußte, weil die Athener selbst unter sich unseins waren.

Denn die Konservativen standen auf der Seite des peloponnesischen Bundes und damit Korinths, die Demokraten dagegen rechneten mit dem Beistand der kerkyräischen Flotte im bevorstehenden Konflikt mit Sparta [11]. Schließlich gab Athen die Garantie einer Epimachie und verpflichtete sich damit zum Beistand dann, wenn es angegriffen wurde.

Thukydides nennt nicht die Namen der Gesandten. Nach der Datierung der jetzt gefundenen Beigaben kann es jedoch keinen Zweifel geben, daß Thersandros und Simylos sich unter ihnen befanden, wahrscheinlich bildeten sie gar die ganze kerkyräische Gesandtschaft. Ihr Tod muß damals grösstes Aufsehen erregt haben, zumal die Athener Polis nach üblichem Brauch für die zu Tode gekommenen Gesandten ein Staatsbegräbnis ansetzte. Thukydides verschweigt das Ereignis jedoch ebenso wie die Ermordung des athenischen Gesandten Anthemokritos angeblich durch die Megarer [12], ein Vorfall, der sich im Jahr 432 v. Chr., also auch unmittelbar vor dem Ausbruch des Krieges zutrug und der Perikles zum Anlaß diente, hart gegen Megara vorzugehen [13].

Daß der Tod zweier Gesandter und damit womöglich einer ganzen Gesandtschaft laut Epigramm « κατὰ συντυχίαν », d.h. zufällig eintritt, ist weniger wahrscheinlich, als daß er im Zusammenhang mit gleichzeitigen politischen Ereignissen steht. So können die Kerkyräer z.B. ein Opfer derjenigen geworden sein, die sich von der Ermor-

11. Beloch a.O. 295 f. sieht die Ursache auch in innenpolitischen Schwierigkeiten des Perikles.

12. Plutarch, Perikles 30; Pausanias I 36, 3; Demosthenes XII 4. Thukydides berichtet auch nichts von der Ermordung des Ephialtes, Arist., Ath. Pol. 25, 2; Plutarch, Kimon 15.

13. Plutarch a.O.; Beloch a.O. 293, Anm. 1 sieht keinen Zusammenhang zwischen dem

dung der Gesandten den Zorn Kerkyras und damit die Vereitelung des Vertrages versprachen. Der Abschluß des Vertrages spricht nicht gegen eine solche Vermutung. Denn Kerkyra war auf die Hilfe Athens angewiesen und Athen rechnete aus den erwähnten Gründen mit dem Beistand der kerkyräischen Flotte: beide mußten also daran interessiert sein, einem solchen Vorfall die Bedeutung zu nehmen.

Gehörte es zwar zu den Gepflogenheiten, einen im Dienste des Staates gestorbenen Diplomaten auf Kosten des Staates zu bestatten und ihm ein Denkmal zu errichten, so ist doch bemerkenswert, daß ein einmal zerstörtes Grabmal wie das der kerkyräischen Gesandten mit gleichem Aufwand erneuert wird. Die Erklärung hierfür basiert auf dem oben angenommenen Vorgang : anlässig des neuen Vertrages zwischen Kerkyra und Athen im Jahre 375 v. Chr. könnte Kerkyra Athen an eine alte Verpflichtung erinnert und die Wiederherstellung des Grabmals gefordert haben.

Zum Schluß sei kurz auf das Grabmal eines weiteren Gesandten verwiesen, der ebenfalls im Jahr 432 v. Chr. in Athen starb. Σιληνὸς Φώκου, ist auf einer Urkunde als Teilnehmer einer Gesandtschaft aus Rhegion verzeichnet [14].

Die Rheginer befanden sich womöglich gleichzeitig mit Gesandten aus Leontinoi [15] in Athen, um die Athener um Beistand oder Erneuerung des alten Vertrages zu bitten, der ihnen Hilfe gegen potentielle Gegner, in diesem Falle Syrakus [16], zusagte. Die Athener versprachen die Hilfe umso lieber, als sie selbst bereits ein Auge auf die Reichtümer der sizilischen Kolonien geworfen hatten [17] und nach Bundesgenossen in Unteritalien Ausschau hielten [18].

Die Grabstele mit Epigramm für den verstorbenen Gesandten Σιληνὸς fand sich verbaut in der alten Kirche Hagia Triada [19]. Die Stele ist verschollen, der Standort des Grabmals wurde von W. Peek westlich der Stele für die Kerkyräer vermutet, dort, wo sich heute noch drei Quader einer Euthynterie zu einem Stufenbau erhalten haben (A b b. 1). Auf Grund der Ähnlichkeit von Basis und pfeilerartiger Stele [20] mit dem Grabmal des Pythagoras ist auch die Gleichartigkeit des Stufenbaus nicht auszuschließen.

Im Jahre 432 v. Chr., unmittelbar

megarischen Psephisma und der Ermordung des Anthemokritos, obgleich dieser durch Plutarch und Pausanias gleichermaßen bezeugt ist. Daß der Antrag des Charinos (Plutarch a.O.) erst nach Ausbruch des peloponnesischen Krieges und aus anderem Grund gestellt wurde (Beloch a.O.), läßt sich weder aus Thukydides noch aus den Darlegungen der anderen Gewährsleute ersehen.

14. Im Brit. Mus. Bengtson a.O. 81 Nr. 162; R. Meiggs - L. Lewis, Greek Historical Inscriptions, 171 Nr. 63.

15. Bengtson a.O. 84.

16. Vgl. Thukydides III 86, 3.

17. Plutarch, Perikles 20.

18. S. die Gründung von Thurioi 444/43 v. Chr. H. Bengtson, Griechische Geschichte, HAW III 4, 199 f.

19. Peek, a.O. 26 Nr. 36 Taf. 12, 1.

20. Die von Peek angegebenen Masse gehen

vor Ausbruch des peloponnesischen Krieges, erhoben sich also an der Südseite der Gräberstraße am Fuß des großen Südhügels drei gewaltige, vom Staat errichtete Grabmonumente. Nicht weit von ihnen mag das vielleicht noch bedeutendere Grabmal für den athenischen Gesandten Anthemokritos errichtet worden sein. Pausanias sah diese Grabstele in der Nähe des Heiligen Tores, an der Heiligen Straße [21].

Bis auf das Mal des Pythagoras aus Selymbria, der als Proxenos offensichtlich nicht in den politischen Zwist hineingezogen wurde, fielen alle Monumente dem Krieg zum Opfer. Solange aber waren sie weithin sichtbare Zeugnisse der Bündnis – und Grossmachtpolitik des Perikles und der politischen Wirren in den Jahren vor dem Krieg. Sie bezeugen überdies, daß in jener Zeit ein 'Demosion Sema' sowohl vor dem Dipylon als auch vor dem Heiligen Tor lag. War das eine für die Athener Gefallenen bestimmt, so das andere für die in Athen oder im Dienst Athens zu Tode gekommenen Diplomaten.

URSULA KNIGGE

auf eine Wiederverwendung zurück. Die ursprüngliche Einlassung war 37,5 × 19,5 cm groß und daher nicht die eines Pfeilers, sondern einer Stele.

21. Paus. I 36, 3.

NOTE ON A TERRA-COTTA GROUP OF THE LATE BRONZE AGE FROM CYPRUS

In a recently published article Professor Schaeffer assembled a number of Bronze statuettes representing bulls on ritual vehicles being driven for sacrifice [1]. The discovery in a well at Enkomi of such a ritual vehicle, with a bull and a human figure standing on its rectangular frame, helped him not only to assemble similar statuettes from Cyprus now scattered in foreign Museums, but also to date them correctly to the Late Bronze Age, whereas they had been hitherto considered as of later date. The Enkomi cult vehicle is dated to the end of the 13th or the beginning of the 12th century B.C., and a similar date may be assigned to the other statuettes of the same group.

The importance of the bull in the prehistoric religion of Cyprus is well known. Already in the Early Bronze Age in the sanctuary model from

1. C. F. A. Schaeffer, « Chars de culte de Chypre », Syria 46 (1969) 267ff.



Fig. 1 - 3. Base - Ring II ware group from Kazaphani

Vounous, dated to ca. 2000 B.C., there are bulls for sacrifice on either side of the entrance to the sanctuary guarded by attendants. The cult of the bull and its symbolism is well attested during the Late Bronze Age and continues also during the early part of the first millenium [2].

2. For a recently published short survey of this problem see V. Karageorghis, Le taureau et le serpent, 1500 ans de symbolisme religieux à Chypre, Archeologia 43 (1971) 58ff.


cm


cm

We take up this problem again in order to present very briefly a terra - cotta group of a male human figure leading a bull for sacrifice in an attitude which is strikingly similar to some of the bronze statuettes published by Professor Schaeffer. This terra - cotta group, in Base - Ring II ware, is not in solid clay, but the figures are empty inside, in the fashion of anthropomorphic and zoomorphic vases. Such single figures of bulls or human figures in Base - Ring II ware are very common in Cyprus during the Late Bronze Age [3], but this is the first time, as far as I know, that they appear together in a group. These figures are usually found in tombs and they are dated to the Late Cypriote II period [4].

Our terra - cotta group (f i g s. 1 - 3) was found in 1971 at Kazaphani, on the northern coast of Cyprus, in a half - looted tomb which produced a very rich ceramic material dating from Late Cypriote I to Late Cypriote IIC. The tomb had been thoroughly disturbed and does not offer any stratigraphical evidence for dating our object. Height of human figure : 12 cm. ; length of bull : 16.4 cm. The bull figure follows the traditional style of the other Base - Ring ware bulls, with a cylindrical body, plain unmoulded legs, a thick neck with an indication of the dewlap, and a large head with prominent horns. The whole body is covered with a light brown slip. The eyes are applied, in the form of circular pellets. Zig - zag engraved lines cover the whole of the forehead. A few vertical parallel engraved lines on the sides of the neck indicate the folds of the animal's hide; there are engraved circles round the base of the horns. The ears are plastically rendered (the right ear is missing). The tail is also plastically rendered. The animal is static, with all four legs apart. The human figure stands to the right side of the bull. He is frontal and motionless, with both legs joined together. The body is flat, without any indication of muscles. The sex is prominently showing. The head is flat at the top, with a projection at the hind part; the nose is very prominent and pointed; the ears are very large, the eyes are rendered by circular pellets like those of the bull; there is a short shallow groove for the mouth. The hair, eye - balls and eye - brows are also indicated with dark brown mat paint. The figure seems to be nude [5], since his sex is showing, but he wears, nevertheless, a short loin - cloth, which is indicated by dark brown paint and grooves (vertical for the folds and horizontal for the belt round the waist).

The right arm is stretched across the chest, to the left, to hold the bull's right horn at its lower part, whereas

3. Cf. L. Åstrom, Studies on the Arts and Crafts of the Late Cypriote Bronze Age (Lund 1967), 40ff. fig. 70, 3 - 8; A. Caubet, Terres cuites Chypriotes au Louvre, RDAC (1971), 10, pl. IV, 1 - 2.

4. Åstrom, op. cit., 112, for human figures. The bull figures are dated to Late Cypriote II and III periods (p. 113), but no distinction is made between the terra-cottas of solid clay and those of Base - Ring ware; cf. also Caubet, op. cit., 10, note 4.

5. Cf. Schaeffer, op. cit., 273, note 16.



Fig. 4. Bronze group from Cyprus now in the Louvre, inv. MNB 336 (Courtesy of the Département des Antiquités Orientales, Musée du Louvre)

the left arm, now broken off, may have been bent over the animal's neck to touch the side of the neck behind the ear. The whole composition is static and may be interpreted as that of a man who is showing the bull to the divinity before the sacrifice [6].

We have already mentioned that both the animal and the human figures, taken one by one, have parallels in Base - Ring ware. The head of the human figure is paralleled by those of female figures of an identical type [7]. In fact, as far as we know, this is one

6. Cf. loc. cit.

7. Caubet, op. cit., pl. IV, 1 - 2, note 3.

of the very rare instances, if not a unique one, of a male figure being represented by a figurine of such a type. We know, however, that male figures, with the sex prominently indicated and of a comparable style in general, were quite frequent in the repertory of bronze figurines during the Late Bronze Age [8].

The attitude of the human figure and the bull, as well as their general appearance, have close parallels in two bronze figurines in the Louvre, both from Cyprus. One of them (fig. 4) has already been identified and dated by Professor Schaeffer, as mentioned above, to the end of the 13th or the beginning of the 12th century [9]. The style of the two figures (human and animal) is very closely related to that of a Base - Ring group. The facial characteristics and the attitude of the human figure, the bull's head, but particularly the general appearance of the group demonstrate beyond any doubt that this must have been a very well - known type of a group which various craftsmen copied very faithfully, whether in bronze or in clay.

There is a second group of figures in the Louvre [10], also in bronze, found by peasants near Arsos, apparently at the site of a sanctuary which was excavated by Ohnefalsch - Richter [11]. The second group is not very well preserved, but the attitude of the figures and their general appearance (especially the flat top of the head and the prominent pointed nose of the human figure) do not differ from that of the other groups described above. It may be justifiable, therefore, to give to this group, a Late Cypriote date.

It is obvious from the above that during the end of the Late Cypriote II period and the beginning of Late Cypriote III there existed in Cyprus a type of a group of figures (bull and human figure) which became standardized and which was associated with the cult of the fertility god, whose symbol was the bull; the figures represent the ultimate moment, the sacrifice of the bull, whom the nude human figure presents to the god before the sacrifice. In bronze these figurines are represented on a ritual vehicle, but in Base - Ring ware they are free standing. The terra - cotta group from Kazaphani, the terminal date of which could not be later than the end of the 13th century, shows that this type existed before the date which is usually attributed to the bronze figurines, unless some of them are not in fact as late as they are believed to be (12th century).

8. Cf. J. - C. Courtois, Objets en pierre et figurines de divinités en bronze provenant de Chypre conservés au Musée du Louvre, RDAC (1971), 15ff., pls. VI - VII.

9. Op. cit., 274 fig. 2, pl. XXI, 1. Illustrated also in Th. Bossert, Altsyrien, no. 157, and dated to the beginning of the 1st millenium. Provenance uncertain; inv. no. MNB 336.

10. M. Ohnefalsch - Richter, Kypros, Bible and Homer, pl. 43, figs. 6 - 7; Bossert, Altsyrien, no. 162. Ohnefalsch - Richter dates this group to the 'Graeco - phoenician period'.

11. It was not, however, found in a proper excavation and the information given by peasants to an excavator is often the same, to please him, that an object was found at the site which interests him most.

12. V. Karageorghis, Ten years of archaeology in Cyprus, 1953 - 1962, AA, 1963, 559f., fig. 37.

Comparable compositions survived in the Archaic period. We mention in particular a terra - cotta group from a 6th cent. B.C. sanctuary at Meniko, west of Nicosia, where a very large bull is represented between two small human figures [12]. We recall that in this sanctuary a rural god was worshipped, associated with cattle; we also recall that one of the cult objects found in it was a large limestone slab in the form of horns of consecration. We know that quite a number of religious beliefs of the Late Bronze Age survived well into the first millenium, as a result of the conservative Spirit of the ancient Cypriote.

V. KARAGEORGHIS

ΧΑΛΚΗ ΥΔΡΙΑ ΕΝ ΤΩ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΜΠΟΡΙΩ

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη χαλκῆ ὑδρία, διατηρηθεῖσα μόνον κατὰ τὰ χυτὰ μέρη της (τὴν κάθετον καὶ τὰς ὁριζοντίους λαβὰς καὶ τὴν δακτυλιοειδῆ βάσιν, εἰ κ. 1 - 2) ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχαιοπωλεῖον Βιτάλη-Γαζαροσιὰν (ἀρ. εὑρ. 4637)[1] καὶ κατόπιν προτάσεως τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοπωλείων πιθανώτατα θὰ ἀγορασθῇ ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Προέρχεται ἐκ Βονίτσης.

Ἅπαντα τὰ τεμάχια σῴζονται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Εἶναι συμπαγῆ, ἄνευ οὐδεμιᾶς κατιώσεως πλὴν ὡρισμένων μικρῶν φθορῶν τῆς ἐπιφανείας, ὀφειλομένων εἰς τὰς κατὰ τὴν χύσιν τοῦ μετάλλου δημιουργηθείσας φυσαλίδας. Ὡραία φαιόχρυσος ὀξείδωσις καλύπτει ἅπαντα τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν μέλη τῆς ὑδρίας.

α) Κάθετος λαβή, ἀκεραία, ἐλλιπὴς μόνον κατὰ τὸ κατώτατον ἄκρον της, ἤτοι τὸ μέσον φύλλον τοῦ ἀνθεμίου τῆς ἀπολήξεως (εἰ κ. 1 καὶ 3). Φθορά τις παρουσιάζεται καὶ ἐπὶ τῆς ρινὸς τῆς ἐπὶ τοῦ πυρῆνος τοῦ ὡς ἄνω ἀνθεμίου στηριζομένης σειρῆνος. Ὕψος λαβῆς ἐν ἀναπτύξει 0,247, ὕψος οὐχὶ ἐν ἀναπτύξει 0,20 μ.

Κάτω ἐπίθημα: Ὕψος 0,093, πλάτος 0,074 μ., διάμ. ἄνω προσαρμογῆς 0,05 μ.

Τὸ στρογγύλης διατομῆς στέλεχος σχηματίζει κατὰ τὸ πρόσθιον τμῆμά του καὶ καθ' ὅλον του τὸ μῆκος διὰ διπλῆς ἀναγλύφου γραμμῆς ἓξ αὐλακώσεις, ἀπολῃγούσας ἄνω καὶ κάτω εἰς γλωσσοειδὲς κόσμημα.

Τὸ ἄνω ἐπίθημα εἶναι δισκοειδές, κυρτούμενον κατὰ τὸν κάθετον ἄξονά του

1. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν κ. Π. Βιτάλην διὰ τὴν παραχώρησιν εἰς ἐμὲ τοῦ δικαιώματος τῆς δημοσιεύσεως.



Εἰκ. 1. Λαβαὶ χαλκῆς ὑδρίας ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἐμπορίῳ

διὰ τὴν καλυτέραν πάλαι ποτέ προσαρμογήν του ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς ἀπολεσθείσης ὑδρίας. Κοσμεῖται ὑπὸ ἐντύπου ρόδακος ἐξ εἴκοσι δύο φύλλων, σχηματιζομένων τῇ βοηθείᾳ διπλῆς ἀναγλύφου γραμμῆς.

Τὸ κάτω ἐπίθημα σχηματίζει ἀνάγλυφος σειρήν, βαίνουσα ἐπὶ ἐξογκώματος, καλύπτοντος τὸν πυρῆνα ἑνδεκαφύλλου ἀνθεμίου. Μεταξὺ τοῦ ἀνθεμίου καὶ ἑκάστης τῶν ἀναπεπταμένων καὶ κατὰ τὰ ἄκρα των πρὸς τὰ ἔσω στρεφομένων πτερύγων διατρήτως (à jour) ἀποδιδόμενον σύστημα ἐκ τεσσάρων ἑλίκων, κατὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν φορὰν συστρεφομένων, καθέτως σχεδὸν διατεταγμένων καὶ συνδεομένων μεταξύ των διὰ ταινιῶν. Εἰς τὰς γωνίας, τὰς σχηματιζομένας μεταξὺ τῶν ἔξω ἄνω ἑλίκων καὶ τῶν πτερύγων, ἀνὰ ἓν πεντάφυλλον ἡμιανθέμιον.

Ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ ἄνω ἀπολήξεις τῶν πτερύγων τῆς σειρῆνος προβάλλονται σχεδὸν ὁλογλύφως ἐπὶ τῆς ἐν εἴδει κυρτουμένου δίσκου κάτω ἀπολήξεως τοῦ καθέτου στελέχους τῆς λαβῆς. Τὸ στῆθος τῆς σειρῆνος οὐδεμίαν ὑποδήλωσιν πτερώματος φέρει. Ἀντιθέτως, ἡ κόμη ἀποδίδεται πλαστικῶς. Ἔχουσα χωρίστραν κατὰ τὸ μέσον, παρουσιάζει βοστρύχους περιειλιγμένους εἰς στεφάνην, ἐνῷ τοὺς πλαγίους πίπτοντας ἀνὰ δύο ἐπὶ τῶν ὤμων. Πλὴν τῶν βοστρύχων πλαστικῶς ἀποδίδονται καὶ αἱ διπλῆς σειρᾶς πτέρυγες καὶ τὰ ἡμιανθέμια.

Διὰ τῆς ἐκβαθύνσεως τῶν ταινιῶν κατὰ τὸ μέσον των καὶ τῆς συνεπείᾳ ταύτης ἐξάρσεως τῶν ἀκμῶν των καθ' ὅλον των τὸ μῆκος καὶ τὸ σύστημα τῶν ἑλίκων προβάλλεται εὐκρινέστατα ἐν τῷ χώρῳ. Ἐπίσης καὶ τὸ ἑνδεκάφυλλον ἀνθέμιον,



Εἰκ. 2. Λαβὴ καὶ βάσις τῆς αὐτῆς ὑδρίας



Εἰκ. 3. Τὸ κάτω ἐπίθημα τῆς κατακορύφου λαβῆς τῆς εἰκ. 1

τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς κατὰ τὸ μέσον ἐκβαθύνσεως τῶν φύλλων του, παρουσιάζει ἐν ἐξάρσει τὰς διπλᾶς νευρώσεις του.

β) Ὁριζόντιοι λαβαί, ἀκέραιαι (εἰκ. 1 - 2).

Μῆκος λαβῶν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῶν προσαρμογῶν: οὐχὶ ἐν ἀναπτύξει 0,113, ἐν ἀναπτύξει 0,21 μ.

Μῆκος στελέχους λαβῶν (οὐχὶ ἐν ἀναπτύξει) 0,081, ὕψος λαβῶν 0,047 μ. Μεγίστη διάμετρος στελέχους 0,017, διάμ. προσαρμογῶν 0,049 μ.

Τὰ πρὸς τὰ ἔσω καὶ ἄνω συστρεφόμενα στρογγύλης διατομῆς στελέχη τῶν λαβῶν σχηματίζουν κατὰ τὴν πρόσοψίν των καὶ καθ' ὅλον των τὸ μῆκος διὰ μονῆς

ἀναγλύφου γραμμῆς πέντε αὐλακώσεις, ἀπολεγούσας κατὰ τὰ ἄκρα των εἰς γλωσσοειδὲς κόσμημα. Αἱ ἑκατέρωθεν προσαρμογαί, δισκοειδεῖς, ἰσχυρῶς καμπυλούμεναι, κοσμοῦνται διὰ γλωσσοειδοῦς κοσμήματος, σχηματιζομένου διὰ διπλῆς νευρώσεως καὶ συνισταμένου ἐφ' ἑκάστης μὲν τῶν τριῶν προσαρμογῶν ἐξ εἰκοσιπέντε γλωσσῶν, ἐπὶ τῆς τετάρτης δὲ ἐξ εἰκοσιτεσσάρων.

γ) Δακτυλιοειδὴς βάσις (εἰκ 2). Ὕψος 0,023, κάτω διάμ. ἐξωτερικὴ 0,133, ἄνω διάμ. ἐξωτερικὴ 0,098 μ.

Κυματοειδοῦς διατομῆς, κοσμεῖται καὶ ὁ δακτύλιος οὗτος διὰ γλωσσοειδοῦς κοσμήματος, ἀποδιδομένου πλαστικῶς διὰ τῆς ἐκβαθύνσεως τῶν φύλλων του καὶ τῆς ἀντιστοίχου ἐξάρσεως τῶν διπλῶν νευρώσεών του.

Ἡ ὕπαρξις ἐκβαθύνσεων ὄπισθεν τῶν πτερύγων καὶ τοῦ στήθους τῆς σειρῆνος, καθὼς καὶ ὄπισθεν τῶν ἄκρων τοῦ στελέχους τῆς καθέτου λαβῆς καὶ τῶν δισκοειδῶν προσαρμογῶν ὅλων τῶν λαβῶν διὰ τὴν ἔγχυσιν μολύβδου μαρτυροῦσι, ὅτι τὰ χυτὰ συμπαγῆ μέρη θὰ συνεκολλῶντο τῇ σφυρηλάτῳ ὑδρίᾳ.

Αὕτη θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καλπίδων, ὧν ἡ κάθετος λαβή, προσαρμοζομένη τῷ λαιμῷ τοῦ ἀγγείου τῇ βοηθείᾳ ἰσχυρῶς κυρτουμένου δισκοειδοῦς ἐπιθήματος, διαμορφοῦται κατὰ τὴν κάτω προσαρμογήν της εἰς σειρῆνα, βαίνουσαν ἐπὶ ἐξογκώματος, καλύπτοντος τὸν πυρῆνα τοῦ ἀνθεμίου. Μεταξὺ τοῦ ἀνθεμίου τούτου καὶ τῶν πτερύγων τῆς σειρῆνος σύστημα ἑλίκων, συνδεομένων διὰ ταινιῶν [2]. Τῶν ἀγγείων τούτων τὸ στόμιον, χυτόν, συμπαγές, συγκεκολλημένον τῷ λεπτῷ τοιχώματι τοῦ λαιμοῦ διὰ τῆς μεθόδου τῆς θερμάνσεως καὶ τῆς σφυρηλατήσεως, κοσμεῖται κατὰ τὴν παρυφήν του δι' ἀστραγάλου καὶ ταινίας ᾠῶν καὶ λογχῶν.

Ἡ διάταξις τῆς κόμης τῆς σειρῆνος κατατάσσει τὴν ἀπολεσθεῖσαν κάλπιν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Diehl ὁρισθεῖσαν ὑποδιαίρεσιν C (Sirenen mit Haarrolle und Herabhängenden Lockensträhnen) [3], ἐνῷ ἡ ὁμοιότης τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοῦ κάτω ἐπιθήματος τῆς καθέτου λαβῆς μας καὶ τῶν στοιχείων τῆς ἐν Βοστώνῃ εὑρισκομένης καὶ ἐξ Ἠλιδος προερχομένης λαβῆς [4] τῆς ὑποδιαιρέσεως C, τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., φέρει τὰς εἰς ἃς ἀνῆκον κάλπιδας ὡς πλέον συγγενεῖς.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Κ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

2. E. Diehl, Die Hydria, σ. 34.
3. Ἔ. ἀ., σ. 35.
4. Ἔ. ἀ., σ. 36, Β 151, πίν. 16, 2.

FRAGMENTS OF A BRONZE HYDRIA IN THE ANTIQUES' MARKET OF ATHENS

The three handles and base published here come from the antiques' market of Athens. They belonged to a now lost bronze hydria of E. Diehl's category 'Kalpiden mit Sirenenattaschen', subdivision C. The hydria is dated to the second half of the 5th century B.C.

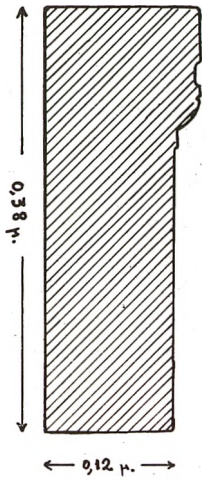
ANGHELIKI K. ANDREIOMENOU



Εἰκ. 1. Ἄνω τμῆμα ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ἐκ Λαρίσης

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΚ ΛΑΡΙΣΗΣ

Σημαντικὰ ἀρχαῖα —γλυπτά, ἐπιγραφαὶ κ.ἄ.— ἦλθον εἰς φῶς προσφάτως εἰς τὴν περιοχὴν Λαρίσης. Δύο ἐξ αὐτῶν, ἑνὸς ἐλλιποῦς ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν ἐκ Λαρίσης καὶ μιᾶς ἐπι-



Εἰκ. 2. Τομὴ τῆς ἐν εἰκ. 1 στήλης



Εἰκ. 3. Ἐπιτυμβία στήλη ἐκ Κραννῶνος

τυμβίας στήλης ἐκ Κραννῶνος, δίδεται κατωτέρω μία πρώτη παρουσίασις [1].

Τὸ ἐν εἰ κ. 1 ἄνω τμῆμα ἐνεπιγράφου στήλης ἀνευρέθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1970 εἰς τὸ ἔναντι τοῦ Σκοπευτηρίου Λαρίσης οἰκόπεδον, ὅπου ὅμως εἶχε μεταφερθῆ παλαιότερον ἀλλαχόθεν, ὥστε ἡ ἀκριβὴς προέλευσίς του παραμένει ἄγνωστος.

Ἡ στήλη, ἐκ λευκοφαίου τοπικοῦ μαρμάρου, ἔχει σωζόμενον ὕψος μετὰ τῆς ἐπιστέψεως 0,38, πλάτος 0,445 καὶ πάχος 0,12 μ. Ἡ ἐπίστεψις τῆς στήλης ἔχει ὕψος 0,11, πλάτος 0,47 καὶ πάχος 0,14 μ., συνεχίζεται δὲ καὶ κατὰ τὰς δύο στενὰς πλευράς· ὄπισθεν ἡ στήλη εἶναι ἄπεργος.

Εἰς τὴν ἐπίστεψιν ὑπάρχει ὁριζόντιος ἀβαθὴς αὔλαξ, πλάτους 0,025 μ., χωρίζουσα ταύτην εἰς δύο ἀνισοπαχεῖς ταινίας, τὴν ἄνω πλάτους 0,05 καὶ τὴν κάτω πλάτους 0,01 μ. Ἡ δευτέρα διὰ λεπτῆς ὁριζοντίας γεγλυμμένης γραμμῆς χωρίζεται ἀπὸ τὸ καμπτόμενον πρὸς τὰ ἔσω τμῆμα τῆς ἐπιστέψεως, ὅπερ συναντᾷ ἑτέραν ἀνάγλυφον ταινίαν πλάτους 0,015 μ.·

1. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν κ. Ντ. Πέππα - Δελμούζου, τὴν κ. Μ. Θεοχάρη καὶ τοὺς κκ. B. Helly, Γ. Χουρμουζιάδην καὶ C. Wolters διὰ τὰς πολυτίμους ὑποδείξεις των καὶ πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὴν ἐκπόνησιν τῆς παρούσης μελέτης.

ἡ τελευταία αὕτη ταινία ἀποτελεῖ τὸ ἄνω ὅριον τῆς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφανείας τῆς στήλης. Βασικὰ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὕφος τῆς ἐπιστέψεως ἀποτελεῖ μίαν συμβατικὴν διατύπωσιν ἑνὸς « κυματίου », ὅπερ συνθέτουν τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα (εἰ κ. 2).

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς στήλης εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπολεπισμένη λόγῳ πληγμάτων δι' ἀξίνης ἢ ὑνίου· ἐλλείπει δὲ καὶ ἓν τμῆμα κατὰ τὴν ἀριστερὰν ἀκμήν της. Ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς σώζονται οἱ πρῶτοι 12 στίχοι καὶ μέρος τοῦ 13ου. Τὰ γράμματα εἶναι ἐπιμελῶς κεχαραγμένα καὶ ἔχουν ὕψος 0,01 μ. Διάστημα μεταξὺ τῶν στίχων 0,01 μ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἔδοξε τῶι Κοινῶι Θεσσαλῶν, ἐπειδὴ Τήιοι
[σ]υγγενεῖς καὶ φ[ί]λοι [καὶ νῦν ὑ]πάρχοντες Θεσ-
[σαλ]ῶν, πέμψ[αν]τος π[ρὸς] α[ὐ]τοὺς τοῦ ἔθνους
[π]ρεσβευτὴν [Κ]λ[εῖτο]ν Βασανέως Γυρτώνιον κα[ὶ]
5 *[πα]ρακαλοῦντος ἐξαποστεῖλαι πρὸς τὸ Κοινὸν*
[τῶ]ν Θε[σσ]αλῶν ἐπὶ τὴν δικαιοδοσίαν ἣν ἔδει
.. ΝΤ .... ΟΡΙΣΑΙ [ἐ]ν τῶι ἐνιαυτῶι τῆς ΚΑΤΑΠΟΥΛ
. α[πέ]ντ[ε γ]ραμματέ[ας] δικαστὰς ἄνδρας κα-
λοὺς κ[αὶ] ἀγαθοὺς [καὶ] πίστεις ἔχοντας τῶν μάλ[ι]-
10 *στα τι[μωμένων παρ']αὐτοῖς, οἵτινες, ἃς μὲν ἂν δ[ύ]-*
νωνται τῶν [δικ]ῶν, συ[λ]λύσουσιν, τὰς δὲ ἄλλας
[δ]ῶσ[ιν κ]ατὰ [τοὺ]ς νόμους ἴσως καὶ δικαίως καὶ ἀξ[ί]-
[ω]ς τῆς [ἐγχειριζ]ομένης αὐτοῖς πίστ[εως]

Παρατηρήσεις

Ἐπειδὴ ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἀποτελεῖ πλήρη δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς, δὲν γίνονται ἐνταῦθα γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ σημειοῦμεν ἁπλῶς τὰ ἑξῆς ὡς πρὸς τὴν ἐνδεχομένην διαφορετικὴν συμπλήρωσιν ὡρισμένων λέξεων :

Εἰς τὸν δεύτερον στίχον ἀντὶ τῶν λέξεων « νῦν ὑπάρχοντες », ὡς συνεπληρώσαμεν ἐκ τῶν σωζομένων ἰχνῶν, πιθανὸν ἦτο ἀναγεγραμμένον « ξυνυπάρχοντες » ἢ ἀκόμη ἴσως ἦτο ἓν ῥῆμα πρὸ τοῦ « ὑπάρχοντες », ὅπερ ἁρμόζει καλύτερον εἰς τὴν σύνταξιν.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀποσταλέντος πρεσβευτοῦ (στίχ. 4) ἴσως ἦτο « Κλιτύας » ἢ ἄλλο τι· συνεπληρώσαμεν « Κλεῖτον » ὡς πιθανώτερον, διότι τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς ἐκ Θεσσαλίας [2]. Τὸ πατρώνυμον τοῦ πρεσβευτοῦ Βασανεὺς δὲν εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν.

Εἰς τὸν στίχον 8 ἀντὶ τῆς λέξεως « πέντε » πιθανὸν ὑπῆρχε « ἅπαντα » ἢ « ἅπαντας » ἢ ἄλλο τι· συνεπληρώσαμεν « πέντε » ὡς πλέον πιθανόν.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ στίχου 12 συνεπληρώσαμεν « δῶσιν », κατὰ τὴν φράσιν « δίκην δίδωμι », ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐκδικάζω δικαστικὴν ὑπόθεσιν. Δὲν φαίνεται πιθανὸν τὸ ἐνδεχόμενον νὰ συμπληρωθῇ « δικῶσιν », ἀφ' ἑνὸς διότι δὲν ὑπάρχει ἐπαρκὴς χῶρος οὐδὲ σχετικὸν ἴχνος

2. Βλ. IG IX ², 21, 224 καὶ 234.

γραμμάτων εἰς τὸ τέλος τοῦ 11ου στίχου διὰ τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ « δικῶσιν », ἀφ' ἑτέρου διότι τὸ ρῆμα « δικεῖν » ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Πίνδαρον καὶ τοὺς τραγικούς.

Ἑρμηνεία

« Ἐφάνη καλὸν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν, ἐπειδὴ οἱ Τήιοι εἶναι συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν Θεσσαλῶν, ἀφοῦ στείλῃ πρὸς αὐτοὺς τὸ ἔθνος ὡς πρεσβευτὴν τὸν Κλεῖτον, τὸν υἱὸν τοῦ Βασανέως ἐκ Γυρτῶνος καὶ παρακαλέσῃ νὰ ἀποστείλουν πρὸς τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν διὰ τὴν ἐκδίκασιν ὑποθέσεων τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ... κατὰ τὸ ἔτος τῆς... πέντε γραμματέας δικαστὰς ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ ἀπολαύοντας ἐμπιστοσύνης, ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν τιμωμένων παρ' αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι, ὅσας μὲν ἐκ τῶν δικῶν δύνανται νὰ ἐπιλύσουν διὰ συμβιβασμοῦ, τὰς δὲ ἄλλας ἵνα ἐκδικάσουν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους κατὰ ἀμερόληπτον τρόπον καὶ δικαίως καὶ ἀνταξίως τῆς ἀνατιθεμένης πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνης... ».

Καθὼς βλέπομεν, πρόκειται διὰ τὴν ἀρχὴν ἑνὸς ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεφασίσθη νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴν πόλιν Τέω ἡ ἀποστολὴ δικαστῶν πρὸς ἐπίλυσιν, διὰ συμβιβασμοῦ ἢ κανονικῆς ἐκδικάσεως, διαφόρων δικῶν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν.

Ἀτυχῶς ἔχει διασωθῇ μόνον τὸ ἀνωτέρω τμῆμα τοῦ ψηφίσματος καὶ οὕτω δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὸ εἶδος τῶν δικῶν, τὰς ὁποίας ἐκαλοῦντο οἱ δικασταὶ ἐκ Τέω νὰ ἐπιλύσουν, οὔτε ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρεσβείας. Πέραν αὐτοῦ τὸ παρὸν ψήφισμα ἔχει συμπυκνωμένην μορφήν : ἐλλείπουν ἡ εὐχή, ὁ τίτλος καὶ ἡ ἡμερομηνία. Ἰδίως ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ πολὺ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ψηφίσματος, ἐὰν ἐγνωρίζομεν ἐπὶ ποίου στρατηγοῦ τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν ἐλήφθη ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις.

Ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων χρονολογοῦμεν τοῦτο εἰς τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰῶνος π.Χ.

Σώζονται ἀρκετὰ ψηφίσματα εἰς Λάρισαν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ἰδίως ἐκ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., περὶ προσκλήσεως δικαστῶν ἐξ ἄλλων πόλεων πρὸς ἐπίλυσιν δικῶν τοῦ Κοινοῦ, κυρίως συνοριακῶν διαφορῶν μεταξὺ Θεσσαλικῶν πόλεων, αἵτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψουν μετὰ τὴν ἀκαταστασίαν τῶν προηγηθέντων πολέμων, δηλ. τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου καὶ τῶν Μακεδονικῶν πολέμων. Ἀλλὰ καὶ ἡ Λάρισα ἐπίσης, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἕδρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, κατόπιν προσκλήσεως ἀπέστειλε δικαστὰς εἰς ἄλλας πόλεις πρὸς ἐπίλυσιν παρομοίων διαφορῶν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις μάλιστα οἱ δικασταὶ ἐτιμήθησαν δι' ἐξαιρετικῶν τιμῶν διὰ τὴν ἀκριβοδικαίαν ἐκδίκασιν τῶν διαφόρων ὑποθέσεων.

Γνωρίζομεν ἀπὸ ἐπιγραφὰς ὅτι ἐκ Λαρίσης ἐστάλησαν δικασταὶ εἰς τὴν Ἀχαΐαν Φθιώτιδα διὰ τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν μεταξὺ Φθιωτίδων Θηβῶν καὶ Ἅλου (IG IX², Addenda Ultima II, Corrig. ἀρ. 205, I α καὶ 205, I β), εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν Ἀθηναίων πρὸς Σικυωνίους (V. Bérquignon ἐν BCH, LIX (1935), σελ. 66 κ.ἑ.), εἰς τὴν Βοιωτίαν διὰ τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν μεταξὺ τῆς Ἀκραιφίας καὶ γειτονικῶν της πόλεων (IG VII, 4130 καὶ 4131) καὶ ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὴν Λάρισαν εἶχον ἔλθει, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, διὰ τὴν ἐκδίκασιν διαφόρων ὑποθέ-

σεων δικασταὶ ἀπὸ τὰς Μικρασιατικὰς πόλεις Μύλασα (IG IX², 507), Μίλητον (IG IX², 508), ἀνὰ δύο δικασταὶ ἀπὸ τὴν Κολοφῶνα, τὴν Σάμον καὶ τὴν Μαγνησίαν τὴν «ἐπὶ Μαιάνδρῳ» πρὸς ἐκδίκασιν συνοριακῶν διαφορῶν μεταξὺ Μελιταιέων καὶ Λαμιέων (Ν. Γιαννόπουλος, Ἀρχ. Ἐφημερὶς 1927 - 1928, σελ. 119 κ.ἑ.) καὶ ἀλλαχόθεν [3].

Εἰς τὸν κατάλογον τῶν πόλεων τῶν προσκληθεισῶν ὅπως ἀποστείλουν δικαστὰς πρὸς τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν προστίθεται διὰ τοῦ παρόντος ψηφίσματος καὶ ἡ Τέως.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τήιοι ἀποκαλοῦνται συγγενεῖς τῶν Θεσσαλῶν (στίχ. 2). Ἡ λέξις δὲν ἐγράφη τυχαίως, ἀλλὰ ἀπηχεῖ παλαιὰν συγγένειαν, σχέσιν ἔχουσαν πρὸς μετακινήσεις διαφόρων φύλων ἐκ Θεσσαλίας πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Θεσσαλικῶν φύλων. Πράγματι, εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ ἀκόμη τῆς 2ας χιλιετηρίδος π.Χ. οἱ Μινύες καὶ οἱ Ἀθαμᾶνες, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν οἱ πρῶτοι εἰς τὴν περιοχὴν δυτικῶς τῶν Τεμπῶν καὶ οἱ δεύτεροι παρὰ τὸν ποταμὸν Ἴναχον, μετεκινήθησαν ἐκ τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν [4]. Ἀργότερον, περὶ τὸ 1200 π.Χ., οἱ Ἀθαμᾶνες, λόγῳ εἰσβολῆς τῶν Θρακῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, συνεπτύχθησαν εἰς Ἀττικὴν καὶ διὰ τῆς Ἀττικῆς οὗτοι, ὁμοῦ μετὰ Μινυῶν ἐκ Βοιωτίας, ἦσαν μεταξὺ τῶν πρώτων ἀποίκων, οἵτινες ἀπῴκησαν τὴν Τέω εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας [5].

Βλέπομεν λοιπὸν πόσον ἔντονος εἶχε διατηρηθῆ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἡ παράδοσις τῶν μετακινήσεων αὐτῶν, ὥστε οἱ Τήιοι νὰ ἀποκαλοῦνται συγγενεῖς τῶν Θεσσαλῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον βεβαίως ἀναμιχθῆ μὲ τοὺς παλαιοτέρους κατοίκους τῆς Θεσσαλίας τῆς Μεσοελλαδικῆς ἀκόμη ἐποχῆς, τοὺς πραγματικοὺς συγγενεῖς τῶν Τηίων.

Ἡ ἐν εἰκ. 3 ἐπιτυμβία στήλη ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν διάρκειαν βαθείας ἀρόσεως τοῦ ἀγροῦ Ἀνδρομάχης Μπαρμπούτη, εἰς τὴν θέσιν «Βαλόσταλος» Κραννῶνος, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1970. Σώζεται ἀκεραία πλὴν ἑνὸς ἀποτμήματος εἰς τὸ ἄνω δεξιὸν ἄκρον τῆς στήλης καὶ ἑτέρου ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱππέως.

Ἡ στήλη, ἐκ λευκοῦ χονδροκόκκου μαρμάρου, ἔχει ὕψος μετὰ τῆς ἐπιστέψεως 1.01, πλάτος κάτω 0,41, ἄνω 0,39 καὶ πάχος ἀντιστοίχως 0,15 καὶ 0,14 μ. Ἡ ἀετωματικὴ ἐπίστεψις ἔχει ὕψος 0,12 μ., αἱ τρεῖς δὲ πλευραί της ὁρίζονται ὑπὸ

3. Βλ. ἐκτενέστερον ἐν Θ. Δ. Ἀξενίδου, «Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία», Τόμ. Β΄, σελ. 90 κ.ἑ.

4. Εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν (IG VII, 4130) ἀποστολῆς δικαστῶν ἐκ Λαρίσης εἰς Ἀκραιφίαν Βοιωτίας οἱ Λαρισαῖοι ἀποκαλοῦνται ἐπίσης συγγενεῖς τῶν Βοιωτῶν: «Ἐπειδὴ ὑπαρχουσῶν ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας τῶν ἐν Βοιωτίᾳ πόλεων δικῶν οὐκ ὀλίγων ἐκ πλειόνων χρόνων, περὶ ὧν συνθέμενοι γραπτὸν πρὸς αὐτοὺς καὶ συνελόμενοι κριτήριον κατὰ κοινὸν ἐκ τῆς Λαρισαίων πόλεως, ἥτις ὑπάρχει συγγενὴς πᾶσιν Βοιωτοῖς, ἐξαπεστείλαμεν πρεσβευτὴν καὶ δικασταγωγὸν πρὸς Λαρισαίους τὸν αἰτησόμενον τὸ δικαστήριον μετὰ τῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, Λαρισαῖοι συμνημονεύοντες τῆς ὑπαρχούσης ἐξ ἀρχῆς συγγενείας πρός τε Ἀκκρηφιεῖας καὶ πρὸς πάντας Βοιωτούς, βουλευσάμενοι κατὰ τὸ κάλλιστον ἐξαπέστειλαν δικαστάς . . .» (IG VII, 4130, στίχ. 1 κ.ἑ.). Ἡ μνημονευομένη συγγένεια ἀπηχεῖ τὴν ἀνωτέρω μετακίνησιν τῶν Ἀθαμάνων καὶ Μινύων ἐκ Θεσσαλίας εἰς Βοιωτίαν.

5. Βλ. σχετικῶς: Παυσανίου, Ἑλλάδος Περιήγησις, VII, 3, 6. Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Τόμ. Α΄, σ. 376. Τόμ. Β΄, σ. 19 καὶ 25.

ἐξέργου ταινίας πλάτους 0,02 ἕως 0,03 μ. καὶ ἐντὸς τοῦ σχηματιζομένου ἐγκοίλου τριγώνου ὑπάρχει ἑξάκτινος ρόδαξ, συνήθης εἰς τὰς Θεσσαλικὰς ἐπιτυμβίας στήλας.

Κάτωθεν τῆς ἐπιστέψεως, ἐντὸς ἐγκοίλου ὀρθογωνίου, ὑπάρχει ἀνάγλυφος παράστασις ἐκ τριῶν μορφῶν. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τμῆμα εἰκονίζεται ἔφιππος ἀνὴρ βαίνων πρὸς τὰ δεξιά, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸν χαλινόν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς πιθανῶς μαστίγιον. Εἰς τὸ δεξιὸν τμῆμα καθημένη γυνὴ κρατεῖ εἰς τὴν ἀγκάλην της βρέφος. Ἡ παράστασις εἶναι ἄτεχνος, πλὴν ὅμως δὲν στερεῖται κάποιας δυναμικότητος, ἰδίως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἱππέως.

Ὑπὸ τὴν παράστασιν ὑπάρχει δεκάστιχον ἔμμετρον ἐπίγραμμα καὶ ἡ ὑπ' αὐτὸ ἐναπομένουσα ἐπιφάνεια εἶναι ἐλαφρῶς ἄπεργος. Αἱ πλάγιαι καὶ ἡ ὀπισθία ὄψις ἔχουν λειανθῆ κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐπεξεργασίας.

Ὕψος γραμμάτων 0,015 μ. Ἀπόστασις μεταξὺ τῶν στίχων 0,005 μ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :

Οὗτος ὁ πολυδάκρυτος ὁ Νεικύλας τάφος ἐστὶ ~ ἡ μηδὲ τέκνου ἔνπλησιν σχῖσα μηδὲ ἀνδρὸς κουριδίου ~ ἀλλὰ μὲ Μοῖρα κακὴ ἀνήρπασεν ἐς Ἀΐδαος
πένθος δ' ἐνκατέλιψα μέγαν γονέοισι ἐμοῖσιν ~ πατρὶ Τήρῃ καὶ Εὐρυνόᾳ τῇ μὲ τεκούσῃ καὶ νηπίῳ τέκνῳ οὔνομα Ἀλεξάνδρα ~ καὶ ἔστησεν στήλην Νεικοκράτης τῆς ἰδίας γυναικὸς μνίας ἵνεκε ἐμῆς
ἀντάξια πάντ' ἐποίησαν.

Εἰς πολλὰς συλλαβὰς ὑπάρχει Ι ἀντὶ ΕΙ, π.χ. « μνίας » ἀντὶ « μνείας », « ἐνκατέλιψα » ἀντὶ « ἐνκατέλειψα », ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετον, δηλ. ΕΙ ἀντὶ Ι, π.χ. « Νεικοκράτης » ἀντὶ « Νικοκράτης », φαινόμενον σύνηθες εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Σημειοῦμεν τοὺς ἀρχαΐζοντας τύπους « κουριδίου », « Ἀΐδαος », « γονέοισι ἐμοῖσιν », « οὔνομα ».

Εἰς τὸν 5ον στίχον ἡ αἰτιατικὴ οὐδετέρου τοῦ ἐπιθέτου μέγας ἐγράφη μὲ Ν, « μέγαν ». Ἀντιθέτως λείπει τὸ Ν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς λέξεως «ἵνεκε » (στίχ. 9), ὅπου ἦτο ἀπαραίτητον χάριν εὐφωνίας.

Ἡ τελευταία λέξις τοῦ κειμένου πρέπει νὰ ἦτο « ἐποίησεν » (δηλ. ὁ Νεικοκράτης) καὶ μᾶλλον ἐκ λάθους τοῦ χαράκτου ἐγράφη « ἐποίησαν ».

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου στίχου ὑπάρχει κενόν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν χῶρον δύο γραμμάτων, καὶ εἰς τὸ ἄκρον δύο μικραὶ κάθετοι κεραῖαι. Διὰ τοῦ σημείου ~ φαίνεται ὅτι ὁρίζεται τὸ τέλος τῶν μετρικῶν στίχων (1ου, 2ου, 4ου καὶ 6ου).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γλωσσικὴν ἀκαταστασίαν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τοὺς τύπους τῶν λέξεων τὸ κείμενον δὲν διακρίνεται οὔτε διὰ τὴν σύνταξίν του, ἡ ὁποία ἐν μέρει ἴσως δικαιολογεῖται λόγῳ τοῦ μέτρου.

Ἀποπειρώμεθα κατωτέρω μετρικὸν χωρισμὸν τοῦ κειμένου, ὅπερ εἶναι ἀναγεγραμμένον εἰς δακτυλικὸν ἑξάμετρον :

Οὗτος ὁ | πολυδά|κρυτος || ὁ | Νεικύ|λας
τάφος | ἐστί,
ἡ μηδὲ | τέκνου ἔν|πλησιν σχῖ|σα || μηδὲ |
ἀνδρὸς κου|ριδίου.
ἀλλὰ μὲ | Μοῖρα κα|κὴ || ἀν|ήρπασεν | ἐς
Ἀΐ|δαος,
πένθος | δ' ἐνκατέ|λιψα μέ|γαν || γονέ|οισι
ἐ|μοῖσιν,
πατρὶ | Τήρῃ | καὶ Εὐ|ρυνόᾳ || τῇ μὲ τε|
κούσῃ
καὶ νη|πίῳ | τέκνῳ || οὔνομα | Ἀλε|ξάνδρα·

καὶ ἔστη|σεν στήλην | Νεικοκρά|της || τῆς ἰ|δίας γυ|ναικός,
μνίας ἵ|νεκε ἐ|μῆς || ἀν|τάξια | πάντ' ἐποί|ησαν.

Δὲν ἀνταποκρίνονται ὅλοι οἱ στίχοι εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ μέτρου —ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀνωτέρω διαίρεσις— ἰδίως οἱ στίχοι 2 καὶ 7, ὅπου πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν πολλὰς μακρὰς συλλαβὰς ὡς βραχείας, ἵνα ἔχωμεν 6 πόδας.

Ἑρμηνεία

Αὐτὸς εἶναι ὁ πολυδάκρυτος τάφος τῆς Νεικύλας, ἡ ὁποία δὲν ἀπήλαυσεν οὔτε τὸ τέκνον της οὔτε τὸν νόμιμον ἄνδρα της· ἀλλὰ ἐμὲ κακὴ Μοῖρα ἀνήρπασεν εἰς τὸν Ἅδη, μεγάλο δὲ πένθος ἄφησα εἰς τοὺς γονεῖς μου, εἰς τὸν πατέρα Τήρην καὶ τὴν Εὐρυνόαν ἡ ὁποία μὲ ἐγέννησεν καὶ εἰς τὸ νήπιον τέκνον (μου) τὸ ὄνομα Ἀλεξάνδρα· καὶ ἔστησεν τὴν (ἐπιτυμβίαν αὐτὴν) στήλην τῆς γυναικός του ὁ Νεικοκράτης, χάριν τῆς ἰδικῆς μου μνήμης ἔπραξαν (-εν) ὅλα ἀντάξια.

Τὰ ὀνόματα Νικοκράτης (μὲ Ι), Τήρης καὶ Ἀλεξάνδρα ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλας Θεσσαλικὰς ἐπιγραφάς[6], ἐνῷ τὸ ὄνομα Νεικύλα δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν· ὑπάρχει ὁ τύπος διὰ τὸ ἀρσενικὸν γένος, Νεικύλος, ἐξ ἄλλης περίπου συγχρόνου Θεσσαλικῆς ἐπιγραφῆς (IG IX ², 881, στίχ. 1).

Ἡ ἀνάγλυφος παράστασις τῆς στήλης παρουσιάζει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ κείμενον: ἡ Νεικύλα καθημένη κρατοῦσα εἰς τὴν ἀγκάλην της τὸ βρέφος καὶ πρὸ αὐτῆς ἔφιππος ὁ ἄνδρας της.

Ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῆς παραστάσεως, χαρακτηριστικῆς τῶν ἀναγλύφων τῆς Ὑστάτης Ἀρχαιότητος, καὶ ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων χρονολογοῦμεν τὴν στήλην εἰς τὰ τέλη τοῦ Β΄ ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ μ.Χ. αἰῶνος.

Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ στῆλαι παρομοίας τεχνοτροπίας ἐκ τῆς περιοχῆς Λαρίσης, αἱ ὁποῖαι, ὡς φαίνεται, προέρχονται ἐκ τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Ὑπὲρ τὰς εἴκοσι στῆλαι εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης, περίπου σύγχρονοι τῆς δημοσιευομένης, φέρουν παράστασιν ἱππέως, μόνου ἢ συνοδευομένου ὑπὸ κυνός, ἐνίοτε δὲ πρὸ τοῦ ἱππέως ὑπάρχει βωμίσκος ἢ καὶ δένδρον, περὶ τὸ ὁποῖον ἑλίσσεται ὄφις. Εἰς δύο δὲ στήλας (τὰς ὑπ' ἀριθ. 80 καὶ 391) εἰκονίζεται πρὸ τοῦ ἱππέως καθημένη γυνή.

Ἡ ἀπεικόνισις ἱππέως εἶναι πολὺ συχνὴ εἰς ἐπιτυμβίας στήλας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλ' ἐν γένει εἰς τὸν χῶρον τῆς Βαλκανικῆς· διάφοροι δὲ ἑρμηνεῖαι ἔχουν δοθῆ διὰ τὴν παράστασιν, θεωρουμένην ὡς συμβολικήν: ὁ νεκρὸς ὡς ἥρως, ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ πορευομένη πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἢ ἀκόμη καὶ ὁ . . . Χάρων. Εἶναι πράγματι ἑλκυστικὸν νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι εἰς παραστάσεις ἱππέως, ὡς τῆς δημοσιευομένης ἐνταῦθα στήλης, ἔχει τὰς ρίζας της ἡ λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ Χάροντος ὡς «καβαλλάρη», ὅστις ἀντικατέστησε τὸν «πορθμέα» τῶν προχριστιανικῶν αἰώνων.

Εἰς τὴν παροῦσαν στήλην πάντως αἱ εἰκονιζόμεναι μορφαὶ δύνανται ἄμεσα νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερόμενα πρόσωπα, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη συμβολικῆς αὐτῶν ἑρμηνείας.

Σημειοῦμεν, τέλος, ἐνταῦθα ὅτι εἰς παραστάσεις ὡς ἡ παροῦσα, ἐνῷ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα προέρχονται κατ' εὐθεῖαν

6. Βλ. IG IX ² εἰς τὰ ἀντίστοιχα ὀνόματα.

ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ἐπιτυμβίων στηλῶν, παρουσιάζεται συγχρόνως ἡ ἐκδήλωσις μιᾶς ἁπλοϊκῆς λαϊκῆς τεχνοτροπίας, ὀφειλομένης ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτου, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ ὄχι μόνον θὰ ἐξελιχθῇ, ἀλλὰ καὶ θὰ λάβῃ χαρακτῆρα οὐσίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Παλαιοχριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς τέχνης, συνεχιζομένη ἀκόμη καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν τέχνην τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΚΩΝ. Ι. ΓΑΛΛΗΣ

INSCRIPTIONS FROM LARISA

This is a first presentation of two inscriptions found recently in the area of Larisa.

The first (f i g s. 1 and 2) was found in the city of Larisa and is the upper part of a decree of the Thessalian Confederacy. It bears a decision to send Kleitos, son of Basaneus, from Gyrton, as a representative of Thessalians, to the city of Teos, in Asia Minor, in order to invite judges from that city to solve some trials of the Confederacy, a custom not unusual in the 2nd c. B.C.

Unfortunately only the first 13 lines of the inscription are preserved and so we are not informed about the kind of trials nor the results of the mission.

An important point in the inscription is that the citizens of Teos are called « συγγενεῖς », i.e. relatives or of common origin with Thessalians (2nd line of the inscription). As a matter of fact the relationship is traced back to Middle Helladic times, when Minyans and Athamanes from Thessaly moved to Boeotia; thence, round 1200 B.C., under the pressure of Thracians, Athamanes moved to Attica, together with Minyans from Boeotia; they were among the first colonists of Teos in Asia Minor (Pausanias, VII, 3, 6).

The inscription is dated to the middle of 2nd c. B.C.

The second inscription (f i g. 3) is a grave stele found at Crannon. The text is in verse (dactylic hexameter) and the representation recalls many similar ones in Larisa Museum, which seem to belong to a local workshop.

Though the particular elements of the representation are an inheritance from the ancient grave stelae the style seems to presage the one of Early Christian and Byzantine Art.

This grave stele is dated to the end of 2nd or beginning of 3rd c. A.D.

CON. J. GALLIS

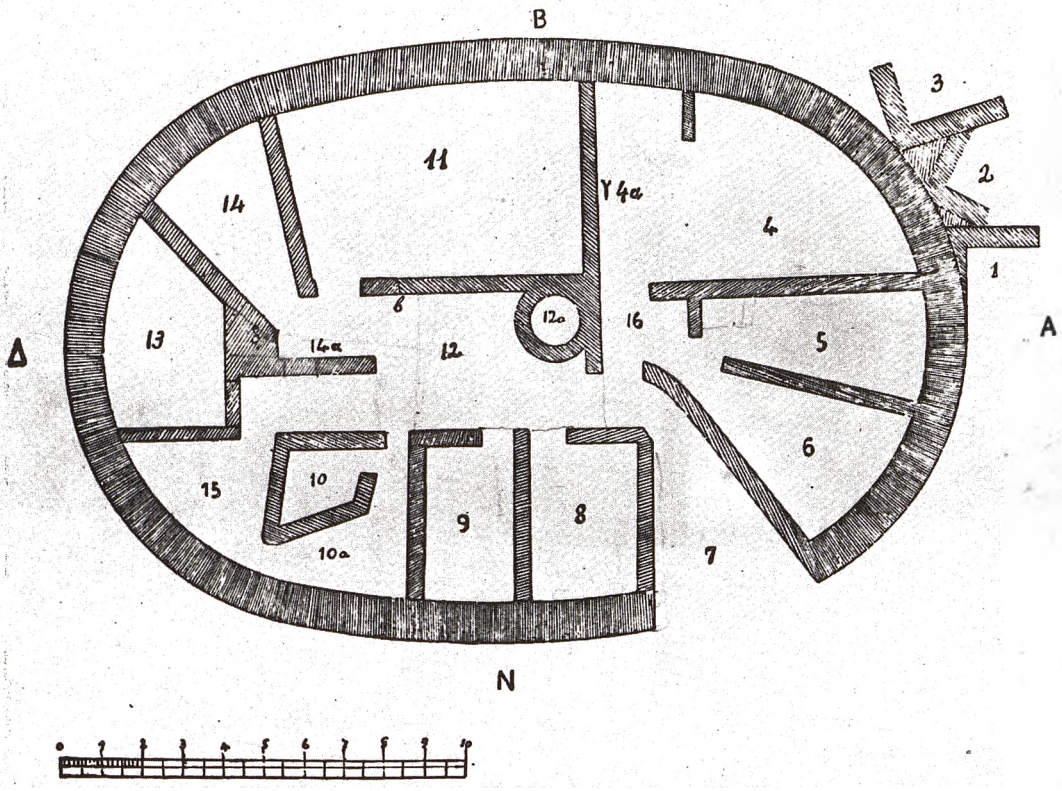


Fig. 1. Plan of the Chamaizi house according to Xanthoudides

THE OVAL HOUSE AT CHAMAIZI RECONSIDERED

In 1903 Stephanos Xanthoudides brought into light a MM IA building at the top of a hill at Chamaizi near Siteia [1]. The oval shape of this building, unique for Minoan times (fig. 1), has caused since among the scholars many discussions about its possible interpretation and origins. Dunkan Mackenzie considered [2] the oval wall outside as simply dictated by the space available on top of the hill; this interpretation has prevailed in recent years [3]. Professor Nikolaos Platon [4], not ac-

1. AE 1906, p. 117 - 156.
2. BSA 14 (1907 - 8) 415 ff., fig. 20 - 21.
3. Cf. J.D.S. Pendlebury, The Archaeology of Crete (1939) 100, fig. 14; Matz, Die Ägäis, HdA IV (1950) 232, n. 8. R. W. Hutchinson, Prehistoric Crete (1962) 169, cf. also 249; S. Alexiou, Μινωικὸς Πολιτισμὸς (1964) 24. Schachermeyr, Die minoische Kultur des alten Kreta (1964).
4. KretChron 5 (1951) 122 ff., Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους Α (1971).



Fig. 2. Entrance of Room 15. In the background a new passageway.

Fig. 3. Room 5 : flight of steps and pillar



cepting the general view of the structure being an ordinary house, has preferred to see here a variety of peak sanctuary; he stresses the evidence for cult worship indicated by an altar, an ash stratum and three figurines and the head of a fourth, of the usual type found in peak sanctuaries. Platon further does not accept the well of the court as such but rather as a sacred rubbish pit, a *bothros*. This interpretation has gained support [5].

This summer the Greek Archaeological Service undertook works of cleaning the site of the debris and consolidating the walls. These works went deep and brought unexpectedly into light several new facts concerning the oval building as well as some constructions underneath, whose existance was hitherto unknown.

The facts now available help to a better understanding of the site. In relation to the oval building several new elements have been found, such as the existance of a second entrance at the north side (f i g. 2), a fact which diminishes the fortress - like appearance of the building, the opening of a small corridor and an entrance to Room 13 (f i g. 6; cf. f i g. 2), the existance of a small flight of steps to Room 5 and a pillar beside (f i g. 3), a pavement covering most of the central court and even the formation of an angle at the SW side instead of the given arc of an ellipsis (f i g . 8).

Underneath the oval MM IA structure and beyond it have been disco-

5. Hutchinson ib., Alexiou ib.

vered several older constructions, forming several complete rooms and parts of others (f i g s. 4, 5 and 7). Some of their walls beyond the oval structure were already noticed by Xanthoudides, who believed them to be either butresses (at the South and North sides) or remains of houses of Mycenaean farmers (at the NE side). These EM structures belong to at least three different periods superseding each other (f i g. 8). It is worth noticing that some of their walls are clearly curvilinear (f i g. 7).

These new facts lead us to a reconsideration of the actual theories concerning the oval structure:

(i) The oval form is not caused by the space available on the crown of the hill : there is enough solid bedrock, leaving a good margin before dropping downhill ; furthermore a great part of this margin has already been used in a safe way by the earlier structures. The opinion of the oval form of the outer wall being deliberate is further strengthened by the fact that we may consider the EM structures as the ancestors of the later building and further their curvilinear parts —not dictated in any way by the proximity of the crest of the hill— as having influenced decisevily the peculiarity of form of the outer wall of the later house.

(ii) The MM structure cannot anymore be convincingly considered as a peak sanctuary. It is true that a few new fragments of figurines —two heads, a torso and an animal— have been found and can be counted with the old ones. Still this evidence is too



Fig. 4. An EM room underneath the floor of Room 15

Fig. 5. The new North entrance and two periods of EM houses beneath the MM elliptic wall





Fig. 6. The new North entrance and corridor to Room 13

scanty for a peak sanctuary, when even the smallest and most extensively plundered sanctuary [6] yields hundreds more of such fragments. Xanthoudides did excavate an intact site and the new exhaustive search inside and outside the building leaves no real possibility of a deposit not yet located. Furthermore, the pottery found by Xanthoudides has a clear domestic character [7], a fact confirmed by new finds, where lots of pithos - fragments and a number of loomweights is included.

The so-called well could hardly be considered as a *bothros :* it has never yielded such an evidence, which would be indeed a really rich one in the case of it having this presumed function.

6. E.g. the peak sanctuaries of Kalamaki, Ambelos or Etiani Kephala, excavated this summer.

7. A fact pointed out by Marinatos, Κρήτη καὶ Μυκην. Ἑλλὰς (1959) 18.

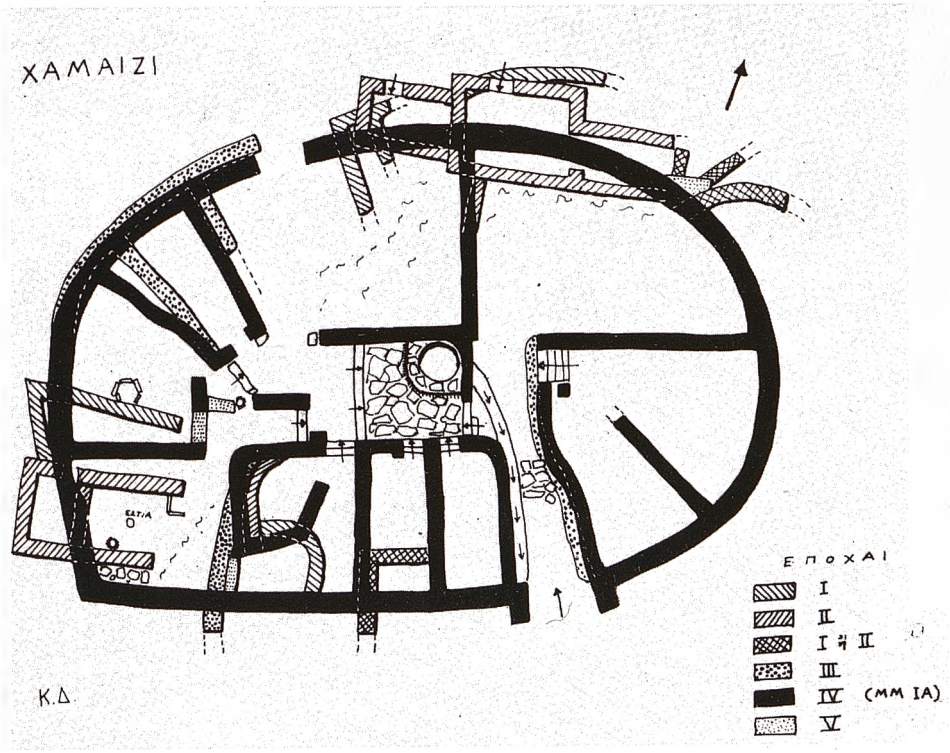
Besides, as a matter of fact it can hold much water : the wall - plaster reported by Xanthoudides has now disappeared, but this seems to have not been really necessary, as the shaft is cut not in earth but in solid water - tight bedrock and only its upper part is coated with stones. We may then accept with F. Noack, who studied specially the roofing of this structure [8], that the so-called well was in fact a well - like cistern collecting water from the roof [9]. An additional proof is given by the recent discovery of an emergency overflow channel (f i g . 8). A recent objection of Professor Platon about the « well » being really a cistern,

8. Ovalhaus und Palast in Kreta (1907) 58.
9. Cf. Mackenzie 1.1. 419.



Fig. 7. EM curvilinear walls in Rooms 10 - 10 a

Fig. 8. Provisional plan of approximative accuracy of the Chamaizi houses



has been the presence of some built stones among the bedrock and beneath the coated with stones upper part, resembling vaguely to the blocked entrance of a tholos - tomb from within. As a matter of fact this has been a gap, filled with stones by us during the consolidation works in order to prevent a collapse of the wall above (f i g. 9).

The evidence of ash is also inconclusive, as the new digging located small hearths, ash and coal in several places. We must then accept with Xanthoudides that the ash found in Room 4 —a room which may have had a sacred character— belonged to such a hearth and not to the huge bonfire of a peak sanctuary, which furthermore had of course to be at an open place.

The general evidence points then out that we are in presence of a house —including possibly a domestic shrine— a house now proven to be the successor of others, at a site settled for a long time.

COSTIS DAVARAS

Fig. 9. Interior of the cistern : a gap filled during the consolidation works



DEUX FRAGMENTS DE TABLETTES EN LINÉAIRE B DE CNOSSOS AU MUSÉE NATIONAL D'ATHÈNES

I. La trouvaille

Voici quelques mois, on a trouvé, dans les réserves du Musée National, parmi un ensemble de tessons surtout minoens, deux fragments de tablettes en linéaire B.

Cet ensemble se compose principalement de tessons, mais aussi de quelques vases entiers (un «egg-cup» du MM IA, deux « milk - jugs » et deux coupelles coniques sans anses du MR); presque toutes les périodes de l'archéologie crétoise y sont représentées, depuis le néolithique jusqu'à l'époque romaine.

Outre les fragments de tablettes et les tessons, on a identifié non seulement des morceaux de pithos et de sarcophage, mais encore une hache de pierre, une statuette d'animal, deux lames d'obsidienne, une pierre à aiguiser, deux pesons de pierre et un d'argile, une lampe romaine et cinq aiguilles d'os.

Certains des tessons portaient des indications inscrites au crayon ou à l'encre : ainsi, trois tessons MP I étaient marqués respectivement: « Knossos Little Palace », « Kn. Lit. Pal. » et « Fresco Corridor »; trois autres, de la même époque, montraient la mention « N.W. House »; un tesson MM III portait « 1926 2 »; un autre avait simplement «K. P.» [= Knossos Palace] il existait aussi quelques pièces avec des inscriptions à demi effacées (ainsi « N.S. », « W.R. », « S.Fr. » [= South Front?], « S.W. Fo. » [=South West of Fresco?]) dont l'identification est difficile.

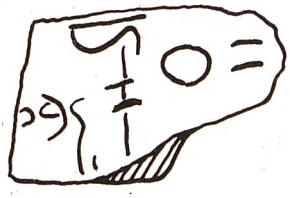
Le groupe tout entier était désigné par une étiquette libellée en ces termes : « C. Trendall Esg. (sic), Otago University, New Zealand ».

Il ne fait aucun doute qu'il s'agit là d'un groupe d'objets minoens qui ont été déposés au Musée National pendant qu'il était question de les envoyer à l'Université d'Otago où ils devaient servir à des fins didactiques.

Le professeur A. D. Trendall, actuellement en poste à l'Université La Trobe (Bundoora, Victoria, Australie), a bien voulu nous confirmer, par une lettre en date du 12 Mai 1972, qu' en 1939, sur sa demande, M.R.W. Hutchinson, directeur de l'École britannique d'archéologie, avait entrepris de rassembler des tessons minoens représentatifs pour l'Université d'Otago : ceux-là mêmes qui ont été retrouvés au Musée National.

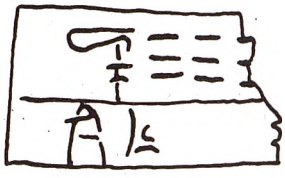
Et très certainement, comme le montrent les indications mentionnées ci-dessus, les objets proviennent-ils de Cnossos; d'ailleurs, tous sont des échantillons caractéristiques de la céramique cnossienne, tandis qu'on ne trouve pas de tessons représentatifs d'autres régions de la Crète occidentale ou méridionale; de plus, une des deux tablettes en linéaire B se raccorde à une des tablettes de Cnossos conservées au Musée d'Iraklion.





Figs. 1, 2. KN D 8787.





Figs. 3, 4. KN Dd 8831.

Le seul objet dont il n'est pas certain qu'il provienne de Cnossos est la statuette d'animal, spécimen typique des trouvailles faites dans les sanctuaires de sommet du MM I; mais cette statuette pourrait fort bien avoir pour origine le sanctuaire de sommet du mont Iouktas, dans le voisinage de Cnossos, dont les trouvailles ont été égarées.

En résumé, aussi bien la critique interne que la critique externe de ces documents montre qu'ils viennent de Cnossos, et plus précisément du Musée stratigraphique de Cnossos, avant sa récente remise en ordre, et non du Musée d'Iraklion.

II. Les tablettes

N. B.: Les deux fragments ayant été trouvés à quelques mois d'intervalle, ils ont reçu à chaque fois le dernier numéro libre dans la suite des tablettes de Cnossos, à savoir 8787 et 8831.

a) D 8787 (figs. 1, 2).

Description : fragment central de tablette; les deux extrémités manquent; couleur rouge clair; long. 3,8 cm; haut. 2,3 cm; ép. 1 cm.

Texte :] qa-mo, *OVIS*^{m} 120 [

Scribe : peut - être 118.

Commentaire : qa-mo est un toponyme crétois bien attesté dans les tablettes de Cnossos; on le trouve en Da 1317 Db 1099.B Dg 1316.B –1318.B Dn 5559.2 Dv 5278.B –5297.B Ga 417.B Pp 497 Xd 148.2 et peut-être en Db 1263.B; l'éthnique féminin dérivé *qa-mi-ja* apparaît en Ak 613.1 –5876.1 Lc 543.B Le 641.3; l'éthnique masculin dérivé *qa-mi-jo* se rencontre en E 749.5

et Og 833.4; en bref, *qa-mo* était très vraisemblablement une localité de Crète centrale [1], de moyenne importance [2], où paissait un assez petit nombre de troupeaux d'ovins dépendant du palais, où l'industrie textile est bien attestée et qui livre diverses « denrées » au palais.

Un troupeau de 120 têtes (si le chiffre est complet) n'est pas chose très fréquente dans les archives de Cnossos (où la grande majorité des troupeaux comportait exactement 100 animaux), mais est attesté.

b) Dd 8831 (+ 7106) (figs. 3, 4).

Description : fragment central de tablette; les deux extrémités manquent, mais l'extrémité droite est certainement la tablette Dd 7106 du Musée d'Iraklion; couleur rouge brique; long. 3,7 cm; haut. 2,1 cm; ép. 0,7 cm.

Texte de 8831 :

.A] *OVIS*^{m} 90[
.B]*vest.*/ e-ra *pa*[

Texte de 7106 + 8831 :

.A] *OVIS*^{m} 96 *OVIS*^{f} 8 [
.B]*vest.*/ e-ra *pa OVIS*^{m} 6 [

N.B.: Il ne manque vraisemblablement pas de texte à droite.

Scribe : 117

Commentaire : e-ra est un toponyme crétois fort bien attesté; il apparaît seize fois dans les tablettes du scribe *117* (Da 1323.B –1333.A –1343.B –5576.B Db 1159 [[.B]] –5680.B Dc 1298.b –1364.B Dd 1144.B De 7203.B Dv 1330.B –1332.A –1370.b –1466.B –1621 [.b]? –7140.B), cinq fois dans d'autres tablettes traitant de moutons (Dl 940.B –944.B Dq 45.b –440.A D 7334.B) et trois fois dans d'autres contextes (Pp 498.1 Xd 149.2 X 722.b) [ajouter]*e-ra*[en Xe 6011.2 et l'allatif *e-ra-de* en Fh 357.2]; l'éthnique féminin dérivé *e-ra-ja* se rencontre à cinq reprises (Ap 639.5 D 1024.2 Lc 528.B –561.B L 7578) et l'éthnique masculin *e-ra-jo* par deux fois (Fh 1059 V 431.1); en résumé, il est fort vraisemblable qu'*e-ra* était une localité de Crète centrale [3], d'importance moyenne [4], où paissaient d'assez nombreux moutons et où l'industrie textile dépendant du palais était relativement bien attestée.

1. Comme par exemple *pu-so, qa-ra, ru-ki-to, su-ri-mo, ti-ri-to* et *u-ta-no*, autres localités de la Crète centrale au nom desquelles *qa-mo* est le plus fréquemment associé.

2. 610 moutons au minimum dans les tablettes D du scribe *117*, alors que la moyenne, pour les trente localités dont ce scribe s'occupe est de 1600 têtes environ; 5 *M* de *po-ni-ki-jo* et 1 *AROM* de *ko-ri-ja-do-no* en Ga 417, alors que les quantités vont respectivement de *M* 1 à *M* 14 et de *AROM* 1 à *AROM* 9 *T* 2 chez le scribe *136*; 6 unités de **168* + *SE* en Pp 497, alors que les quantités peuvent monter jusqu'à 30 unités; 11 *TELA*^{1} + *TE* en Lc 543, alors que les quantités de tissu dans la série Lc vont de 2 à 22; 12 *T* 5 de *GRANUM* en E 749.5, alors que les quantités s'échelonnent entre 6 et 25; 6 M en Og 833.3, alors que la denrée (inconnue) dont il est question est pesée entre 4 M et 9 M.

3. Ce toponyme est effacé et remplacé par *pa-i-to* en Db 1159; il est associé à *pa-i-to* en Pp 498; le *e-ra-ja* de Ap 639.5 peut être rapproché du *pa-i-ti-ja* de Ap 639.4; et *e-ra* est sans doute associé à *Ko-no-so* en Xe 6011.

4. 1650 moutons au minimum dans les tablettes D du scribe *117*, ce qui est fort proche de la moyenne générale de 1600 têtes par localité; 30[unités de **168* en Pp 498, c'est-à-dire la plus forte quantité attestée, mais ce qui correspond à la moyenne (217 : 7) si toutes les tablettes de cette série sont conservées.

Un troupeau de 110 têtes n'est pas chose très fréquente à Cnossos, mais se rencontre néanmoins.

N.B.: Comme on ne lit plus à présent *e-ra* en Dn 5318.2, le nouveau total de 860 « ovins restitués sans collecteur » n'a pas un grand intérêt en soi [5].

J. SAKELLARAKIS et J. -P. OLIVIER

5. Cf. J. - P. Olivier, *La série Dn de Cnossos reconsidérée* (à paraître dans *Minos*),

A DECREE OF THE YEAR OF LEOSTRATOS

A fragment of Pentelic marble, with part of the preamble of a decree of 303/2 B.C., in the archonship of Leostratos, was found by the late John Threpsiades in 1952 near the Parthenon and is now published in the Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς for 1971 [1]. The substance of the decree is lost but the text as preserved presents an interesting problem for the Athenian calendar.

A date in the month Elaphebolion is equated with a date in the ninth prytany, here named as Kekropis. Only sixteen letter spaces are left in the stoichedon inscription for the dates both by month and by prytany. The unique restoration, barring unknown irregularity, is Ἐλαφηβολ[ιῶνος νουμηνίαι, δεκάτ]ει τῆς πρυτα[νείας]. The year is known from other texts to have been intercalary [2]. Hence the tenth day of the ninth prytany was the 266th day of the year. Calendar equations in the month Anthesterion show that Anthesterion was a hollow month of twenty - nine days. All would be well except that the prytany Kekropis is already recorded as holding the eighth (not the ninth) prytany [3]. The calendar equations show that the error in the record concerns the name of the prytany and not the date nor its ordinal number. It is possible that Kekropis was wrongly named as eighth in *I.G.*, II [2], 489 and 490. The name there could have been written by error either for Antiochis or Erechtheis and Kekropis may remain correctly in the new text as ninth. It is a matter of economy, however, to assume no error in

1. Χρονικά, p. 26. I am indebted to Eugene Vanderpool for examination and discussion of this text with me.

2. *I.G.* II [2], 489, 490, 491, 493 - 497; *Hesperia,* XXI, 1952, pp. 367 - 368; cf. B.D. Meritt, *The Athenian Year* (1961), pp. 150 - 151.

3. *I.G.* II [2], 489 - 490.

the texts of *I.G.*, II ², 489 and 490, and to construe the name Kekropis as in error in the new text. I once thought that the letters as first reported might have been misread for [Ἐρεχ]θεῖδος, theta having been read instead of omikron and pi instead of epsilon. But the study of the stone and photograph shows this to be no escape from the dilemma of the duplicated name. The name Kekropis clearly is recorded on the stones with both prytanies VIII and IX. The student will resolve this crux as suits his fancy, but it is of interest to note in 329/8 B.C., in the accounts of the epistatai at Eleusis, that the prytany Antiochis is named both for Prytany II [4].

BENJAMIN D. MERITT
The University of Texas

4. *I.G.*, II ², 1672, lines 1 - 2, 37.

NEW ADVANCES IN THE FIELD OF ANCIENT POTTERY TECHNIQUE

This little σκινδάλαμος is only meant to pay homage to the work of Professor Dr. Walter Noll and his collaborators (Leverkusen - Bayerwerk). It was a happy event that I met Professor Noll while he was spending his vacations in Greece. He showed a keen interest in examining samples of ancient painted pottery. I supplied him with some sherds of Kamares - ware. I suggested to him to examine also the technique of the Attic white lekythoi and I asked him to devote a special study to the monumental wall - paintings from the excavations at Thera of which we have now magnificent compositions.

The results are most encouraging. A preliminary paper by Prof. W. Noll, R. Holm and L. Born (Farbenfabriken Bayer A.G., Leverkusen) has already appeared in: Naturwissenschaften 58 (1971), pp. 615-618, under the title: Chemie und Technik - altkretischer Vasenmalerei vom Kamares - Typ. As explained in the brief English summary, investigation of the Kamares - sherds was carried out « by means of the scanning electron microscope, energy - dispersive X - ray microanalysis, and the Debye - Scherrer process ».

Since it has been recognized that the colour of the classic black glaze pottery was not a « varnish », but a reduction–

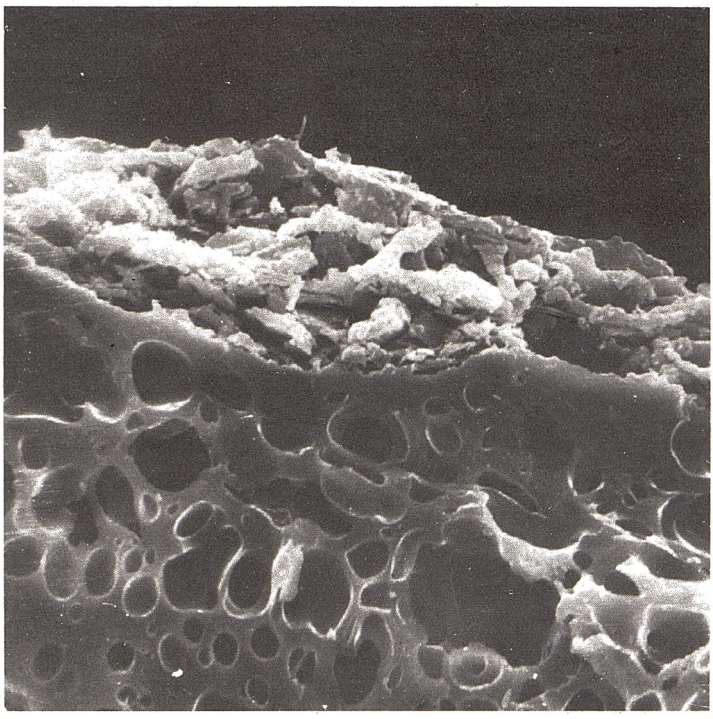


Fig. 1. A section of Kamares - glaze. Below, bubbles within the mass of the glaze. Above, a thin layer of red painting.

result of iron– containing clay, it was occasionally assumed that the Kamares glaze was possibly the forerunner of the classical one. In any case, we archaeologists confused the terms and we usually spoke of a «varnish». (This was also the case in the German edition of my « Kreta und das Mykenische Hellas» (1959), p. 30; while in the English edition, « Crete and Mycenae », p. 52, it stands more carefully expressed : « The Kamares potters must be considered the inventors of this fine gloss which reappears centuries later on Greek pottery »). Now the procedure of the Middle Minoan potters, whose big centers (and possibly the only ones !) were the palaces of Phaistos and Knossos, is fully clear : the black so - called « Firnis » has proved to be « a silicate - type glaze which had a high content of iron and contained potassium as a flux ».

Under the powerful microscope the glaze of the Kamares pottery appears, like a modern- glaze, full of bubbles within the glass - mass (f i g. 1, below). The surface of the glaze appears anomalous owing to impurities in the clay (f i g. 2). The colours (as a rule white and red) are superposed on the glaze. It was further proved that the

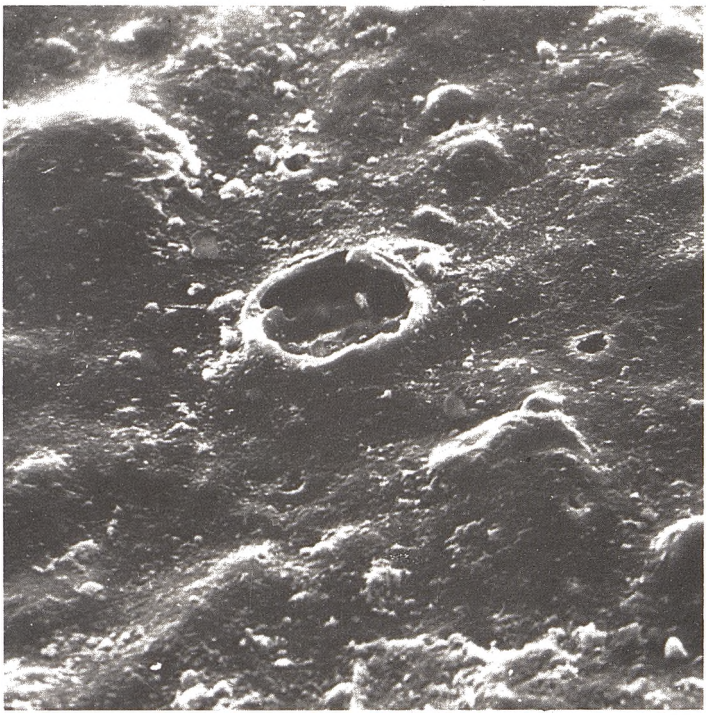


Fig. 2. Surface of Kamares - glaze: a « crater » (big bubble) and anomalies owing to quartz particles and other impurities of the clay.

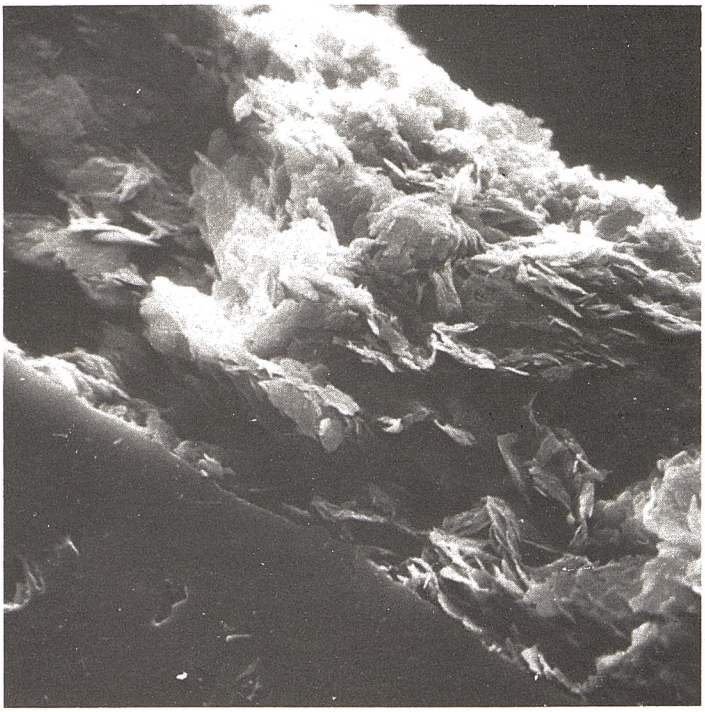


Fig. 3. Kamares-glaze in section. Below left, the glaze. Middle section, white painting. It consists of crystals of scale-form and the material is talc. Uppermost part, red painting. The material is iron, aluminium and silicium.

white colour is talc. Under the microscope it appears as a series of superposed scale-like crystals (f i g. 3). The red colour consists of iron and other silicates. It looks as snow either on the glaze surface or superposed on the white (f i g s. 1 and 3). These colours were applied with the painter's brush; the gluing matter was some vegetable oil or other organic material.

Further technical details have no place here and may be read in the original paper. It is of greater interest to note that this brief paper opens broad perspectives of further technical discoveries. Indeed, it seems that as early as in the Neolithic period there existed already some knowledge that some colours could be produced on the vases by reduction. The « Urfirnis » of the EH period seems to be the initial effort to imitate metal prototypes in clay pottery by reduction instead of painting.

A further step seems to be the recent discovery, that some classes of Mycenaean pottery of the 14th century B.C., especially kylikes and handleless bowls, were imitations of silver prototypes. Such vases were observed for the first time in two tombs in the Athenian Agora. They were published by Miss S. Immerwahr (Hesperia 35 (1966) p. 381 ff.) under the tittle « The use of Tin in Mycenaean vases ». Two further tombs were added by my former Assistant at the University of Athens, Miss M. Pantelidou. The tombs were found in Veikou Street (between Diomeia and the Mouseion – hill of ancient Athens) and contained a considerable number of kylikes and bowls of the same technique as those of the tombs in the Agora. These vases were published in this Review (IV (1971) p. 433 ff.) and Miss Pantelidou describes them, according to Miss Immerwahr's explanation, as tin - covered.

Technically this is a most difficult, if at all possible, method. Chemically, on the other hand, it may be equally difficult to explain the dark dirty slip which remains on the surface of these vases as traces of the supposed original metallic tin-coating. It may be more probable that we have to do with a real slip of clay containing tin-oxides, which after burning in an adequate temperature, acquired a metallic glaze; not very solid, perhaps, but still good enough for vases destined for the dead. Professor Noll, to whom I have written, believes that my hypothesis is quite possible and would examine with pleasure sherds with a « tin slip ». I prepared a collection of samples and we hope to have results soon.

It is further possible that another class (not very numerous) of Late Mycenaean ware with a black, metallic surface (we call them « graphite ») may be the result of some other reduction. This case is still more interesting if we remember that this special glaze reappears on Protogeometric and Geometric pottery.

It is most important now to proceed without delay with a fundamental research on the fresco-colours. These colours, according to our experience accumulated from Thera, are liable to a slight alteration soon after the

discovery of the frescoes. Grosso modo we have here the broad colour surfaces which are applied on the plaster while it was still wet (fresco technique) and the minor details which were applied while the plaster was drying or even already dry. The colours of these details (usually white, yellow, red) are of another nature. They are more brittle, the layers have a certain thickness and it is certain that they were made with some gluey material. In other words, we have before us the methods of the Kamares pottery applied by the fresco - painters or vice - versa. It is most important that Professor Noll has promised his own help. With the possibilities offered by the Bayerwerk Laboratories and the keen interest of Professor Noll and his collaborators we may soon have considerable help in our efforts to preserve the colours of Minoan and Mycenaean frescoes.

A last chapter within the framework of the above investigations is the unexpected interest which was raised by those two sherds of white lekythoi alone, given to Professor Noll. He writes to me: « We have had surprising results: on one sherd the white substance is a white clay and the red colour is iron - oxide, which should be logical to expect. On the contrary, the second sherd showed that the white is gypsum and the red is elementary copper !... Apparently two different techniques... possibly due to different painting - schools. This is so interesting that we should examine with pleasure still more material... ».

We are sure that the generosity of the Directors of our Museums and Collections will facilitate the noble efforts of Professor Noll and his collaborators.

We should also mention the facilities offered by the Bayerwerk authorities, to all of whom we adress our warmest thanks for their invaluable help.

Athens, June 1972 *Prof. SP. MARINATOS*



Εἰκ. 1. Μερέντα. Ἡ ἔναρξις τῆς ἀνασκαφῆς

Εἰκ. 2. Μερέντα. Ὁ κοῦρος ἀρχίζει νὰ προβάλλῃ (πρώτη ἡμέρα τῆς ἀνασκαφῆς)



Η ΚΟΡΗ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑ ΑΡΙΣΤΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΟΥΡΟΣ ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΣ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗΣΑΝ ΕΝ ΜΥΡΡΙΝΟΥΝΤΙ *

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς [1] γεωμετρικοῦ νεκροταφείου ἐν Μυρρινοῦντι [2] (ν. Μερέντα), εἰς ἀπόστασιν 4 περίπου χλμ. πρὸς Α. τοῦ Μαρκοπούλου Μεσογαίας, πρὸς ἀποδέσμευσιν ἀγροῦ τοῦ Σπυρ. Παναγιώτου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπαγορευθῆ ὡς ἐκ τῆς εὑρέσεως ἀρχαίων τάφων, ἡ διερεύνησις ἐπεξετάθη δοκιμαστικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμόρου πρὸς Ν. ἀγροῦ τοῦ Γεωργ. Χασιώτου. Παρὰ πᾶσαν ὅμως προσδοκίαν, τὴν πρωΐαν τῆς 18ης Μαΐου ἤλθον εἰς φῶς ἐντὸς ἀβαθοῦς ὀρθογωνίου ἀποθέτου ἐσκαμμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (βάθ. 0,58, μήκ. 1,95, πλ. 0,90 μ.) μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α.-Δ. κοῦρος ἐκ παρίου μαρμάρου ἐν κατακλίσει πρὸς

* Αἱ εἰκ. 13, 16, 17 ὡς καὶ αἱ ἔγχρωμοι εἰκόνες εἶναι τοῦ καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Σπ. Μελετζῆ, αἱ εἰκ. 4 - 8 καὶ 10 - 12 τοῦ καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Ν. Κοντοῦ.

1. Διενεργεῖται αὕτη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Βοηθοῦ κ. Εὐαγγ. Κακαβογιάννη.

2. Κοινῶς ἀναγνωρίζεται ἡ θέσις τοῦ δήμου εἰς Μερένταν: Wrede, RE XV, 1146. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας εἶναι ἐμφανῆ καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐν τῷ ἀγρῷ Παναγιώτου ἀπέδωσε καὶ νεολιθικὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα, οὐχὶ ἐκ τάφων προερχόμενα.

τὰ ἀριστερὰ καὶ παραπλεύρως, ἀντικρὺ αὐτοῦ, πρὸς Ν., τοποθετημένη πλαγιαστὰ κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον κόρη, ὁμοίως ἐκ παρίου μαρμάρου (εἰκ. 1, 2, 3).

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις καὶ ἀνέλκυσις αὐτῶν ἐγένετο τὴν ἑπομένην (εἰκ. 4 καὶ 5). Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων ἦσαν παρεντεθειμένοι, εἰκῇ, χάλικες μετά τινων μικροῦ μεγέθους ἀργολίθων καὶ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν ἦτο ἐμπεπηγμένος ἐπιμήκης (μέχρι 0,40 μ. μήκους) μαρμάρινος ἀργόλιθος. Ἐκ τῆς προσκρούσεως δ' ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπόθεσιν προυξενήθησαν αἱ ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς ρινὸς τῆς κόρης μικραὶ φθοραὶ (εἰκ. 6). Ὡς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ λίθου καθίστατο δυσχερὴς ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἀγαλμάτων. Παρέστη δὲ ἀνάγκη, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κατὰ τὰ νῶτα τῆς κόρης ἐπιχώσεων, νὰ ἐξωθηθῇ αὕτη τῇ βοηθείᾳ χειρῶν καὶ ποδῶν πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπόσπασις τοῦ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν λίθου. Αἱ εἰκόνες 7, 8, 9, 10 δεικνύουν τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐφεξῆς, ἡ ἀνέλκυσις ἦτο εὐχερὴς (εἰκ. 11).

Μολονότι ὅμως ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν ἀγαλμάτων ἀπεῖχε τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 0,40 μ. δὲν προυξενήθησαν φθοραὶ κατὰ τὴν καλλιέργειαν, διότι δὲν ἐγίνετο βαθεῖα ἄροσις τοῦ ἀγροῦ, ἐλαιοφύτου νῦν.

Ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ κούρου, ἀποκεκομμένη κάτω τοῦ ὤμου, εἶχεν ἀποτεθῇ παρὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Κάτω δὲ τοῦ κορμοῦ τοῦ κούρου ἀπέκειντο αἱ ἀποκεκομμέναι ἐπίσης κάτω τοῦ ὤμου, ἀριστερὰ χεὶρ καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ, ὡς καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ τῆς κόρης μετὰ τοῦ ἀποκεκομμένου κάλυκος ἄνθους, τὸ ὁποῖον ἐκράτει. Ἡ διατήρησις ἀμφοτέρων τῶν ἀγαλμάτων εἶναι θαυμασία, ὡς νὰ ἐξῆλθον τοῦ ἐργαστηρίου προσφάτως.



Εἰκ. 3. Μερέντα. Ἐμφάνισις τῶν ἀγαλμάτων

Ὁ κοῦρος εἶναι ὑπερφυσικοῦ μεγέθους (ὕψ. 1,89 μ., εἰκ. 12). Τῶν χειρῶν ἐλλείπει ἡ δεξιὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ καὶ οἱ πόδες κάτω τῶν σφυρῶν μετὰ τῆς πλίνθου. Αἱ χεῖρες, κρεμάμεναι κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, δὲν κατέρχονται καθέτως, ἀλλὰ καμπτόμεναι κατὰ τὸν ἀγκῶνα φέρονται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω ἐλάχιστον ἐφαπτόμεναι τοῦ μηροῦ. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἀναδεδεμένη διὰ πλατείας ταινίας, ἀποτελουμένης ἐκ τῆς στενῆς κάτω καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτὴν πλατυτέρας μετὰ φλογοσχήμων ἀναγλύφων κοσμημάτων. Τὸ ὄπισθεν τῶν ὤτων τμῆμα αὐτῆς δὲν εἶναι ἐμφανές. Ἡ περὶ τὸ μέτωπον κόμη κάτωθεν τῆς ταινίας εἶναι διατεθειμένη εἰς σπειροειδεῖς ἕλικας, σμικρυνομένας ἀπὸ τῶν κροτάφων πρὸς τὸ μέτωπον. Ἡ κόμη, συγκρατουμένη διὰ λεπτῆς ταινίας ὄπισθεν τῶν ὤτων, καταπίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων



Εἰκ. 4. Μερέντα. Ὁ κοῦρος καὶ ἡ κόρη ἔχουν ἀποκαλυφθῆ (δευτέρα ἡμέρα τῆς ἀνασκαφῆς)

καὶ τῆς ράχεως εἰς παραλλήλους βοστρύχους. Ἡ ἐντὸς τῆς ταινίας κόμη χωριζομένη εἰς τὸ μέσον διαμορφοῦται εἰς κυματοειδεῖς βοστρύχους. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶναι ἐμπεπηγμένος χαλκοῦς ἧλος. Ἡ κόμη ἦτο βεβαμμένη δι' ἐρυθροῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ζωηρόν. Ἡ ἀνατομικὴ ἀπόδοσις τοῦ σώματος παρουσιάζει μεγάλην ὡριμότητα. Ἡ διάπλασις τοῦ ὠτὸς ἀπεδόθη κατὰ φύσιν. Ἡ ἶρις τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι δεδηλωμένη δι' ἐρυθροῦ χρώματος, τῶν ὀφρύων ὁ χρωματισμὸς κατέστη ἐξίτηλος. Τὸ μεστὸν πρόσωπον τοῦ κούρου θέλγει μὲ τὴν παιδικότητα καὶ τὴν συμπαθῆ ἔκφρασιν. Τὸ ἄγαλμα θὰ εἶναι πρόσφορον πρὸς μελέτην καὶ σύγκρισιν μετὰ τὴν ἵδρυσιν (στήσιμον) αὐτοῦ. Πρέπει νὰ καταταγῇ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ κούρου Κροίσου.

Ἡ κόρη εἶναι φυσικοῦ μεγέθους καὶ

ἀρτία (ὕψ. 1,76 μ., ὕψ. πλίνθου 0,04 - 0,045 μ., ὕψ. στεφάνης 0,065 μ., εἰκ. 13, 14, 15· εἰκ. ἐξωφύλλου καὶ ἔγχρ. πίναξ Γ΄). Ἵσταται βαίνουσα ἐπὶ ὑψηλῶν κρηπίδων καὶ προβάλλουσα ἐλαφρῶς τὸν δεξιὸν πόδα. Φέρει ποδήρη χειριδωτὸν μέχρι τῶν ἀγκώνων χιτῶνα ἐζωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν. Ἐκ τῶν χειρῶν διὰ τῆς τεταμένης δεξιᾶς κρατεῖ τὸ ἔνδυμα χωρὶς νὰ ἀνέχῃ αὐτό, διὰ δὲ τῆς κεκαμμένης πρὸ τοῦ στήθους ἀριστερᾶς κρατεῖ κάλυκα ἄνθους. Ὁ χιτὼν εἶναι πεποικιλμένος κατὰ τὴν τεχνικὴν τῶν μελανομόρφων ἀγγείων διὰ διασπάρτων κεντημάτων ἐγχαράκτων: ροδάκων μετὰ πετάλων κιτρίνων καὶ μελανῶν ἐναλλάξ, γαμματοσταύρων (ἀγκυλωτῶν σταυρῶν), ἀστερίσκων (ἀστερισκορροδάκων).

Ἡ δι' ἐγχαράκτου καὶ γραπτοῦ μαιάνδρου κοσμουμένη κατὰ τὸν λαιμὸν παρυφὴ (*ῷα*) διήκουσα ἀμφοτέρωθεν τῆς ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ τοῦ βραχίονος ραφῆς τῶν κρεμαμένων ἀπὸ τῶν βραχιόνων χειρίδων, διπλῆ, καταλήγει εἰς τὸ ἄκρον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται διὰ παρυφῆς τῆς αὐτῆς διακοσμήσεως. Διὰ πλέον πολυπλόκου μαιάνδρου χαρακτοῦ καὶ γραπτοῦ (μέλανος ἐπὶ κιτρίνου βάθους), ἐξιτήλου, κοσμεῖται ἡ ἔμπροσθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ χιτῶνος προσερραμμένη πλατεῖα ταινία, *ὄχθοιβος* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλουμένη. Τὸ κράσπεδον τοῦ χιτῶνος (ποδόγυρος), ἡ (*περίσφυρος*) *πέζα* ἢ *πεζίς* τῶν ἀρχαίων, κυκλοῦται διὰ πολυχρώμου φυλλοστοιχίας. Τὸ περιθώριον τῶν φύλλων εἶναι κίτρινον καὶ ὁ κάλυξ αὐτῶν ἐρυθρὸς καὶ μέλας ἐναλλάξ. Ἡ διὰ τὴν φιλάρεσκον ἐπίδειξιν λεπτῆς ὀσφύος (μέσης) συσφίγγουσα αὐτὴν ζώνη φέρει γραπτὴν καὶ χαρακτὴν διακόσμησιν. Ὁ χιτὼν ἄνωθεν τῆς ζώνης κολποῦται καὶ τὸ στῆθος δηλοῦται μετρίως — ἐνδεικτικὸν τῆς ἡλικίας τῆς κόρης, κάτωθεν δ' αὐτῆς εἶναι διατεταγμένος εἰς κατακορύφους πτυχάς. Πλαστικῶς δηλοῦνται καὶ αἱ ἀραιαὶ πτυχαὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ χιτῶνος.

Φέρει περιδέραιον, ἐνώτια καὶ βραχιόλιον λαξευτά. Ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φορεῖ στεφάνην[3] ἐξ ἁλύσεως ἐλλειψοειδῶν

3. Περὶ στεφάνης βλ. Sp. Marinatos εἰς Archaeologia Homerica, Kleidung- Haar- und Barttracht B 4, B 10 κ. ἑ.

Εἰκ. 5. Μερέντα. Δευτέρα ἡμέρα τῆς ἀνασκαφῆς



ψηφίδων, ἐφ' ἑκάστης τῶν ὁποίων βαίνει κάλυξ καὶ ἄνθος λωτοῦ ἐναλλάξ[4]. Ἡ κόμη, χωριζομένη εἰς τὸ μέσον καὶ διευθετημένη κυματοειδῶς μέχρι τῶν κροτάφων διέρχεται ὄπισθεν τῶν ὤτων καὶ καταλήγει εἰς βοστρύχους, ἀνὰ τρεῖς ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ἐπὶ τοῦ στήθους κατερχομένους καὶ ἀνὰ ἕνα ἐπὶ τῶν ὤμων συμμετρικῶς. Ὄπισθεν δὲ καταπίπτει, μετὰ τῆς ἀναδενούσης αὐτὴν ἐπὶ τοῦ αὐχένος ταινίας, ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῆς ράχεως εἰς εἴκοσι βοστρύχους. Ἡ ταινία τῆς κόμης τοῦ αὐχένος κοσμεῖται διὰ χαρακτοῦ μαιάνδρου —ἡ γραπτὴ διακόσμησις αὐτοῦ θὰ ἀναφανῇ μετὰ τὸν καθαρισμόν. Τὰ ὦτα εἶναι τοποθετημένα σχετικῶς ὑψηλά. Οἱ ὀφθαλμοὶ λοξοὶ ἐνθυμίζουν τοὺς τοῦ κούρου τῆς Βαλομάνδρας. Ἡ ἶρις ἦτο κύκλος μέλας. Καὶ βλεφαρίδες καὶ ὀφρύες μελαναί. Τὸ πρόσωπον στενόν, ἐπίμηκες.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν δύναται νὰ τεθῇ ἀνώτατον ὅριον τὸ 540 π.Χ.

Ὑπὸ τοὺς πόδας, παρὰ τὴν πλίνθον τοῦ ἀγάλματος τῆς κόρης, εἶχεν ἀποτεθῇ καὶ περιμολυβδοχόησις ἢ μολυβδοχόησις αὐτῆς (εἰκ. 6, 7), ὁ μόλυβδος δηλ., ὅστις εἶχεν ἐγχυθῇ ρευστὸς ἐντὸς τοῦ κενοῦ, τὸ ὁποῖον κατελείπετο μεταξὺ τῆς πλίνθου καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως τόρμου διὰ τὴν ἐνσφήνωσιν τοῦ ἀγάλματος. Ἔχει δ' ἐπ' αὐτῆς ἀποτυπωθῆ τὸ σχῆμα τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς βάσεως τόρμου ἱδρύσεως τοῦ ἀγάλματος. Εἶναι ἀποκεκομμένη εἴς τι σημεῖον, κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευράν, καὶ ἔχει παραμορφωθῆ ἐλαφρῶς ἐκ τῆς ἀποσπάσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς πλίνθου καὶ ἐκ τοῦ βάρους τοῦ ὑπερκειμένου ἀγάλματος κατὰ τὴν ἀπόκρυψιν. Συμπίπτει ὅμως κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ἐφαρμόζει (βυζαίνει) ἐξοχὴν πρὸς ἐσοχὴν (εἰκ. 15) καὶ καθ' ὕψος πρὸς τὰ κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν διασωζόμενα ὄρθια τοιχώματα τοῦ στρογγυλοῦ τόρμου τῆς γνωστῆς ἀρχαϊκῆς ἐνεπιγράφου βάσεως τῆς Φρασικλείας[5] (εἰκ. 16), ἥτις ἦτο ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς περὶ τὰ 200 μ. πρὸς Ν. τῆς ἀνασκαφῆς κειμένης ἐκκλησίας τῆς Παναγίας (Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου).

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ τόρμου ἔχει πελεκηθῆ διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀγάλματος (σχέδ. 1). Ἡ μολυβδοχόησις θὰ χρησιμεύσῃ καὶ διὰ τὴν ὀρθὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἀγάλματος ἐπὶ τῆς βάσεως.

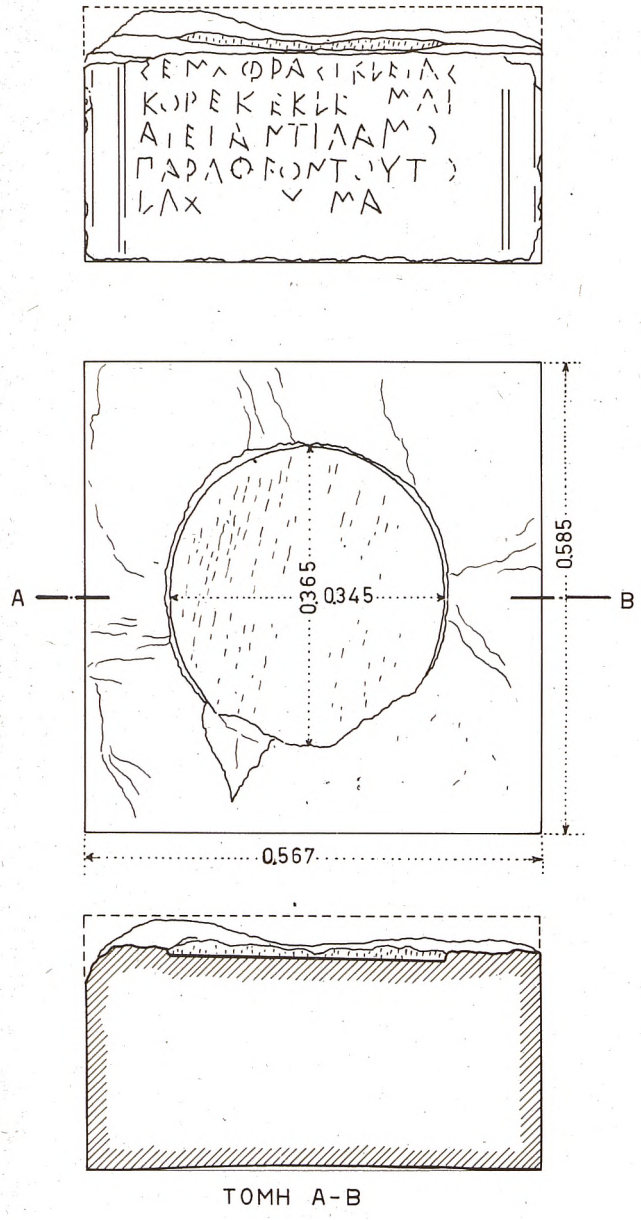
4. Μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν αἱ στεφάναι καὶ κράσπεδα κράνους: Σφὶγξ Καλυδῶνος F. Poulsen - K. Rhomaios, Erster vorläufiger Bericht, 29, πίν. XXXVI - XXXVII, εἰκ. 53, 55. Κόρη Βερολίνου AD 1928, 22, εἰκ 8 καὶ πίν. 16 - 18. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς ἐξ Ὀλυμπίας, Kunze, Ber. VI, 169 κ.ἑ., πίν. 66 - 70. Νίκη ἀπὸ Μαρμαριὰ Δελφῶν FdD II, J. Ducat, La sculpture décorative en terre cuite, 235, πίν. 87.

Ἡ στεφάνη εἶναι καθαρῶς γυναικεῖον κόσμημα. Καὶ ἡ ἐκ Τρικόρφου Ναυπακτίας κεφαλὴ μὲ τὰς εὐτραφεῖς παρειὰς (παχουλή), G.M.A. Richter, Kouroi, 69 ἀρ. 46, εἰκ. 169 - 171, φέρουσα στεφάνην ἐκ καλύκων λωτοῦ βαινόντων ἐπὶ τῆς συναντήσεως συνεχομένων τόξων περιβαλλόντων δισκάρια, εἶναι γυναικεία.

5. IG, I² 1014 (Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς CIG 28 (1828) ἐκ σχεδίων τοῦ Fourmont τῷ 1729 - 1730). N. M. Kontoleon, Aspects de la Grèce préclassique, 53 - 55. Χ. Καροῦζος, Ἀριστόδικος, 67, Α 15. L. H. Jeffery, The inscribed gravestones of archaic Attica, BSA, 57 (1962) 138 ἀρ. 46.



Εἰκ. 6. Μερέντα. Δευτέρα ἡμέρα τῆς ἀνασκαφῆς



Σχέδ. 1. Μερέντα. Ἡ βάσις τῆς Φρασικλείας (ἐκ τοῦ N. M. Kontoleon, Aspects, εἰκ. 4)

Ἡ βάσις φέρει ἐπὶ τῆς προσόψεως τὸ συγκινητικὸν ἐπιτύμβιον (σχέδ. 1, εἰκ. 17):

Σῆμα Φρασικλείας· | Κόρη κεκλήσομαι | ἀεί,
ἀντὶ γάμου | παρὰ θεῶν τοῦτο | λαχοῦσ' ὄνομα.

Μετὰ σεμνῆς ὑπερηφανείας ἀγγέλλει, ὅτι Κόρη θὰ ἀποκαλῆται εἰς τοὺς αἰῶνας, διότι ἀντὶ γάμου ἐκ μέρους τῶν θεῶν τῆς ἔλαχεν αὐτὸ τὸ ὄνομα. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς ἐπεσφράγισαν οἱ θεοί. Καὶ μὲ αὐτό, ἐπίσης, θὰ εἶναι γνωστή. (Μὴ λυπῆσθε).

Ἡ περὶ τὴν κόμην ἀσυνήθης στεφάνη ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κοινῆς θνητῆς, ἀλλὰ περὶ ἡρωΐνης ἢ ἡρωΐσσης. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης τοῦ Κοντολέοντος ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ ἐπιγράμματος, ὅτι ἀποτελεῖ «un exemple archaïque d'identification du mort à la divinité, du moins sous la forme d'allusion». Ἡ τυχὸν ἀνεύρεσις τοῦ τάφου αὐτῆς θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ δείγματα τελέσεως λατρείας ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου φέρει ἡ βάσις τὴν ὑπογραφὴν τοῦ γλύπτου: *Ἀριστίων Πάρι[ός μ' ἐπ]ό[ε]σε* (εἰκ. 18).

Ὁ Ἀριστίων ἦτο ἐν δράσει ἐν τῇ Ἀττικῇ κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ 6ου αἰ. Ὡς γλύπτης κούρων κυρίως [6]. Ἐκ τῶν σωζομένων τριῶν ἄλλων, πλὴν τῆς Φρασικλείας, ὑπογραφῶν αὐτοῦ, δύο σήματα ἐκ Κεραμεικοῦ εἶναι κούρων, τοῦ Ξενοφάντου καὶ τοῦ Ἀντιλόχου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπὶ δωρικοῦ κίονος ἐκ Μεσογείων ἐνυπόγραφον σῆμα ἀναφέρεται εἰς κοῦρον. Μετὰ τὴν ἐπανίδρυσιν τῆς Φρασι-

6. Χ. Καροῦζος, ἔ.ἀ., 66 κ.ἑ., ἀρ. Α 12, Α 13, Α 14. L. H. Jeffery, ἔ.ἀ., 120, ἀρ. 8, πίν. 34 α - c. 120, ἀρ. 8, πίν. 34 d - e. 140, ἀρ. 40. N. M. Kontoleon, ἔ.ἀ., 59 - 60.

Εἰκ. 7. Μερέντα. Τὰ δύο ἀγάλματα ἕτοιμα πρὸς ἀνέλκυσιν



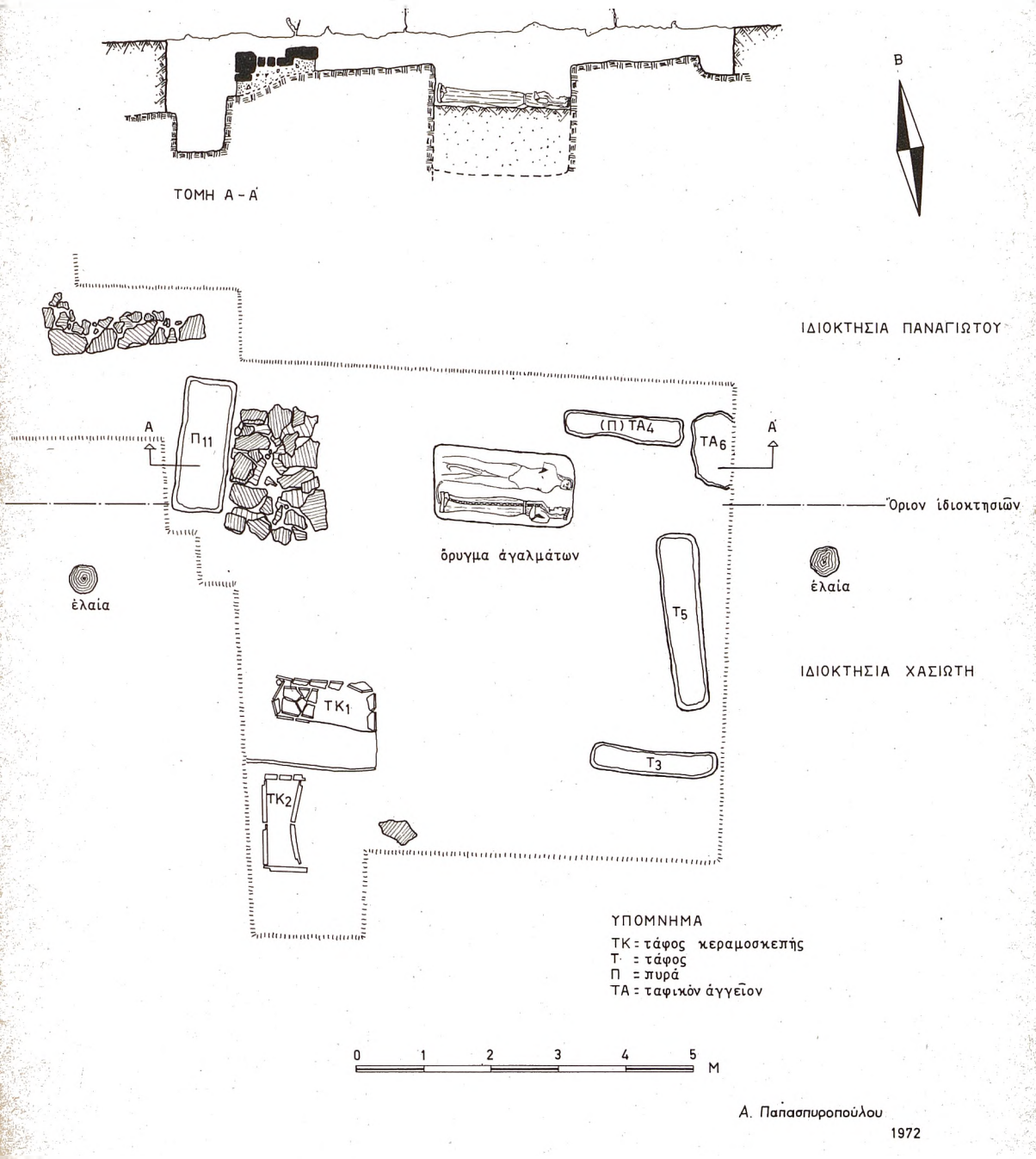


Εἰκ. 8. Μερέντα. Τὰ δύο ἀγάλματα ἕτοιμα πρὸς ἀνέλκυσιν



Εἰκ. 9. Μερέντα. Ἀποτύπωμα τοῦ κούρου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετὰ τὴν ἀνέλκυσιν

κλείας ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς θὰ ἀναζητηθοῦν καὶ θὰ ἀποδοθοῦν γνωστὰ γλυπτὰ εἰς τὸν Ἀριστίωνα. Μολονότι δὲ δὲν παρουσιάζουν στυλιστικὴν (μορφολογικὴν) συγγένειαν τὰ δύο ἔργα, εἶναι θελκτικὴ ἡ σκέψις, ὅτι ἡ Φρασίκλεια καὶ ὁ



Σχέδ. 2. Μερέντα. Ὁ χῶρος τῆς ἀνασκαφῆς περὶ τὸν ἀποθέτην τῶν ἀγαλμάτων



Εἰκ. 10. Μερέντα. Τὸ συνεργεῖον τῆς ἀνασκαφῆς

Εἰκ. 11. Μερέντα. Ἀνέλκυσις τῶν ἀγαλμάτων



κοῦρος εἶναι τοῦ Ἀριστίωνος. Ἡ ἀπόκρυψις αὐτῶν ἄλλωστε ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἀποθέτου ἑρμηνεύεται, ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ἴσως εἶναι καὶ ἀδελφή. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὁ κοῦρος εἶναι ἔργον ἐξ ἴσου σπουδαίου καλλιτέχνου.

Ἡ Φρασίκλεια συνεχίζει τὴν παράδοσιν τῆς κόρης τοῦ Βερολίνου, ἡ ὁποία, ἐὰν δὲν εἶναι νεανικὸν ἔργον τοῦ Ἀριστίωνος, προέρχεται ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς αὐτῆς ἐργαστηριακῆς παραδόσεως.

Ἐν τῷ ἀγρῷ Χασιώτου, πρὸς Β. καὶ πρὸς Α. τοῦ ἀποθέτου τῶν ἀγαλμάτων ἀνεσκάφησαν γεωμετρικοὶ τάφοι (πυραὶ καὶ ἐνταφιασμοὶ) (σχέδ. 2, Π ΤΑ4, Τ5, Τ3), ἀποτελοῦντες συνέχειαν τοῦ ἐν τῷ ἀγρῷ Παναγιώτου γεωμετρικοῦ νεκροταφείου, ἐνῷ πρὸς Ν. αὐτοῦ, πρὸς τὸν γειτονικὸν ἀμπελῶνα, ἀνεσκάφησαν ἀρχαϊκοὶ καὶ κλασσικοὶ (σχέδ. 2, ΤΚ1, ΤΚ2).

Πρὸς Δ. τοῦ ἀποθέτου, εἰς ἀπόστασιν 1,60 - 1,70 μ., ἀνεκαλύφθη τραπεζιόσχημον λιθολόγημα ἐκ 1 - 2 σειρῶν μικροῦ καὶ μεγάλου μεγέθους ἀκανονίστων πλακοειδῶν λίθων (ὕψ. 0,20 - 0,35, μήκ. 1,52 - 1,68, πλάτ. 1,22 - 1,52 μ., σχέδ. 2, εἰκ. 19, 20, 21).

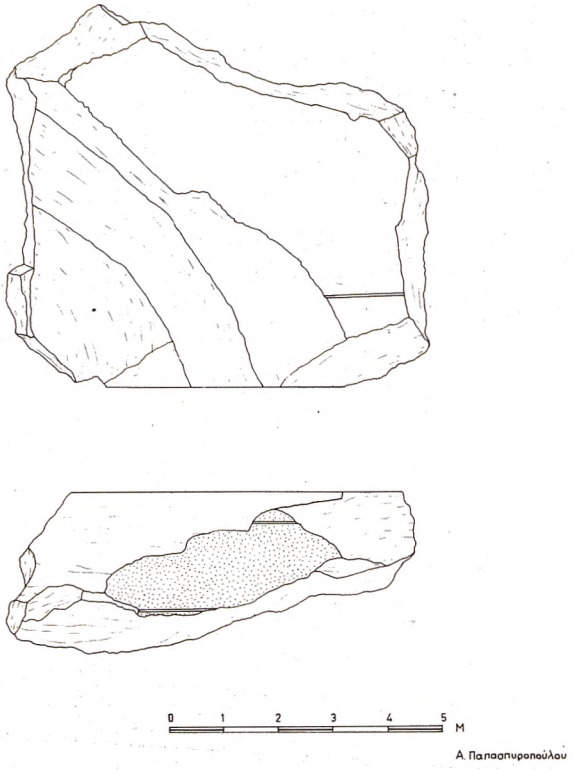
Κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνεσκάφη ἐντὸς λάκκου (βάθ. 0,50 - 1, μήκ. 2, πλάτ. 0,71 μ., σχέδ. 2, Π11) πυρά, ἥτις ἀπέδωσε τέσσαρας μελανομόρφους ληκύθους. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου αὐτοῦ τὴν προτεραίαν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀγαλμάτων ὑπεκίνησεν ἡμᾶς εἰς τὴν δοκιμαστικὴν ἔρευναν ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Χασιώτου. Εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ λιθολογήματος καὶ τοῦ ἀποθέτου χῶρον εἶχεν ἀνευρεθῆ εἰς βάθος 0,10 - 0,40 μ. λατύπη ἀποπελεκηθεῖσα ἐκ τῆς ἄνω πλευρᾶς περὶ τὸν τόρμον ὑποδοχῆς τῶν



Εἰκ. 12. Μερέντα. Ὁ κοῦρος

βάσεων δύο ἀγαλμάτων διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀγαλμάτων μετὰ τῶν πλίνθων.

Τὰ ἀποπελεκήματα τῆς μιᾶς, ἐξ ἀσβεστολίθου παρὰ κυκλικὸν μετὰ χαμηλῶν



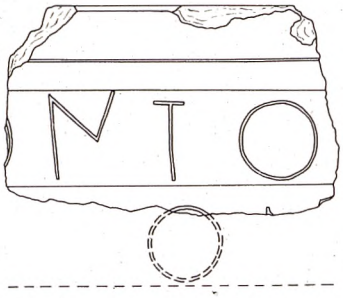
Σχέδ. 3. Μερέντα. Ἀποπελέκημα παρὰ τὸν τόρμον τῆς βάσεως ἑτέρου γυναικείου ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος

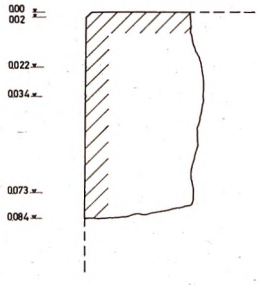
τοιχωμάτων τόρμου προσηλώσεως ἀνήκουν προφανῶς εἰς βάσιν γυναικείου ἀγάλματος καὶ εἶναι ἀπροσάρμοστα πρὸς τὴν βάσιν τῆς Φρασικλείας (σχέδ. 3 καὶ εἰκ. 22). Ἡ ἄλλη, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν περισσότερα καὶ μεγαλύτερα ἀποπελεκήματα, εἶναι κυλινδρικὴ ἐκ παρίου μαρμάρου. Παρὰ τὴν ἄνω πλευρὰν φέρει λεπτὴν ζώνην ἐρυθροῦ χρώματος. Τῆς αὐτῆς βάσεως ἀνευρέθη περὶ τὰ 2,50 μ. πρὸς Δ. τοῦ λιθολογήματος καὶ ἀπόθραυσμα παρὰ τὴν ἄνω πλευρὰν ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς (ὕψ. 0,085, μήκ. 0,14, πάχ. 0,045, ὕψ. γραμμ. 0,03 - 0,034 μ., σχέδ. 4, εἰκ. 23).

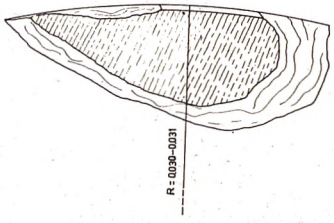
- -]οντο[- -
ο

Τὰ γράμματα τοῦ 1ου στίχου ἀνήκουν εἰς κατάληξιν κυρίου ὀνόματος ἢ μετοχῆς *θαν]όντο[ς*. Τοῦ 2ου στίχου τὰ ἴχνη τοῦ 1ου γράμματος ἀνήκουν εἰς κυκλικὸν Ο, καὶ τοῦ 2ου μᾶλλον εἰς Ν.

Σχέδ. 4. Μερέντα. Ἐνεπίγραφον ἀποπελέκημα παρὰ τὴν ἄνω πλευρὰν κυλινδρικῆς «βάσεως τοῦ κούρου»









Εἰκ. 13. Μερέντα. Ἡ κόρη Φρασίκλεια



Εἰκ. 14. Μερέντα. Ἡ κόρη Φρασίκλεια





Εἰκ. 15. Μερέντα. Ἡ κόρη Φρασίκλεια

Ἡ διάμετρος τῆς βάσεως τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀποθραυσμάτων ὑπολογίζεται ἀκριβῶς εἰς 0,61 - 0,62 μ. Ἁρμόζει δὲ εἰς τὸν κοῦρον ὡς καὶ ἡ ἡλικία τῶν γραμμάτων.

Πιθανώτατα δὲ καὶ τὸ λιθολόγημα ἦτο τὸ κρηπίδωμα τῆς βάσεως τοῦ κούρου, ὅστις δὲν πρέπει νὰ μετεφέρθη ἀπὸ μακρὰν καὶ ἡ παρ' αὐτὸ πυρά, παρὰ τὴν πενιχρότητα τῶν κτερισμάτων, ἀνήκει εἰς τὸν κοῦρον.

Ἡ ἐπιδερμὶς τῶν ἀγαλμάτων διατηρεῖται ἀλύμαντος καὶ οἱ χρωματισμοὶ ζωηρότατοι. Αὐτονόητον δέ, διότι παρέμειναν ἐπ' ὀλίγον μόνον ἐκτεθειμένα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν καιρικῶν μεταβολῶν.

Καὶ ἄλλων ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν ἡ ἀρίστη διατήρησις ἀποδίδεται εἰς μικρὸν μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῶν καταστροφὴν ἢ ἀπόκρυψιν.

Τῆς στήλης τῶν δύο ἀδελφῶν Ν. Ὑόρκης + Βερολίνου ἡ εἰς πολλὰ ἐν ἀρίστῃ καταστάσει ἀποτμήματα ἀνεύρεσις ὀφείλεται διὰ τὴν Richter [7] εἰς τὴν θραῦσιν αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐξορίας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν (541 - 538 π.Χ.). Διὰ τὴν κόρην τοῦ Βερολίνου καὶ τὸν κοῦρον Ἀριστόδικον οἱ C. Blümel [8] καὶ Χ. Καροῦζος [9] εἶναι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καταβιβάσεως ἀπὸ τῶν βάσεων, αἰτιολογοῦν ὅμως αὐτὴν διαφόρως. Τὸ μνῆμα τοῦ Ἀριστοδίκου κατεστράφη παρὰ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ἀττικῆς ὀλίγον πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας (Ἡρόδ. 8, 50). Ἐνῷ ἡ κόρη τοῦ Βερολίνου ἀπεκρύβη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν.

Δὲν θὰ εὑρέθη ὅμως περιτυλιγμένον τὸ ἄγαλμα διὰ μολύβδου, προσιτοῦ ἐκ τῶν μεταλλείων Λαυρείου, κατὰ συμφωνούσας, ἀξιοπίστους πληροφορίας, ὡς μνημονεύει ὁ Blümel. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ παρανοήσεως τῆς μαρτυρίας τῶν χωρικῶν εὑρετῶν, ὅτι κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἔφερε προσκεκολλημένην τὴν μολυβδοχόησιν ἐπὶ τῆς πλίνθου. Καὶ ἡ καλὴ διατήρησις τοῦ Κροίσου εὐνοεῖ τὴν ἀπόκρυψιν —τῆς ἐκ τριῶν βαθμίδων βάσεως αὐτοῦ ἀνευρέθη τελευταίως δι' ἀνασκαφῆς ὁ ἀντίστοιχος τοῦ ἐνεπιγράφου λίθος τῆς 2ας βαθμίδος καὶ λίθοι τῆς 1ης (κάτω). Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀγαλμάτων εὑρέθησαν ἀποθραύσματα πρωτοαττικῶν ἀγγείων (εἰκ. 24, 25), τῶν ὁποίων ἄλλα ἀποθραύσματα, ὡς καὶ ὄστρακον μελανόμορφον ἀμφορέως ἔκειντο κάτω τῶν ἀγαλμάτων (εἰκ. 26). Τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς τὴν ἀπόκρυψιν μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν.

Τὰ συναρμόζοντα ἀποθραύσματα ἀγγείων ἴσως προέρχονται ἐκ τάφων κατὰ χώραν καταστραφέντων, διότι ὁ λάκκος τῶν ἀγαλμάτων εἶναι ἐσκαμμένος ἐπὶ ἐπιχωσθέντος μεγαλυτέρου ὀρύγματος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις καὶ τὸ βάθος δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστά. Δι' αὐτοῦ ἐγίνετο ἀπορρόφησις τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ ἡ παραμονὴ τῶν ἀγαλμάτων ἐντὸς ξηροῦ ἐδάφους διεφύλαξε τὸν χρωματισμὸν τῆς κόρης ζωηρόν.

Ἡ μεταξὺ τῶν σφυρῶν τοῦ κούρου συναποκρυβεῖσα μολυβδοχόησις (εἰκ. 16) δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα, ἀλλ' εἰς μικρότερον κοῦρον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀποπελεκήματα τῆς βάσεως ἄλλου γυναικείου ἀγάλματος, εἶναι μηνύματα καὶ ἄλλων ἀγαλμάτων ἀποκεκρυμμένων.

Ἴδωμεν.

ΕΥΘ. Ι. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

7. G.M.A. Richter, Gravestones, 29 ἀρ. 37
8. C. Blümel, Kat., 7. Πρβλ. AD 1928, 17.
9. Χ. Καροῦζος, ἔ.ἀ. 17.

MYRRHINOUS : LA KORÉ PHRASIKLEIA, ŒUVRE D'ARISTION DE PAROS ET UN KOUROS EN MARBRE

La fouille [1] de la nécropole géométrique de Myrrhinous [2], au lieu - dit Mérenda, à 4 kilomètres environ du village de Markopoulo dans la Mésogée, a continué pour permettre à M. Sp. Panayiotou de cultiver le champs dans lequel on avait découvert des tombes anciennes. On a, d'autre part, effectué des sondages dans le champs avoisinant de M. G. Hassiotis, plus au Sud.

Dans le courant de la matinée du 18 Mai, contre toute attente, on a mis au jour un Kouros et une Koré, tous deux en marbre de Paros. Ils se trouvaient dans une fosse (apothétès) rectangulaire, à 0,58 m du sol actuel (longueur Est - Ouest : 1,95 m; largeur: 0,90 m). Le Kouros était couché à gauche; la Koré lui faisait face (côté Sud de la fosse) allongée sur le flanc droit (fig. 1, 2, 3).

On les a entièrement dégagés et sortis de la terre le lendemain (fig. 4, 5).

Des galets et des pierres brutes de petite taille étaient intercalés entre les deux statues; un morceau de marbre oblong (0,40 m) était planté entre les deux têtes. C'est lui qui a causé les dégâts sur le dos du nez de la Koré, lorsqu'on l'avait déposée dans la fosse (fig. 6). Il a, d'autre part, rendu le dégagement des statues difficile.

Après avoir retiré les remblais derrière le dos de la Koré, on a dû la pousser vers l'extérieur de la fosse à la force des mains et des pieds. Le morceau de marbre fut enlevé ensuite. Les figures 7 - 10 représentent cette phase de la fouille. Il était dorénavant plus facile de sortir les statues de la fosse (fig. 11).

La face supérieure des statues n'était qu'à 0,40 m du sol actuel; le champs étant planté d'oliviers, le sol n'avait jamais été labouré en profondeur, c'est ainsi que les statues ne furent pas endommagées.

Le bras droit du Kouros, arraché au-dessous de l'épaule, était posé auprès de sa tête. D'autre part, sous le corps de la statue étaient placés le bras gauche, à partir de l'épaule également, la main gauche à partir du poignet, ainsi que la main gauche de la Koré tenant un calice de fleur.

L'état de conservation des deux statues est parfait : ils semblent juste sortir de l'atelier.

Le Kouros est plus grand que nature (hauteur : 1,89 m, fig. 12). La main droite manque depuis le poignet, les pieds avec la plinthe manquent à partir des chevilles.

Les bras sont collés au corps jusqu' aux coudes, puis retournés légèrement

1. Sous la direction du collaborateur scientifique M. Ev. Kakavoyiannis.

2. On reconnait comme emplacement du dème à Mérenda (Wrede, RE XV, 1146). Les vestiges antiques sont visibles autour de l'église de la Panaghia. La fouille dans le champs Panayiotou a également livré des tessons de vases néolithiques monochromes qui ne proviennent pas de tombes.

vers l'extérieur, ils touchent à peine les cuisses.

Le crâne est ceint d'un large bandeau formé d'un ruban inférieur étroit et d'un autre large par dessus, orné de flammèches en relief. Le bandeau n'est pas visible derrière les oreilles.

La couronne de cheveux est disposée au front, sous le bandeau, par boucles en spirales qui vont en se rapétissant vers le milieu du front. La masse des cheveux est retenue derrière les oreilles par un ruban étroit et se répand sur les épaules et le dos en boucles parallèles. À l'intérieur du lien, les cheveux, partagés par une raie médiane, forment des boucles ondulées. Un clou de bronze est implanté dans la tête. Les cheveux étaient enduits de couleur rouge, son ton vif est conservé.

Le développement anatomique du corps fait preuve d'une grande maturité artistique. Le rendu de l'oreille est d'après nature.

L'iris est colorée en rouge, la peinture des sourcils a disparu.

La figure pleine du Kouros séduit par son expression enfantine et joviale.

La statue pourra être étudiée et comparée à loisir à d'autres œuvres lorsqu'elle sera exposée. Elle appartient aux œuvres de l'époque du Kouros Kroisos.

La Koré est de taille naturelle; elle est intacte (hauteur : 1,76 m; haut. de la plinthe : 0,04 - 0,045 m; haut. de la couronne: 0,065 m, fig. 13 - 15; voir Ill. de la couverture et Pl. en coul. III).

Elle se tient debout sur des sandales de semelle épaisse; le pied droit est porté légèrement en avant. Elle est habillée d'un long chiton avec des manches allant jusqu'aux coudes et serré à la taille par une ceinture.

De la main droite allongée elle tient son vêtement sans le relever; son bras gauche est plié au coude devant la poitrine et tient le calice d'une fleur dans la main.

Le chiton est semé de motifs incisés, selon la technique des vases à figures noires : des rosaces à pétales jaunes et noires en alternance, des croix gammées, des rosaces étoilées.

La bordure de l'encolure est décorée d'un méandre peint et incisé. Elle suit de deux côtés la couture des manches sur les épaules et les bras et se termine à l'extrémité des manches par une bordure au même motif.

La large bande médiane du chiton (*ὄχθοιβος*) est décorée d'un méandre plus complexe, incisé et en couleurs effacées (noir sur fond jaune). La bordure inférieure du chiton (*πέζα* ou *πεζὶς*) est ceinte des languettes alternativement noires et rouges à bordure jaune. La ceinture qui accentue la taille fine est décorée de motifs incisés et peints.

Par dessus la ceinture le chiton est ample, la poitrine est à peine dessinée, ce qui indique l'âge de la Koré. À partir de la ceinture le chiton tombe en plis verticaux. Les plis de la partie supérieure du vêtement sont également modelés.

La Koré porte un collier, des boucles d'oreille et un bracelet taillé. D'autre part, la tête porte une haute stéphanè décorée d'une chaîne de perles ellipsoïdes, dont chacune porte en alter-



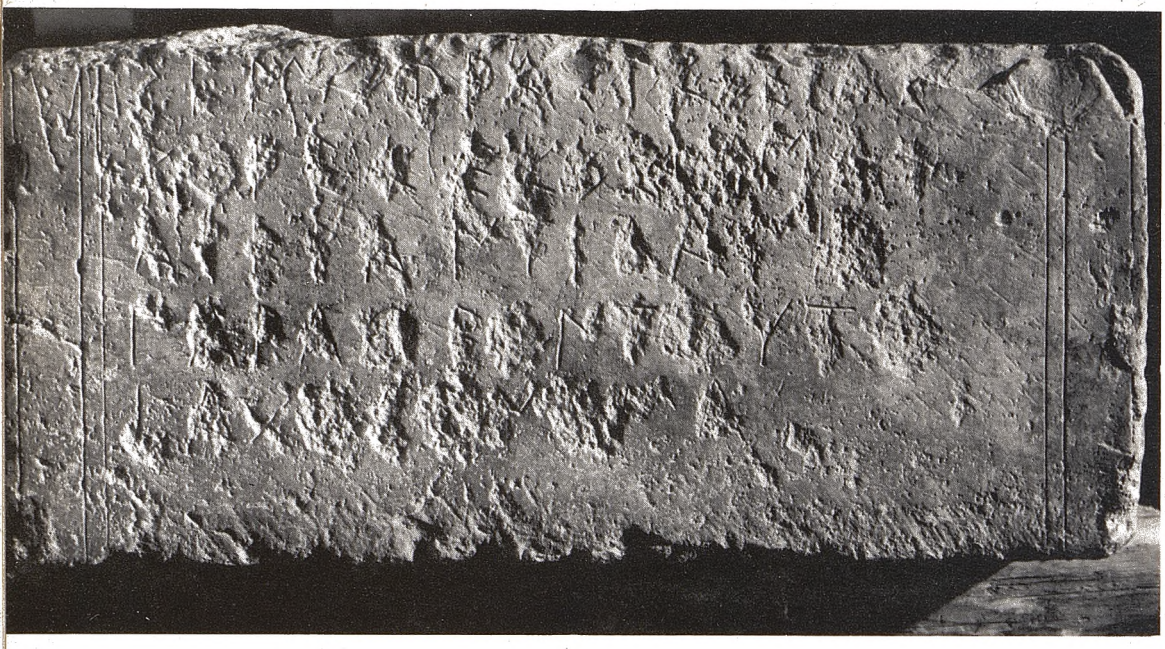
Εἰκ. 16. Μερέντα. Ἡ συναποκρυβεῖσα μετὰ τῆς κόρης μολυβδοχόησις ἐπὶ τοῦ τόρμου τῆς βάσεως τῆς Φρασικλείας

nance un calice et une fleur de lotus [3].

Les cheveux sont partagés au milieu et disposés en ondulations allant jusqu' aux tempes; ils sont ramassés derrière les oreilles et ramenés sur la poitrine en boucles par groupes de trois et un sur chaque épaule respectivement; en arrière ils se répandent sur les épaules en vingt boucles, mêlées aux extrémités de la bandelette qui les retient. Cette

3. Nous retrouvons ce décor : Sphinx de Kalydon (Fr. Poulsen - K. Rhomaios, Erster vorläufiger Bericht, 29, pl. XXXVI - XXXVII, fig. 53, 55); Koré de Berlin (AD 1928, 22 fig. 8 et pl. 16 - 18); tête d'Athéna, Olympie (Kunze, Ber. VI, 169 ss, pl. 66 - 70); Niké, Delphes - Marmaria (FD II, J. Ducat, La sculpture décorative en terre cuite, 235, pl. 87).

La « stéphanè » est une parure féminine par excellence. La tête de Trikorphon en Naupactie (G. M. Richter, Kouroi, 69 no 46, fig. 169 - 171), aux joues pleines, qui porte une couronne faite de calices de lotus placés sur les croisements d'arcs qui entourent des petits disques, appartient également à une femme.



Εἰκ. 17. Μερέντα. Τὸ ἐπίγραμμα τῆς Φρασικλείας

dernière est décorée d'un méandre incisé, le décor peint apparaîtra après le nettoyage.

Les oreilles sont relativement haut placées. Les yeux sont obliques, ils rappellent ceux du Kouros de Valomandra. L'iris était formée d'un cercle noir. Les cils et sourcils étaient noirs également. La figure est de forme étroite et oblongue.

En ce qui concerne la date, elle ne peut remonter plus haut que 540 av. J. - C.

Sous les pieds de la Koré et à côté de la plinthe était posé le plomb qu'on avait fait couler dans le vide créé entre la plinthe et la mortaise sur le lit d'attente de la base pour le scellement de la statue (fig. 6 - 7). On distingue l'empreinte de la plinthe et de la mortaise.Le morceau de plomb est abîmé vers l'arrière et légèrement déformé par le poids de la statue qu'on avait posée par dessus lors de l'enfouissement. Il s'adapte parfaitement, pourtant, en ce qui concerne le contour et la hauteur, à la partie antérieure de la mortaise qui se trouve sur le lit de pose de la base archaïque inscrite et célèbre de Phrasikleia [4] (fig. 15, 16);

4. IG I² 1014. Publiée en premier lieu dans CIG 28 (1828) d' après les dessins de Fourmont (1683 - 1745) qui visita la Grèce en 1729 - 1730. N. M. Kontoleon, Aspects de la Grèce préclassique, 53 - 55; Ch. Karousos, Aristodikos, 67, A 15; L. H. Jeffery, The Gravestones of Archaic Attica, BSA 57 (1962), 138 no 46.



Εἰκ. 18. Μερέντα. Ἡ ὑπογραφὴ Ἀριστίωνος τοῦ Παρίου ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς Φρασικλείας

elle était autrefois encastrée dans l' église de la Panaghia, à 200 m au Sud de la fouille.

Le lit d'attente de la base jusqu'au fond de la mortaise a été taillé quand on a voulu enlever ou bien cacher la statue (plan 1). Le plomb servira à la mise en place correcte de la statue sur sa base.

La base porte sur la face principale l'inscription émouvante (plan 1, fig. 17):

Σῆμα Φρασικλείας· | Κόρη κεκλήσομαι | αἰεί,
ἀντὶ γάμου | παρὰ θεῶν τοῦτο | λαχοῦσ' ὄνομα.

Elle annonce avec une humble fierté: «je m'appellerai toujours ainsi, car, au lieu du mariage, c'est le nom que les dieux m'ont attribué». C'est par ce nom qu'elle sera connue. (Ne soyez pas tristes).

La stéphanè[5] de type rare qui lui ceint les cheveux est la preuve qu'il ne s'agit point d'une commune mortelle mais d'une héroïne.

Ce qui renforce l'avis de N. M. Kontoleon qui dit en étudiant l'épigramme qu'il constitue «un exemple archaïque d'identification du mort à la divinité, du moins sous la forme d'allusion».

Si la tombe de la Koré est découverte, nous aurons probablement alors des témoignages d'un culte.

5. Pour stéfanè voir Sp. Marinatos, Archaeologia Homerica, Kleidung- Haar- und Barttracht, B 4, B 10 ss.



Εἰκ. 19. Μερέντα. « Τὸ κρηπίδωμα τῆς βάσεως τοῦ κούρου » ἀπὸ Ν.

Εἰκ. 20. Μερέντα. Ὁ λάκκος τῶν ἀγαλμάτων καὶ « τὸ κρηπίδωμα τῆς βάσεως τοῦ κούρου » ἀπὸ Α.



La base porte sur le côté latéral gauche la signature du sculpteur Aristion : Ἀριστίων Πάρι[ός μ' ἐπ]ό[ε]σε (fig. 18).

L'activité d'Aristion se place en Attique dans le courant du 3e quart du VIe s.av. J.-C. Il est surtout célèbre pour ses Kouroi[6]. Des trois signatures conservées, en dehors de celle de Phrasikleia, les deux « sémata » du Céramique appartiennent à des Kouroi, Xénophantos et Antilochos. Sa signature sur le fût d'une colonne dorique de la Mésogée appartient également à un « séma » de Kouros.

Lorsque Phrasikleia sera mise en place sur sa base on pourra attribuer d'autres sculptures connues à Aristion.

Les deux œuvres de Myrrhinous ne présentent pas des affinités stylistiques, il est pourtant tentant de les attribuer tous les deux à Aristion.

Le fait qu'ils ont été enfouis dans la même fosse prouve qu'ils appartiennent à la même famille, peut être même s'agit-il de frère et sœur. Dans tous les cas le Kouros est également l'œuvre d'un grand artiste.

Phrasikleia poursuit la tradition de la Koré de Berlin; même si cette dernière n'est pas une œuvre de jeunesse d'Aristion, elle appartient certainement à la même école.

Au Nord et à l'Est de la fosse des statues, dans le champs Hassiotis, on a mis au jour des tombes géométriques (pyrai et inhumations) (plan 2, TA4,

6. Karousos, op. cit. 66 ss. nos A 12, A 13, A 14; L. H. Jeffery, loc. cit., 120, no 8, pl. 34 a-c', pl. 34 d-e, 140 no 40; N.M. Kontoleon, op. cit., 59 - 60.

T5, T3); elles constituent la prolongation de la nécropole géométrique du champs Panayiotou. Vers le Sud, près de la vigne avoisinante, on a mis au jour des tombes archaïques et classiques (plan 2, TK1, TK2).

A l'Ouest de la fosse (à 1,60 m - 1,70 m) on a découvert une construction trapézoïdale en pierres brutes irrégulières plates de tailles diverses, disposées en une ou deux assises (hauteur : 0,20 m - 0,35 m; longueur : 1,52 - 1,68 m; largeur 1,22 - 1,52 m, plan 2, fig. 19, 20, 21).

Le long du côté Nord de cette construction on a fouillé une « pyra » dans une tranchée (prof. 0,50 - 1 m; long. 2 m; larg. 0,71 m, plan 2, Π 11); elle contenait quatre lécythes à figures



Εἰκ. 21. Μερέντα. Ὁ λάκκος τῶν ἀγαλμάτων καὶ τὸ « κρηπίδωμα τῆς βάσεως τοῦ κούρου » ἀπὸ Δ.



Εἰκ. 22. Μερέντα. Ἀποπελέκημα παρὰ κυκλικὸν τόρμον βάσεως ἑτέρου γυναικείου ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος



Εἰκ. 23. Μερέντα. Ἐνεπίγραφον ἀποπελέκημα παρὰ τὴν ἄνω πλευρὰν κυλινδρικῆς « βάσεως τοῦ κούρου »

noires. C'est la fouille de cette tombe, la veille de la découverte des statues, qui nous a incités à effectuer le sondage dans le champs Hassiotis.

Entre la construction en pierres brutes et la fosse des statues on a découvert à 0,10 - 0,40 m de profondeur des éclats de pierre provenant du lit de pose de deux bases.

Les éclats appartiennent d'une part à une base en pierre calcaire destinée à une statue féminine mais qui ne s'adapte pas à Phrasikleia (plan 3, fig. 22). La seconde base, dont on a trouvé quatre éclats plus ou moins grands, est de forme cylindrique, en marbre de Paros. Elle porte sur la partie supérieure une fine bande de couleur rouge. À 2,50 m plus à l'Ouest de la construction en pierres brutes on a découvert un fragment provenant du côté supérieur d'une inscription archaïque qui appartient à cette même base (hauteur du fragment : 0,085, long. 0,14, ép. 0,045, hauteur des lettres 0,03 - 0,034 m, plan. 2).

- -]οντο[- -

ϙ

Les lettres de la première ligne appartiennent à la fin du nom du défunt ou à un participe. Les traces de la première lettre de la seconde ligne

appartiennent à un 0 rond, celles de la seconde plutôt à un N.

Le diamètre de la base mesure d'après les fragments exactement 0,61 - 0,62 m. Elle appartient par la forme et la date des lettres à la statue du Kouros.

La construction en pierres brutes constituait probablement le support de la base du Kouros qui n'a pas dû être transporté de bien loin. Malgré les offrandes peu importantes, la « pyra » appartiendrait également au Kouros.

L'épiderme des statues est intact, les couleurs très vives, ce qui est dû certainement au fait qu'elles ont été enfouies peu après leur mise en place.

L'état de conservation parfait de certaines autres statues est également attribué à cette même raison.

La découverte de la stèle des deux frères, New York et Berlin, en plusieurs fragments très bien conservés est, selon G. Richter [7], dûe au fait qu'elle a été brisée à l'époque de l'ostracisme des Alcméonides (541 - 538 av. J. - C.).

C. Blümel [8] et Ch. Karousos [9] sont d'accord sur la date de la descente des statues de la Koré de Berlin et d'Aristodikos de leur bases; ils donnent chacun une autre interprétation.

Le tombeau d'Aristodikos a été détruit par les Perses lors de l'incendie de l'Attique, peu avant la bataille de Salamine (Hérod. 8, 50). Tandis que

7. G.M.A. Richter, Gravestones, 29 no 37.
8. C. Blümel, Kat. 7; cf. AD 1928, 17.
9. Karousos, op. cit. 17.



Εἰκ. 24. Μερέντα. Τὰ ἀγάλματα ὁμοῦ μετὰ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων

Εἰκ. 25. Μερέντα. Τὰ ἀγάλματα ὁμοῦ μετὰ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων



la Koré de Berlin a été enfouie avant l'invasion perse.

Cette dernière n'a pas été découverte enrobée de plomb venant des mines du Laurion, ainsi que Blümel mentionne d'après des renseignements « valables ». Il s'agit certainement d'une interprétation erronée du témoignage des paysans à propos du plomb qui adhérait à la plinthe lors de la découverte.

Le bon état de conservation de la statue du Kouros Kroisos témoigne aussi en faveur de l'enfouissement —on a découvert dernièrement dans une fouille le bloc du second dégré, correspondant au bloc de l'inscription, ainsi que des blocs du premier dégré (inférieur) de la base.

On a trouvé à côté des statues des fragments de vases protoattiques (fig. 24, 25), dont certains sous les statues mêmes, ainsi qu'un tesson d'amphore à figures noires (fig. 26).

D'après les trouvailles céramiques il faut placer la date de l'enfouissement des statues dans la terre avant l'invasion perse.

Les fragments de vases qui recollent proviennent probablement de tombes de la région, et furent brisés sur place.

La fosse des statues est creusée à l'intérieur d'une autre fosse plus grande et remblayée par dessus le roc tendre; les dimensions et la profondeur ne sont pas encore connues. C'est à travers cette grande fosse remblayée que filtraient les eaux pluviales et c'est ainsi que les couleurs de la Koré ont pu conserver toute leur vivacité.

Le plomb qui a été caché en même temps que les statues entre les chevilles du Kouros, appartient à une autre statue plus petite. De même que les débris d'une autre base de statue féminine qu'on a découvert, ce sont des signes annonciateurs de statues encore cachées.

Nous verrons.

E. I. MASTROKOSTAS

Εἰκ. 26. Μερέντα. Τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμῆμα πρωτοαττικοῦ ἀγγείου ἀνευρεθὲν ὑπὸ τὰ ἀγάλματα



ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΕΠΙΘΕΤΙΚΑ ΟΠΛΑ

Ἡ μελέτη τῆς μορφῆς καὶ τῆς φύσεως τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν ἀρχαίων συμβάλλει οὐσιαστικῶς εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς καταγωγῆς, τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν. Τὰ ὅπλα ἐν τῷ συνόλῳ των διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: τὰ ἐπιθετικὰ καὶ τὰ ἀμυντικά. Κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἀμυντικὰ ὅπλα εἶναι τὸ κράνος, ἡ ἀσπίς, ὁ θώραξ καὶ αἱ περικνημῖδες, ἐπιθετικὰ δὲ κυρίως τὸ τόξον, τὸ δόρυ, τὸ ξίφος καὶ τὸ ἐγχειρίδιον.

Τὸ *τόξον*, γνωστὸν ἐξ ἀπεικονίσεων ἐπὶ τοιχωμάτων σπηλαίων τῆς Παλαιολιθικῆς ἤδη ἐποχῆς, εἶναι ὅπλον εὐρυτάτης διαδόσεως καὶ ἰδιαιτέρως μακροχρονίου ἐπικρατήσεως. Ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς του ἦτο ἀρχικῶς ἁπλῆ, ἐνῷ τὰ σημαντικά του πλεονεκτήματα τὸ ἐπέβαλον ταχέως μεταξὺ τῶν λαῶν ὡς ἰδιαιτέρως χρήσιμον ἐπιθετικὸν μέσον. Εἶναι ἐλαφρόν, ἄρα πολύτιμον διὰ τοὺς νομάδας λαούς, ἐνῷ τὰ βέλη του, καθὼς καὶ αἱ αἰχμαὶ αὐτῶν, ἀπήτουν ὑλικὸν δυνάμενον ἑκάστοτε νὰ ἐξευρεθῇ μετὰ σχετικῆς ἀνέσεως. Ὅμως τὸ βασικὸν καὶ ὅλως ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ τόξου εἶναι ὅτι ἡ περιωρισμένη ἀνθρωπίνη μυϊκὴ δύναμις μεταβιβαζομένη διὰ τῆς τανύσεως τοῦ ὅπλου εἰς τὸ ἐκτοξευόμενον βέλος πολλαπλασιάζεται αἰφνιδίως καὶ οὕτω αὐξάνεται αἰσθητῶς ἡ ἐκηβολία τοῦ ὅπλου. Ὅλοι οἱ πρωτόγονοι λαοὶ μεταχειρίζονται δύο εἰδῶν τόξα: τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ σύνθετον. Τὸ πρῶτον συνίσταται ἐκ μιᾶς καμπύλης ξυλίνης ράβδου, εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς ὁποίας προσδένεται ἡ χορδή.

Ὅμως περισσότερον ἐκήβολον εἶναι τὸ σύνθετον (εἰκ. 1) ἢ «παλίντονον» τόξον κατὰ τὸν Ὅμηρον, μὲ τὸ ὁποῖον φέρεται ὡπλισμένος ὁ Ὀδυσσεύς. Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του ἀπησχόλησεν ἐπανειλημμένως τοὺς φιλολόγους, διότι πράγματι ἡ περιγραφή του (ὅπως εἰς τοὺς στίχους Δ 110 - 112) εἶναι συντομωτάτη καὶ ἀσαφής. Οὕτω διὰ τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς μορφῆς τοῦ τόξου τούτου πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἐθνολογίας, ἡ ὁποία μᾶς διδάσκει ὅτι ὅλα τὰ σύνθετα ὅπλα φέρουν, ὡς πυρῆνα μόνον, μίαν ξυλίνην καμπύλην ράβδον. Εἰς τὸ κέντρον τὸ ξύλον εἶναι παχύ, κυκλικὸν καὶ ἄκαμπτον καθὼς ὅμως βαίνει πρὸς τὰ ἄκρα γίνεται ὁλονὲν περισσότερον πλατὺ καὶ λεπτόν. Συνήθως ἀρκεῖ ἕν μόνον τεμάχιον ξύλου, ὑπάρχουν ὅμως πολλαὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ράβδος συνίσταται ἐκ πολλῶν μικρῶν τεμαχίων καταλλήλως ἐνσφηνωμένων καὶ μὲ φορὰν τῶν «νερῶν» τοῦ

ξύλου ἑκάστοτε κάθετον μεταξύ των. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως ποία ἐκ τῶν δύο μεθόδων ἐφηρμόζετο κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον, τὸ βασικὸν πάντως εἶναι ὅτι τὸ ξύλον ἦτο πάντοτε τόσον καμπύλον, ὥστε ἡ ράχις νὰ εἶναι ἰσχυρῶς κυρτή. Κατόπιν, κατὰ μῆκος τῆς ράχεως πιέζεται μία παχεῖα στρῶσις καταλλήλως παρεσκευασμένων ὑγρῶν ἰνῶν ἐκ τενόντων ζώου, ἡ ὁποία, ὅταν σκληρύνεται, ἀποτελεῖ μᾶζαν συμπαγῆ, ὀστεώδη, κυρίως δὲ ἰσχυρὰν καὶ ἐλαστικήν. Ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῆς κοίλης πλευρᾶς τοῦ ξύλου προσαρμόζονται καμπύλαι πλάκες κέρατος. Ἡ προσαρμογὴ γίνεται μὲ ἰχθυόκολλαν καὶ μάλιστα, διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ὀλίσθησις τῶν τεμαχίων, αἱ συνδεόμεναι ἐπιφάνειαι χαράσσονται προηγουμένως πυκνῶς μὲ ἕνα κτενόσχημον ἐργαλεῖον.

Ἐνῷ ὅμως λόγῳ τοῦ φθαρτοῦ ὑλικοῦ των οὐδὲν πραγματικὸν τόξον περιεσώθη μέχρις ἡμῶν ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἰς ἀντάλλαγμα εὑρίσκονται εἰς μεγάλας ποσότητας αἱ αἰχμαὶ τῶν βελῶν. Λίθιναι ἢ χαλκαῖ ἔχουν σχῆμα τριγωνικὸν καὶ φέρουν ἑκατέρωθεν τῆς βάσεώς των, δηλαδὴ εἰς τὸ σημεῖον προσαρμογῆς των πρὸς τὸ ξύλινον στέλεχος τοῦ βέλους, ἀπὸ μίαν βαθεῖαν ἐντομήν. Οὕτω πλὴν τῆς λεπτοτάτης ἀκραίας αἰχμῆς ἐδημιουργοῦντο ἕτεραι δύο πλευρικαί, τὰς ὁποίας ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει «ὄγκους» (Ἰλ. Δ 214). Ἡ μορφὴ αὕτη ἑρμηνεύει ἀπολύτως καὶ τὸ Ὁμηρικὸν ἐπίθετον τοῦ βέλους «τριγλώχις», δηλαδὴ ὁ ἔχων τρεῖς γλώσσας, τρεῖς γλωχῖνας. Χρονολογικῶς, εἶναι βεβαιωμένον ὅτι κατὰ τὴν ΥΕ Ι καὶ ΙΙ δηλαδὴ μέχρι τοῦ 1400 π.Χ. αἱ αἰχμαὶ ἦσαν λίθιναι ἐξ ὀψιανοῦ κυρίως ἢ πυρίτου, ἐν συνεχείᾳ δὲ χωρὶς νὰ ἐξαφανισθοῦν αἱ παλαιότεραι, φέρονται εἰς χρῆσιν αἱ χαλκαῖ.

Ἀτυχῶς, αἱ αἰχμαὶ καὶ μόνον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς τῶν ἑκάστοτε χρησιμοποιουμένων τόξων, διότι, ὡς εἶναι φυσικόν, αἰχμαὶ ποικίλου σχήματος καὶ ὑλικοῦ ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετήσουν οἱονδήποτε τόξον.

Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι τὰ μεγάλα κέντρα, ὡς ἡ Πύλος, περιελάμβανον ὠργανωμένα ἐργαστήρια κατασκευῆς βελῶν, τὰ δὲ κείμενα τῶν πινακίδων ἀναφέρουν κατὰ χιλιάδας τὰς χαλκᾶς αἰχμάς. Ἐπὶ πλέον, ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὡς περιφήμους κατασκευαστὰς τόξων τοὺς Μεσσηνίους Μελανέα καὶ Εὔρυτον.

Ἡ λέξις τόξον θεωρεῖται Ἰρανικὴ καὶ διατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Σκυθικήν, ἀναμφιβόλως δὲ οἱ νομάδες λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶχον ἰδιαιτέρως ἐκτιμήσει τὴν ἀξίαν τοῦ ὅπλου. Τὴν ἐντὸς τοῦ Μυκηναϊκοῦ χώρου κατασκευὴν τοῦ τόξου μαρτυροῦν προσέτι αἱ πινακίδες τῆς Πύλου, αἱ ὁποῖαι παραδίδουν τὴν λέξιν to-ko-so-ta (= τοξόται) καὶ to-ko-so-wo-ko (= τοξοϜεργός, δηλαδὴ τοξουργός).

Τὸ *δόρυ*, προερχόμενον ἐκ Κρήτης, κατέστη φοβερὸν ὅπλον εἰς χεῖρας τῶν ρωμαλέων πολεμιστῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἀποτελεῖ σύνηθες εὕρημα τῶν ἀνασκαφῶν, εἰκονίζεται συχνότατα εἰς τὰς σκηνὰς πολέμου ἢ κυνηγίου ἐπὶ τῶν ταφικῶν στηλῶν, ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐμπιέστου ἐγχειριδίου τῶν Μυκηνῶν, ἀργότερον δὲ ἐπὶ τοιχογραφιῶν καὶ ἀγγείων. Ἀρχικῶς ἡ χαλκῆ αἰχμὴ τοῦ δόρατος (εἰ κ. 2) ἐν σχήματι ἐπιμήκους φύλλου, περίπου 50 ἑκ., φέρει ράχιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω εἰς τὰ ξίφη, καὶ ἀπολήγει εἰς μακρὸν σωλῆνα σαφῶς διακρινόμενον τῆς αἰχμῆς («αὐλὸν» τὸν ὀνομάζει

ὁ Ὅμηρος), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσήρχετο καὶ προσηλοῦτο διαμπερῶς δι' ἑνὸς ἥλου ὁ στειλεός. Ὁ αὐλὸς διεμορφοῦτο κατ' ἀρχὴν ἀνεξαρτήτως διὰ σφυρηλατήσεως φύλλου χαλκοῦ, τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου ἐνίοτε δὲν συνενοῦντο, σχηματίζοντα οὕτω μίαν λεπτὴν ἐπιμήκη σχισμήν, καὶ κατέληγεν εἰς παχὺν δακτύλιον (τὸν « πόρκην » τοῦ Ὁμήρου).

Ἀργότερον, ἀπὸ τοῦ 1400 περίπου, ἐμφανίζεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν ἀνωτέρω, καὶ ἕτερος τύπος. Ὁ αὐλὸς δὲν διαχωρίζεται ὀπτικῶς ἀπὸ τὴν αἰχμήν, οὔτε φέρει τὴν λεπτὴν σχισμήν. Ἡ ἑνιαία γραμμὴ αὐλοῦ καὶ αἰχμῆς, ἐνισχυμένης μὲ ἔντονον ράχιν, προσδίδει εἰς τὸ ὅπλον μεγάλην στερεότητα, διότι καταργεῖ τὸ εὔθραυστον σημεῖον τοῦ λαιμοῦ.

Ἀμφότεροι οἱ τύποι προϋποθέτουν καὶ ἀναλόγως μακρὸν στειλεόν, γενικῶς δὲ ἦτο ὅπλον ἀποτελεσματικώτατον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀπήτει ἰδιαιτέραν ἐξάσκησιν διὰ τὴν ὀρθήν του χρῆσιν. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τῶν ἡρώων εἰς τὸν χειρισμὸν τοῦ δόρατος.

Περὶ τὸ τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου, ὁπότε οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦν γενικῶς ὅπλα εὔχρηστα καὶ ἁπλᾶ, εἰσάγεται ἐκ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα κυρίως, ἓν εἶδος φλογοσχήμου αἰχμῆς, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι καθαρῶς ξενικῆς καταγωγῆς καὶ κατασκευῆς.

Ὡς ἰδιαίτερον εἶδος πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ἡ *σιγύνη*. Πρόκειται περὶ δόρατος μὲ σαφῶς βραχυτέραν αἰχμὴν ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν στρογγυλευμένην ἀκήν, τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐντόνου ράχεως καὶ τέλος τὸ μικρὸν μῆκος τοῦ κοντοῦ.

Τὰ ἰδιαίτερα αὐτὰ χαρακτηριστικὰ δηλοῦν πρῶτον, ὅτι λόγῳ τοῦ μικροῦ μεγέθους αἰχμῆς καὶ κοντοῦ ἐπρόκειτο περὶ ὅπλου ἐλαφροῦ δυναμένου νὰ ρίπτεται ἐναντίον στόχου κειμένου μακράν. Δεύτερον ἡ ἀκὴ δὲν παρεμορφοῦτο, ἀκόμη καὶ ἂν εἰς περίπτωσιν ἀστοχίας προσέκρουεν εἰς τὸ ἔδαφος ἢ ἄλλην σκληρὰν ἐπιφάνειαν. Καὶ τρίτον ἡ ράχις ἦτο περιττὴ ἐφ' ὅσον τὸ ὅπλον κατὰ τὴν χρῆσίν του δὲν ὑφίστατο τὴν ἔντονον πίεσιν ἐκ τοῦ χειρισμοῦ τοῦ πολεμιστοῦ. Οὕτω συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ δόρατος χρησιμοποιουμένου μόνον κατὰ τὴν θήραν μεγάλων ζώων καὶ ὄχι εἰς τὴν σῶμα πρὸς σῶμα μάχην μεταξὺ δύο πολεμιστῶν.

Τὸ *ξίφος* εἶναι ὁπωσδήποτε τὸ σημαντικώτερον καὶ τὸ πλέον διαδεδομένον ὅπλον τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Ποῖος λαὸς τὸ ἐφεῦρε πρῶτος εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ, ἂν καὶ κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἀντίληψιν τὸ ἀμφίστομον ξίφος εἶναι ἐπινόησις τῶν Σουμερίων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζεται ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον καὶ διάδοσιν τοῦ μετάλλου, ἤδη κατὰ τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον, ἔχει εὑρεθῇ ὅμως ὑπὸ μορφὴν ἀτελῆ καὶ πολὺ μικροτέραν, δηλαδὴ ὡς ἐγχειρίδιον. Πρὸς διάκρισιν μεταξὺ ἐγχειριδίου καὶ ξίφους πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ξίφος ὀνομάζεται τὸ ὅπλον, ὅταν ἡ λεπίς του ἔχῃ μῆκος μεγαλύτερον τῶν 50 ἑκ. Ὁ καθορισμὸς εἶναι μεγίστης σημασίας, διότι ἡ ἐπιμήκυνσις τῆς λεπίδος προϋποθέτει τόσον τὴν σκλήρυνσιν τοῦ μετάλλου διὰ τῆς κράσεως χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου, ὅσον καὶ εἰδικὰς τεχνικὰς γνώσεις, ὡς πρὸς τὴν μακρὰν καὶ ἐπίμονον σφυρηλάτησιν. Πρὸς ἐπίτευξιν ἀκόμη μεγαλυτέρας ἀνθεκτικότητος ἐσχηματίζετο εἰς τὸ μέσον τῆς λεπίδος καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευ-

ρῶν, ἓν προεξέχον νεῦρον, μία ράχις. Τὰς εἰδικὰς ταύτας γνώσεις φαίνεται ὅτι οἱ Μυκηναῖοι ἐδιδάχθησαν ἐκ τῶν Κρητῶν, διότι τὸ παλαιότερον μακρὸν ξίφος εὑρέθη εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Μαλίων, ἐνῷ τὸ μακρύτερον ἐν γένει τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου προέρχεται ἐκ τοῦ Κρητικοῦ σπηλαίου τοῦ Ἀρκαλοχωρίου (μῆκος 1,055 μ.)· τὸ σύνηθες δὲ μῆκος αὐτῶν εἶναι περὶ τὰ 80 ἑκ. τοῦ μέτρου.

Ἡ καλλιτεχνικὴ διακόσμησις τοῦ ξίφους ἀπετέλει ἀσφαλῶς σημεῖον ἀνωτερότητος καὶ ἐπιβολῆς τοῦ ἀγωνιστοῦ, ἂν καὶ πολλοὶ πιστεύουν ὅτι τὰ ἐξόχως πολυτελῆ πρωιμώτατα ξίφη δὲν ἦσαν πραγματικὰ πολεμικὰ ὅπλα, ἀλλὰ μᾶλλον τελετουργικῆς χρήσεως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὰ πρῶτα ξίφη, ἰδίως τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν βασιλικῶν λάκκων τῶν Μυκηνῶν, ἔφερον ἐνίοτε λεπτὰ ἐγχάρακτα κοσμήματα ἐπὶ τῆς λεπίδος. Ἀκόμη μεγαλυτέρα ἔμφασις ἐδίδετο εἰς τὴν λαβήν. Τὰ συνηθέστατα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἦσαν αἱ διὰ χρυσοῦ ἐπενδεδυμέναι κεφαλαὶ τῶν ἥλων, οἱ ὁποῖοι συνεκράτουν τὴν ἐπένδυσιν τῆς λαβῆς, ἢ ἀκόμη καὶ ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ ἥλοι, εἰς σπανιωτέρας δὲ περιπτώσεις ἡ ἐξ ὁλοκλήρου διὰ χρυσοῦ ἐπικάλυψις τῆς λαβῆς. Τέλος, ἐνίοτε ἔφερον ἐπιπροσθέτως εἰς τὸ ἄκρον τῆς λαβῆς ἓν στρογγύλον κομβίον, τὸν « μύκητα », ἐξ ἐλέφαντος, ἡμιπολυτίμου λίθου ἢ χρυσοῦ.

Χρονολογικῶς καὶ τυπολογικῶς τὰ ξίφη διαιροῦμεν εἴς τινας κατηγορίας. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα μία μορφὴ τοῦ ὅπλου, ὁ τύπος Α (εἰ κ. 3), φέρει λεπίδα στενὴν καὶ λίαν ἐπιμήκη κατά τι βραχυτέραν τοῦ ἑνὸς μέτρου, μὲ ἔντονον ράχιν. Τὸ ἄνω ἄκρον τῆς λεπίδος, ὁ « ὦμος », εἶναι ἀπεστρογγυλωμένον καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ, δηλαδὴ εἰς τὴν γραμμὴν προεκτάσεως τῆς ράχεως, ὑπάρχει μία γλωσσοειδὴς προεξοχὴ μὲ μίαν ἕως τρεῖς ὀπὰς διὰ τὴν προσήλωσιν τῆς ξυλίνης ἢ πολυτελεστέρας λαβῆς. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἀντίληψιν πατρὶς αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦτο ἡ Κρήτη καὶ ἐκεῖθεν παρελήφθη ταχέως ὑπὸ τῶν Μυκηναίων.

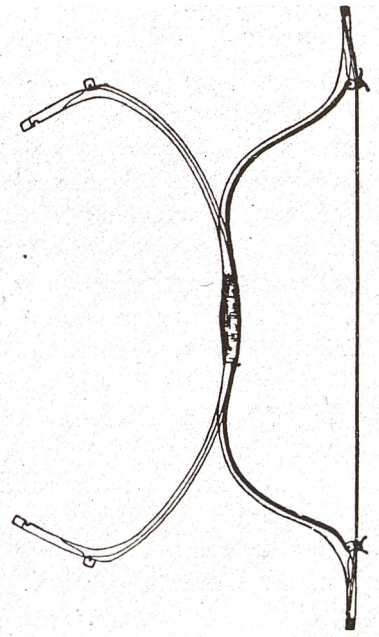
Ἕτερος τύπος, ὁ τύπος Β (εἰ κ. 3), κατὰ τὰ φαινόμενα καθαρῶς Ἑλλαδικός, εἶναι γενικῶς συμπαγέστερος, μὲ λεπίδα βραχυτέραν καὶ κατά τι πλατυτέραν, μὲ ράχιν ἐπ' αὐτῆς, μὲ ὤμους γωνιώδεις καὶ λαβὴν μεταλλίνην συμπαγῆ πρὸς τὴν λεπίδα ἐπενδυομένην ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ ξύλου. Ἡ συνένωσις τῆς ἐπενδύσεως πρὸς τὸ μέταλλον ἐγένετο καὶ πάλιν διὰ τριῶν εὐμεγέθων ἥλων, διατεταγμένων ὁριζοντίως ἐπὶ τῶν ὤμων, σπανίως δὲ λαβὴ φέρει εἰς τὰ ἄκρα ἐλαφρὸν περιχείλωμα, οὕτως ὥστε ἡ ἐπένδυσις εἰσάγεται τρόπον τινὰ εἰς τὸν ἐνδιάμεσον χῶρον.

Ἀμφότεροι οἱ ἀνωτέρω τύποι ἔφερον ἐκ κατασκευῆς μίαν μοιραίαν ἀδυναμίαν εἰς τὴν λαβήν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ μικρὰ γλωσσοειδὴς προεξοχὴ ἦτο εὔκολον νὰ ἀποκοπῇ κατὰ τὴν μάχην, εὑρέθησαν μάλιστα ἀρκετὰ μὲ ἐλλείπουσαν τὴν προεξοχήν, καὶ οὕτω παρέμενεν ὁ πολεμιστὴς ἄοπλος. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ ἀποκοπὴ τῆς λαβῆς θὰ ἦτο ἐπίσης συχνή, λόγῳ τοῦ μεγάλου μεγέθους τῶν ὀπῶν προσηλώσεως, αἱ ὁποῖαι ἐξησθένουν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ μέταλλον.

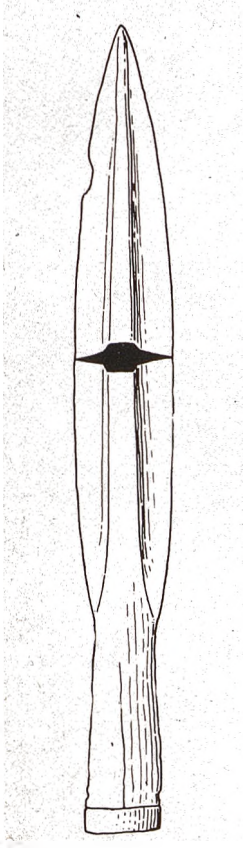
Αἱ ἀτέλειαι αὐταὶ ἐδίδαξαν τοὺς χαλκεῖς καὶ οὕτω κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα παρουσιάζονται, ἰδίως μετὰ τὸ 1450, δύο νέα ξίφη, τὰ ὁποῖα πλὴν τῶν νέων στοιχείων συγκεντρώνουν ἐπίσης καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν παλαιοτέρων.

Ὁ εἰς τύπος, τύπος C, ὁ « μετὰ κεράτων » καλούμενος (εἰ κ. 4), ἔφερε γενι-

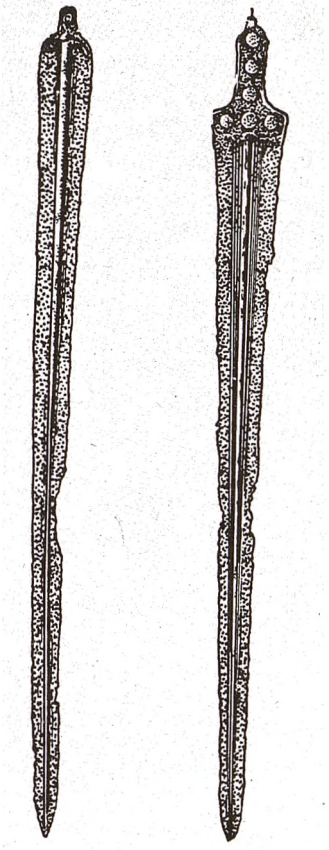
κῶς ἐπιμήκη λεπίδα, ἂν καὶ κατά τι βραχυτέραν τῶν προγενεστέρων, μὲ ὑψηλὴν ράχιν καὶ λαβὴν συμπαγῆ πρὸς τὴν λεπίδα μὲ ἐλαφρὸν περιχείλωμα. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὤμου προστίθεται τώρα διὰ πρώτην φορὰν ἀνὰ μία προεξοχὴ μὲ τὰ ἄκρα ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἄνω, ἐν εἴδει κεράτων, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργουν οὕτω πραγματικὸν φυλακτῆρα διὰ τὴν παλάμην τοῦ ὁπλίτου. Περὶ τὸ τέλος ὅμως τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου αἱ προεξοχαὶ αὗται λαμβάνουν τελείως διάφορον κάμψιν, στρεφόμεναι γωνιωδῶς πρὸς τὰ κάτω. Ἡ βελτίωσις τῆς ποιότητος ἐξετιμήθη ἰδιαιτέρως καὶ ὑπὸ ξένων λαῶν, ὡς δηλοῖ ἡ παρουσία των τόσον εἰς τὴν Παλαιστίνην ὅσον καὶ εἰς τὰ Βαλκάνια.



Εἰκ. 1. Τὸ σύνθετον τόξον



Εἰκ. 2. Αἰχμὴ δόρατος



Εἰκ. 3. Ξίφος τύπου Α Ξίφος τύπου Β

Ὁ ἕτερος τύπος, τύπος D, ὁ «σταυροειδής» (εἰκ. 5), εἶναι βραχύτερος καὶ συμπαγέστερος μήκους 60 - 70 ἑκ., μὲ ράχιν, ὀπὰς προσηλώσεως ἐπὶ τῆς λεπίδος καὶ λαβὴν ἡ ὁποία φέρει πάντοτε περιχείλωμα. Τὰ ξίφη ταῦτα χαρακτηρίζει μία σαφὴς ὁριζοντία προέκτασις τῶν ὤμων, πρὸς δημιουργίαν φυλακτήρων, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς τὸ ὅπλον σχῆμα σταυροειδές.

Ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου, δηλαδὴ ἀμέσως μετὰ τὸ 1400, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν πυκνῶν σχέσεων πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κυρίως, ἐπιβάλλει μίαν περισσότερον ρεαλιστικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν μέσων ὁπλισμοῦ τῶν Μυκηναίων.

Ἡ παλαιὰ Ἀνατολικὴ συνήθεια τῶν πολυτελῶν ὅπλων ἐξαφανίζεται καὶ τὴν θέσιν των λαμβάνουν ξίφη ἁπλούστερα, περισσότερον εὔχρηστα καὶ προσιτὰ εἰς τοὺς πολλούς. Οὕτω παρουσιάζεται τὸ βραχὺ ἀμφίστομον πλῆσσον ξίφος μὲ στερεοὺς προεξέχοντας ὀρθογωνίους ὤμους ἀντὶ φυλακτῆρος, λεπίδα πλατεῖαν ἄνευ ράχεως, λαβὴν μὲ πλατὺ περιχείλωμα καὶ ἀπόληξιν μηνοειδῆ, ὁμοιάζον κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ μέγεθος, πρὸς ἐγχειρίδιον. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὅλα τὰ προηγούμενα εἴδη ξιφῶν λόγῳ τοῦ μεγάλου μήκους των δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξουν εἰς σοβαρὸν πλῆγμα καὶ διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον διὰ νὰ νύξουν τὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου. Ἰδιαιτέρως δὲ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ χρησιμοποίησιν τοῦ κράνους καὶ τοῦ θώρακος, μοναδικὸν εὐπρόσβλητον καίριον σημεῖον τοῦ σώματος ἀπέμενεν ὁ λαιμός. Τοῦτο ἀκριβῶς πιστοποιοῦν ὅλαι αἱ παραστάσεις μονομαχίας, ἰδίᾳ ἐπὶ σφραγιδολίθων (εἰκ. 6), ὅπου τυπικῶς ἐπαναλαμβάνεται ἡ σκηνὴ τῆς θανατώσεως τοῦ ἀντιπάλου διὰ ξίφους ἐμπηγνυομένου εἰς τὸν λαιμόν, ἐνῷ ὁ Ὅμηρος ἔχων ὑπ' ὄψιν του παλαιὰς ἀναμνήσεις ἀναφέρει ἀδιαφόρως τὴν χρῆσιν πότε τοῦ πλήσσοντος καὶ πότε τοῦ νήσσοντος ξίφους.

Ἡ *παραξιφίς*, γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου, ὁμοιάζει ἀπολύτως πρὸς ξίφος μετὰ ὀρθογωνίων ὤμων, εἶναι ὅμως πάντοτε βραχυτέρα τῶν 50 ἑκ. Ἡ τυπολογική της ἐξέλιξις ἠκολούθει τὰς μεταβολὰς τοῦ ξίφους καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας μνείας.

Ἀπὸ ἀπόψεως κατασκευῆς εἶναι βεβαίως ὅπλον συμπαγέστερον καὶ ἀνθεκτικώτερον τοῦ ξίφους καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐχρησιμοποιεῖτο ἀδιαφόρως, εἴτε πρὸς πλῆξιν εἴτε πρὸς νύξιν, ὁσάκις ἡ ἀπόστασις τῶν ἀντιμαχομένων ἦλαττοῦτο τόσον πολύ, ὥστε ἐδυσχεραίνετο ἡ χρῆσις ἄλλων ὅπλων. Ἡ τελευταία αὕτη φάσις τοῦ ἀγῶνος δηλοῦται ἀκριβῶς διὰ τῆς ἐκφράσεως «ἔσω τῶν ὅπλων γίγνεσθαι», εἶναι δὲ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς κυρίως ἐκ παραστάσεων ἐπὶ σφραγιδολίθων.

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐχρησιμοποιεῖτο πολὺ συχνότερον τὸ *ἐγχειρίδιον*. Διὰ τὴν μορφὴν τοῦ ὅπλου καθ' ὅλην τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐν γένει εἶναι ἀρκετὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ὡμοίαζε πρὸς ξίφος μήκους τὸ πολὺ 30 ἕως 35 ἑκ., ἐνίοτε ἐνισχυμένον μὲ ράχιν καὶ ἱκανὸν νὰ τρώσῃ θανασίμως τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ κρισιμωτέραν φάσιν τοῦ ἀγῶνος. Λόγῳ τοῦ μικροῦ του μήκους δὲν ἀπῄτει ἰδιαιτέρας τεχνολογικὰς τελειοποιήσεις, οὔτε μεγάλην ποσότητα μετάλλου, καὶ διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη ἐνωρίτατα, ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ χαλκοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ ξίφους εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα

ἐξ Ἀνατολῶν ἐγένετο κατ' ἀρχὴν ὑπὸ μορφὴν ἐγχειριδίου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἐτελειοποίησαν εἰς ξίφος. Παρὰ ταῦτα τὰ ὡραιότερα ὅπλα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, πραγματικὰ ἀριστουργήματα, εἶναι ἀσφαλῶς περὶ τὰ 10 ἐν ὅλῳ ἐγχειρίδια φέροντα ἐμπιέστως ἐπὶ τῆς λεπίδος διακόσμησιν ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ niello (εἰκ. 7). Ἡ τεχνικὴ αὕτη τῆς διὰ μετάλλου ἐξιστορήσεως φυσικῶν σκηνῶν φαίνεται Μυκηναϊκὴ ἐπινόησις καὶ ἀκμάζει κυρίως ἀπὸ τοῦ 1600 μέχρι τοῦ 1450, ἐνῷ ἀργότερον ἡ διακόσμησις, ὅπου βεβαίως αὕτη ὑπάρχει, ἀποβαίνει ἁπλουστέρα, περιοριζομένη εἰς τὴν ἀπεικόνισιν μεμονωμένων ζώων.

Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ πινακίδες τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β παρουσιάζουν ἓν ἰδεόγραμμα, εἰκονίζον, εἰς τὰς καλυτέρας τῶν περιπτώσεων, ξίφος ἢ ἐγχειρίδιον σταυροειδοῦς τύπου, τὸ ὁποῖον ἐπεξηγεῖ τὴν παραπλεύρως ἀναγεγραμμένην λέξιν pa-ka-na δηλαδὴ *φάσγανα*.

ΜΑΓΔΑ ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ

Γενικὴ βιβλιογραφία:

Τόξον : 1) Festschrift für O. Benndorf, Wien 1898, von Lushan, σελ. 189 κ.ἑ.

Βέλος : 1) Pauly - Wissowa, ἐν λ. *Pfeil*, τόμ. XIX$_2$, σελ. 1426.
2) Τσούντας, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός.
3) Mylonas, Mycenae and the Mycenaean Age.
4) Taylour, The Mycenaeans, σελ. 145.

Δόρυ : 1) Taylour, The Mycenaeans, σελ. 145 κ.ἑ.
2) Sandars, A.J.A. 1963.

Σιγύνη : 1) Ἰακωβίδης, Περατή, τόμ. Β΄, σελ. 359.

Ξίφος Παραξιφὶς Ἐγχειρίδιον : 1) Sandars, A.J.A. 1961, σελ. 17 - 29.
2) Sandars, A.J.A. 1963, σελ. 117 - 153.

MYCENAEAN OFFENSIVE WEAPONS

The study of the form and nature of ancient weaponry plays an important role in determining the origin, idiosyncracy and cultural evolution of the various peoples. In general, weapons are divided into two major categories : the offensive and the defensive. In the Mycenaean age, the helmet, shield,

breastplate and grieves were used as weapons of defence, whereas the bow, spear, sword and dagger were the chief weapons of offence.

The *bow*, already featuring in the cave art of the Palæolithic period, was a widely spread weapon of long predominance. The initially simple technique of its manufacture and its great advantages imposed it rapidly among peoples as a very useful offensive instrument. It was light to carry, therefore most convenient for nomads, while arrows and arrowheads were made of a rather easily available material. Yet, the basic and outstanding feature of this weapon lies in the fact that the limited muscular power applied is multiplied when transmitted to the arrow through the stretched bow, thus increasing to a considerable extent the range of the weapon. There were two types of bows in use among primitive people : the simple and the composite. The simple or single - stave bow consisted of a curved strip of wood with a cord attached at either end.

The composite bow (fig. 1) was a more effective long range weapon. Homer portrays Odysseus armed with such a bow, which he names παλίντονον. The problem of its manufacture has challenged philologists, for its description (as occurring in verses D 110 - 112) is very brief and rather obscure. In order to understand better the form of this type we must refer to ethnological data. We are thereby informed that all composite bows consist of a curved strip of wood, thick, round and rigid at the centre and increasingly flat and thin towards the ends. Normally, one such strip of wood is sufficient. In some instances, however, the stave is made of several small strips, appropriately wedged together, each individual piece having its wood grains in vertical arrangement to those of the next. We do not know, of course, which of the two methods was adopted by the Mycenaeans. In any event, the stave was always so bent as to form a markedly curved back. Along the convex surface was pressed a thick layer of processed wet fibres from animal tenons which, when dried up, became a compact bone-like mass, very strong and flexible. On the other hand, curved splinters of horn were affixed with fish-glue on the concave surface of the stave. In order to prevent these splinters from slipping out of position, their adhering surface was densely incised with a comb-like tool prior to their attachment on the stave.

Owing to the perishableness of the material of which they were made, no bows have survived from the Mycenaean age. As a compensation, however, a great many arrowheads have been recovered. Made of stone or bronze, they are triangular in shape and bear a deep incision on either side of the base, i.e. at the point of adjustment to the wooden shaft of the arrow. Thus, in addition to the fine sharp tip, two more points were formed at the sides, named by Homer ὄγκοι (*Iliad* D 214). This shape explains the Homeric epithet τριγλώχις i.e. three - tongued, used in relation to arrows. In the LH I and II periods, i.e. until 1400 B.C., arrowheads were made of stone, chiefly obsidian or flint. Bronze

arrowheads appeared later, without excluding the use of the earlier stone type.

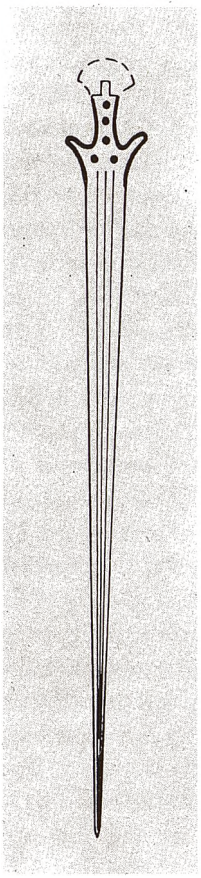
Unfortunately, arrowheads alone cannot restore the form of bows, for, as is natural, arrowheads of varied shape and material could be invariably used with any type of bow.

Archaeological investigations have proved the existence of organized workshops for the production of arrows in the great Mycenaean centres, such as Pylos. On the other hand, tablets record bronze arrowheads by the thousands. Tradition has preserved the names of two Messenians, Melaneus and Eurytos, who were famous arrow-makers.

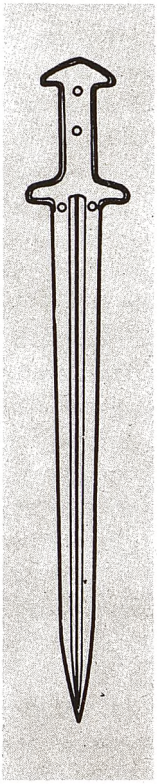
The word τόξον (arrow) is believed to be of Iranian origin and is also encountered in the Scythian language. The value of this weapon was undoubtedly appreciated by the nomadic peoples of the East. The production of bows in Mycenaean territory if further attested by the tablets of Pylos, which record the word to-ko-so-ta (= archers) and to-ko-so-wo-ko (= arrow-maker).

The *spear*, which had originated in Crete, became a tremendous weapon in the hands of the stalwart Mycenaean warriors of the age of shaft graves. Though spears themselves are no ordinary finds in excavations, they occur quite frequently in war or hunt scenes depicted on grave stelae, in the inlaid decoration of the well-known Mycenaean dagger, and, later, in frescoes and vase-paintings. Early examples of bronze spearheads (fig. 2) were leaf-shaped approximately 50 cm. long, and ribbed, like the swords of which more will be said later. The spearhead terminated into a long cylindrical socket (called by Homer 'aulos') where the spear-shaft was inserted and secured by means of a rivet passing right through it. Originally, the 'aulos' was separately made of a forged bronze sheet whose edges were sometimes set slightly apart forming a long and

Εἰκ. 4. Ξίφος τύπου C



Εἰκ. 5. Ξίφος τύπου D



narrow cleft, and terminated into a thick ring, which Homer calls 'porke'.

Later, in about 1400 B.C., another type emerged in addition to the one described above. In the second type, the 'aulos' is not distinguishable from the spearpoint, nor does it show the narrow cleft. The uniform structure of 'aulos' and point, which is reinforced with a strong rib, gives the weapon great solidity, as it eliminates the easily breakable point of the junction.

Both types were equipped with a long shaft. Generally speaking, the spear was a most effective weapon,but its proper use required special training. This is also deduced from Homer, who speaks of the heroes', expert handling of this arm.

Towards the end of the Mycenaean age, when conditions imposed the use of more simple and easily handled weapons, a type of flameshaped spearhead of purely foreign origin and making was introduced, chiefly in West Greece, from Central Europe.

The 'sigyne' is a weapon that should be mentioned separately. It was a sort of spear having a distinctly shorter spearhead with rounded point and no marked mid-rib, and a short shaft.

These features, namely the small-sized spearhead and shaft, denote that the weapon was light and could be thrown at a distant target. Moreover, the spearpoint would not lose its shape if it missed the target and hit instead the ground or any other hard surface. A ribbed blade was unnecessary, since the weapon was not submitted to hard pressure on the part of the warrior. We may therefore conclude that this spear was only used for hunting large animals and was not employed in close fighting between warriors.

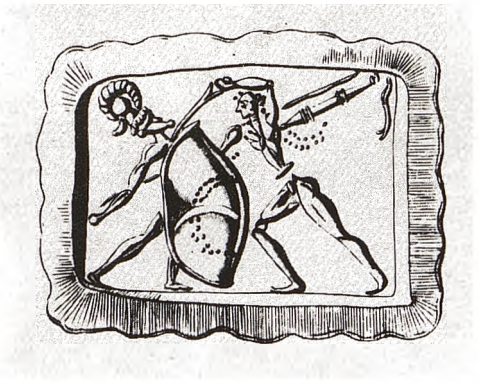
The *sword* is undoubtedly the most important and widely spread weapon of the Mycenaean period. It is difficult to determine which were the people who invented it first, although according to the prevailing views the double-edged sword was an invention of the Sumerians. In Greece it made its appearance immediately following the introduction and spreading of the use of metal, i.e. during the Early Helladic period, in the smaller and more incomplete form of the dagger. Daggers and swords differ mainly in the length of blade — the weapon is called a sword if its blade has a length of over 50 cm. This distinction is of great importance. The lengthening of the blade presupposes not only use of copper and tin alloys for hardening the metal, but also special technical skill for its protracted and persistent forging. In order to achieve an even greater degree of solidity, a ridged mid-rib was formed on either side along the entire length of the blade. Presumably the Mycenaeans derived this particular knowledge from the Cretans, for the earliest long sword was found in the palace of Mallia, while the longest (1.055 m.) specimen in the Mediterranean basin comes from the cave of Arkalochorion in Crete. The normal length of swords was about 80 cm.

The elaborate decoration of swords was surely a mark of the wariors' superiority and supremacy. It is believed, however, that the richly adorned early examples were used rather for ritual

than military purposes. In any event, the earliest swords, particularly those found in the royal shaft graves at Mycenae, were occasionally decorated with fine incised ornaments on the blade. Even greater attention was given to the hilt. The most ordinary decorative elements were gold - plated rivetheads, or even rivets of solid gold, for securing hilt - plates, and in rarer instances entirely gold - plated hilts. Some swords also bore at the terminal point of the hilt a round pommel ('mykes') of ivory, semiprecious stone or gold.

Chronologically and typologically swords belong to several categories. In the 16th century B.C., a form of the weapon, known as type A (fig. 3), had a narrow and very long blade, just under 1 m. in length, with pronounced mid - rib. The upper end of the blade, the 'shoulder', was rounded and bore in the middle, i.e. on the line of projection of the ridge, a short tang with one to three rivet holes where the wooden or more precious hilt was adjusted. It is generally assumed that this type originated in Crete and was thence rapidly adopted by the Mycenaeans.

Type B swords (fig. 3) are of a purely Helladic form. The weapon is more compact with a shorter and somewhat broader ribbed blade and angular shoulders. The metal hilt formed one body with the blade and was subsequently covered with wood, which was attached to the metal by means of three large rivets horizontally arrayed on the shoulders. In rare instances the hilt bore a light flange



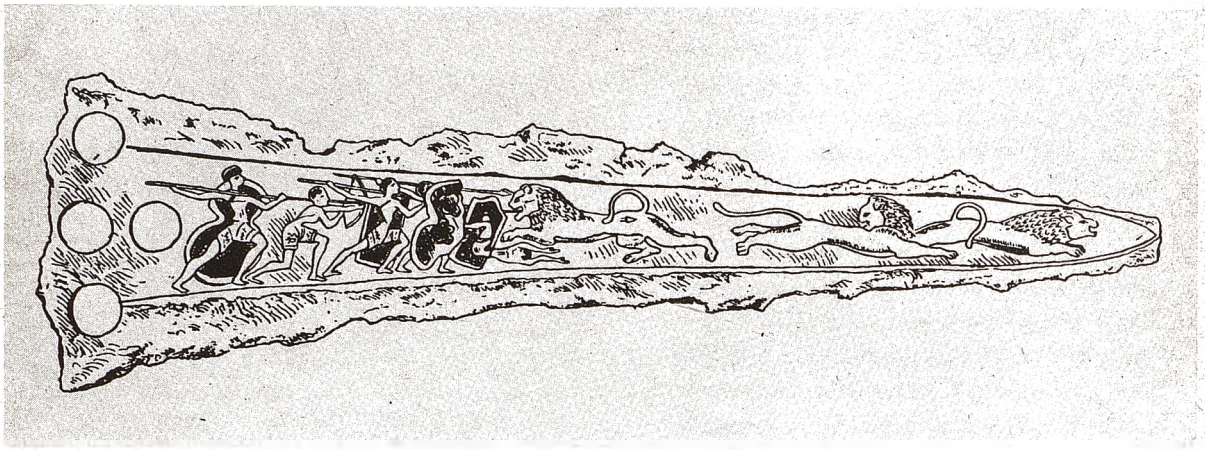
Εἰκ. 6. Σφραγιδόλιθος ἐκ Μυκηνῶν

so that the covering was in a way inserted in the recess formed.

Both types A and B presented a serious weakness of construction at the hilt. In the first type, the short tang was easily broken off during fighting, which left the warrior unarmed (a fair number of such swords have been found with the tang missing). In the second type, the hilt broke off just as easily, due to the large rivet holes which weakened the metal at that point.

Bronzesmiths became aware of these drawbacks and in the 15th century B.C., particularly after 1450 B.C., they produced two new types of swords possessing new features in combination with the advantages of the earlier types.

Type C, the so-called 'horned' sword (fig. 4), had a rather long ribbed blade, though slightly shorter than that of the preceding types, with a marked ridge. The blade formed a single piece with the hilt which was lightly flanged. At the height of the shoulders a horn - like projection with upturned points was for the first time



Εἰκ. 7. Ἐμπίεστον ἐγχειρίδιον ἐκ Μυκηνῶν

added on either side, providing protection for the hoplite's hand. By the end of the Mycenaean period, these projections were given a different direction, being angularly turned downwards. This improvement in quality was duly appreciated by foreign peoples, to judge by the presence of this type of sword in Palestine and the Balkan peninsula.

Type D, the 'cruciform' sword (fig. 5), was shorter and more compact, 60 - 70 cm. long, with a ribbed blade bearing rivet holes, and a flanged hilt. A marked horizontal projection of the shoulders, forming protective guards, gave the weapon its characteristic cruciform shape.

From the LH III period, i.e. shortly after 1400 B.C., the development of commerce and broadening contacts, particularly with the East, imposed a more realistic conception of the Mycenaean military equipment.

The earlier richly adorned weapons, reflecting an Oriental influence, were replaced by more plain swords which were both easier to acquire and to handle. A new form emerged : a short double - edged slashing sword with compact rectangular projecting shoulders instead of guards, broad ribless blade and broad - flanged hilt with crescent - shaped terminal, resembling in most points, including size, to a dagger. It should be noted here that all previous types of swords could not withstand a hard blow by reason of their length, and were consequently employed only for thrusting at the opponent's body. After the invention and use of the helmet and breastplate, the throat remained the only vulnerable part of the body exposed to fatal injury. This is shown in representations of single combats, especially on signet rings (fig. 6), where we may note a typical repetition of the scene depicting the slaying of the opponent by thrusting a sword into his throat. On the other hand, Homer, based on old reminiscences, mentions the use

of both the slashing and the thrusting types of sword.

The *dirk*, already known in early Mycenaean times, is very similar to a sword with square shoulders, but is always under 50 cm. in length. Its typological evolution is parallel to that of the sword and, therefore, need not be specially mentioned.

As regards construction, the dirk was evidently a more solid and resistant weapon than the sword and could be invariably employed for slashing or thrusting, whenever distance between fighters became so close as to prevent the use of other arms. This final phase of the battle is literally denoted by the phrase «ἔσω τῶν ὅπλων γίγνεσθαι» (i.e. to be within distance of arms) and is known to us mostly from representations on seals.

The *dagger* was more often used to the same effect. About the form of this weapon in the Mycenaean period, it is sufficient to mention that it resembled a sword not exceeding 30 to 35 cm. in length, equipped with an occasionally ribbed blade. Due to its short length, its manufacture required neither special technical skill nor a large quantity of metal. Hence, it was employed since a very early age, when bronze appeared for the first time in Greece. In fact, it is believed that the sword was initially introduced in Crete and mainland Greece from the East under the form of the dagger, which the Greeks developed into a sword. Nevertheless, a small number of daggers, about ten in all, are undisputably the finest weapons of the Bronze Age, true masterpieces of artistry, bearing on the blade an inlaid decoration in gold, silver and niello (fig. 7). This technique of depicting natural scenes with metal is apparently a Mycenaean invention which flourished mostly between 1600 and 1450 B.C. The decoration, if at all present, becomes more simple later, confined only to representations of single animal figures.

Finally, it should be noted that Linear B tablets present an ideogram showing, in the best of cases, a sword or dagger of the 'cruciform' type, associated with the nearby inscribed word pa-ka-na, i.e. φάσγανα (swords).

MAGDA COSTOUROU

General bibliography:

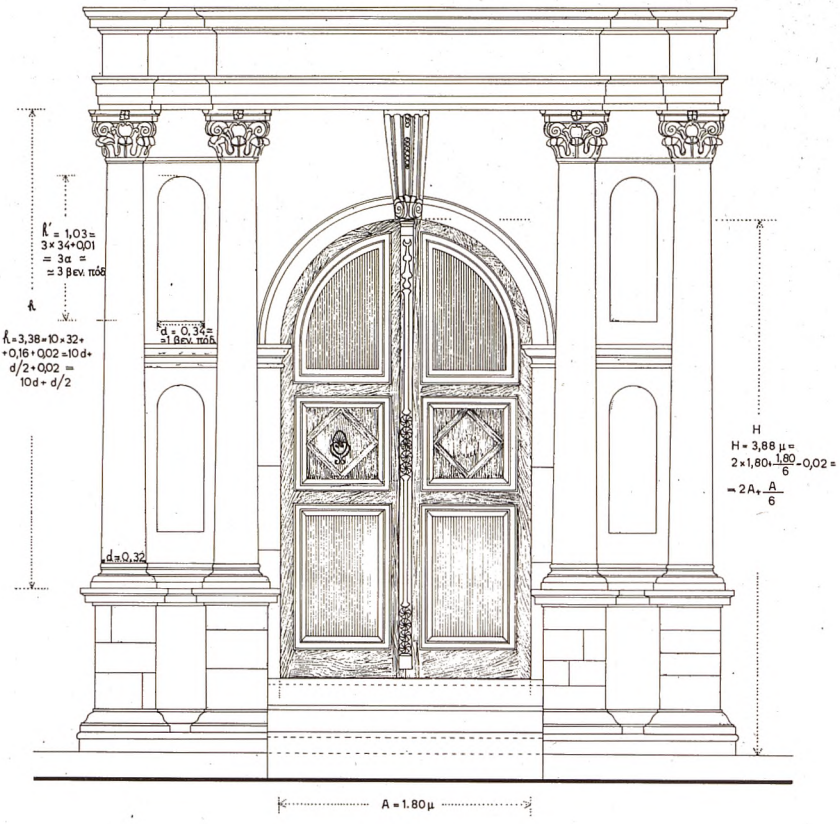
Bow:
1) Festschrift für O. Benndorf, Wien 1898, Von Luschan, p. 189 ff.

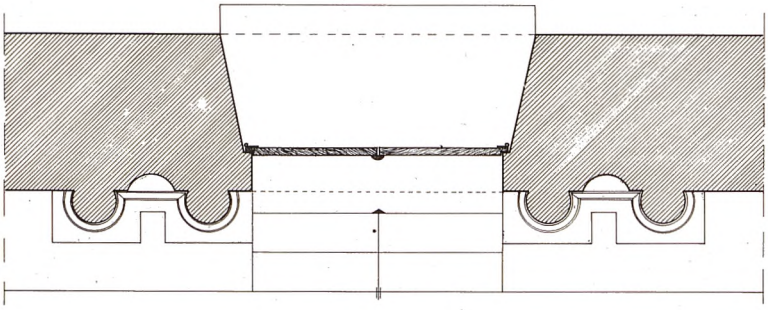
Arrow:
1) Pauly - Wissowa, in *Pfeil*, vol. XIX_2, p. 1426.
2) Tsountas, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός.
3) Mylonas, Mycenae and the Mycenaean Age.
4) Taylour, The Mycenaeans, p. 145.

Spear:
1) Taylour, The Mycenaeans, p. 145ff.
2) Sandars, AJA 1963.

Sigyne:
1) Iakovidis, Περατή, vol. II, p. 359.

Sword / Dirk / Dagger
1) Sandars, AJA 1961, pp. 17 - 29.
2) Sandars, AJA 1963, pp. 117 - 153.





Κάτοψη

CORRIGENDA

Ἐκ παραδρομῆς εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος τῶν ΑΑΑ, εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Ἰ. Δημακοπούλου, A mannerist portal at Rethymno after a drawing by Sebastiano Serlio, ἐν σελίδι 108, ἐξετυπώθη τὸ παλαιὸν σχέδιον (ὡς Fig. 1) ἀντὶ τοῦ ἐνταῦθα δημοσιευομένου, τὸ ὁποῖον εἶναι νεώτερον καὶ πληρέστερον.

